کوردستان

حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران بڵاوی دەکاتەوە

www.kurdistanmedia.com

ژمارە: ٩٣٠ هەینی، ١٥ی خەزەڵوەری ١٤٠٥ _ ٦ی نۆڤامبری ٢٠٢٦

دابینکردنی مافە نەتەوایەتییەکانی گەلی کورد لە چوارچێوەی ئێرانێکی دێموکراتیکی فیدرالدا

کەریم پەرویزی:

«تیۆریی «ئەنتیگراسیۆن» بۆ چارەسەری کێشەی کۆچبەران لە وڵاتانی ڕۆژاوایی داڕێژراوە، نەک بۆ نەتەوەیەکی خاوەن خاک و مێژووی وەک کورد. گەلی کورد کۆچبەر نییە لەبەر قاتوقڕی پەنای بۆ ئێران هێنابێت تا چاوەڕێی خێر و داوای بەڕەسمیناسین بکات، بەڵکوو بە زۆر بەم جوغرافیایەوە لکێندراوە و بە سەدان ساڵ ڕووبەڕووی کۆلۆنیالیزمی نێوخۆیی و تالانکردنی سامانەکەی بووەتەوە. دابەزاندنی پرسی نەتەوەیی بۆ «خۆبەڕێوەبەریی ئیداری» و بەڕێوەبردنی خزمەتگوزاریی شارەوانی، خەڵەتاندنە و دەسەڵاتی زاڵ وەک هەڵێکی زێڕین بۆ سڕینەوەی مافە سیاسییەکانمان دەیقۆزێتەوە. چارەسەری بنەڕەتی تەنیا لە ڕێگەی دەستەبەرکردنی مافی دیاریکردنی چارەنووس و گەیشتن بە سەروەریی هاوبەش لە ئێراندا دەبێت.»

لاپەڕە ٨

سمایل شەرەفی:

«کۆمەڵگەی مەدەنی لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان، وەک قەڵغانێکی پتەو بەرامبەر بە پیلانگێڕییەکانی ڕێژیمی تاران و بیرۆکە هاوردە و نامۆکان دەوری مێژوویی خۆی گێڕاوە. ئەم هێزە جەماوەرییە، چ لە کارەساتە سروشتییەکان و بەڕێوەبردنی نەورۆزە پرشکۆکاندا و چ لە پووچەڵکردنەوەی شەپۆلی چەواشەکارانەی ڕێفۆرمخوازیی حکوومەتیدا، سەربەخۆیی گوتاری و شوناسخوازیی نەتەوەیی خۆی پاراستووە. لەم قۆناغەشدا، بە ڕەتکردنەوەی یەکلاکەرەوەی تیۆریی هاوردەی « ئەنتیگراسیۆن» و پێداگری لەسەر میراتی کۆماری کوردستان و مافی دیاریکردنی چارەنووس، سەلماندی کە پەرژینێکی مەدەنیی هۆشیارە بۆ پاراستنی بەرژەوەندییە بااڵکان. بۆیە لە گۆڕانکارییە خێراکانی داهاتوودا، بەهێزکردنی کۆمەڵگەی مەدەنی و بەشداریکردنی لە بەڕێوەبردندا، زامنی سەرەکیی سەقامگیرییە.»

لاپەڕە ٩

کورد؛ لە ئۆبژەی دەسەڵاتی زاڵەوە بەرەو سوژەی ئازادی

ئێمە چۆن خۆمان پێناسە دەکەین؟

✍️ حەسەن شێخانی

یەکەم: چەمکەکان و دەستەواژەکان و پێناسەکان دابڕاو نین لە بەستێنی کۆمەڵایەتی، کولتووری و سیاسی؛ هەڵقوواڵاوی بەستێنی جیاواز و جۆراوجۆرن. هەرکامیان ژینگەیەک نوێنەرایەتی دەکەن یان مۆرک و تایبەتمەندیی ژینگەیەکیان پێوە دیارە. بە واتایەکی دیکە هەرکامیان ڕەچەڵەکێکیان هەیە و بە شێوەیەکی ئۆرگانیک بەو زەمین و فەزایەی تێیدا سەریان هەڵداوە یان لێی هەڵقوواڵون، گرێ دراون. چەمکەکان لەنێو خۆیاندا ئیژۆلە نین و پاشخان و ڕەچەڵەک و بەستێنێکیان هەیە؛ گشتی و ڕەها و بانمێژوویی و مێتافیزیکی نین؛ باکگراوندێکیان هەیە و لە بنەڕەتدا ڕوویان لە فەزا و بەستێنی دیاریکراوە و بەپێی زەمەن و بەستێنەکان تازە دەبنەوە، دەگۆڕێن و تێگەیشتن لێیان ئاڵوگۆڕی بەسەردا دێت.

دووهەم: چەمکەکان و دەستەواژەکان و پێناسەکان بەرهەمی بیری مرۆڤەکان و بیرمەندانی کۆمەڵگەن. بیرمەندانی کۆمەڵگە لە کاتی ڕووبەڕووبوونەوە لەگەڵ ئاریشەکان و پرسەکانی کۆمەڵگە، تێڕامان و بیرکردنەوەکانیان دەخەملێنن و تیۆریزە دەکەن و، چەمک و تێز و تیۆریی گونجاو، کە وەاڵمدەری ئەو پرسانە بێت، فۆرموولە دەکەن و دێننە ئاراوە. واتا لە کاتی بەرەوڕووبوونەوە لەگەڵ هەر چەمک و تیۆرییەک، ئەم پرسیارە دێتە ئاراوە کە لە کوێ سەری هەڵداوە و بۆ وەاڵمدانەوە بە کام پرسی شوێنی هاتنەئارای خۆڵقاوە؟ ئەگەر وا نەکەین، ئەوە مامەڵەکەمان لەگەڵیان، مامەڵەیەکی بانشوێن و بانکاتی دەبێت.

سێهەم: چەمک و دەستەواژە و پێناسەکان ڕەها و بەری نین لە بەرژەوەندی و دەسەاڵت. میشێل فوکۆ، فیلسووفی فەڕەنسی، زۆر جوان پێوەندیی نێوان مەعریفە و دەسەاڵت و ڕەوایی شی کردووەتەوە و بەرگی حەقیقەتی ڕەهای لێ داماڵیون و بە چەمکی «ڕێژیمی حەقیقەت» شیکاری و شرۆڤەیان دەکات؛ بەو مانایەی کە نابێت لەگەڵ چەمکەکان لە بیاقی مەعریفەشدا وەک ڕاستیی ڕەها کە بۆ هەموو سەردەم و هەلومەرجەکان گونجاون، مامەڵە بکەین. لەپشت چەمک و تیۆرییەکان، بەرژەوەندی و دەسەاڵت خۆی مەاڵس داوە؛ پێوەندییەکانی دەسەاڵت چەمکەکان شکڵ دەدەن یان لە شکڵگرتنیاندا کاریگەر و بەشدارن. بە گوتەی نیچە، فیلسووفی ئاڵمانی، مرۆڤەکان ئیرادەی ڕوو لە دەسەاڵتیان هەیە و لێگەڕین و هەوڵەکانیان لەم پێناوەدا دەخەنە گەڕ. مرۆڤەکان ڕوانگە و ئاسۆی ڕوانینیان هەیە و هەموو هەوڵ و هەنگاو و داهێنانەکانیان لە پێناو ویست و ئیرادەی خۆیاندا دەخەنە گەڕ.

دریژەی سەروتار لە لاپەڕەی ٢دا بخوێنەوە...

خالید عەزیزی: هەر وڵاتێک پشتیوانی لە مافەکانی کورد بکات بە شتێکی باشی دەزانین

لە چاوپێکەوتنێکدا لەگەڵ بەشی کوردیی دەنگی ئەمریکا، خالید عەزیزی، وتەبێژی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران، ڕوانگەی حیزبی سەبارەت بە لێدوان و هەڵوێستەکانی بنیامین نەتانیاهو و دەوڵەتانی دەرەوە لەمەڕ پرسی کورد ڕوون کردەوە. ناوبراو جەختی لەوە کردەوە کە حیزبی دێموکرات پێشوازی لە پشتیوانیی هەر وڵاتێک دەکات کە داکۆکی لە مافە ڕەواکانی نەتەوەی کورد و خەباتی دێموکراتیکی خەڵکی ئێران بکات و ئەم هەڵوێستانە بە هەنگاوێکی ئەرێنی و بەسوود دەزانێت. هاوکات عەزیزی ئاماژەی بەوە دا کە ناوچەی ڕۆژهەاڵتی نێوەڕاست زۆر ئاڵۆزە و هەڵوێستی وڵاتانی وەک ئەمریکا و ئیسرائیل لە دژی کۆماری ئیسلامی، بەپێی بەرژەوەندی و ستراتیژی تایبەتیی خۆیان، بەتایبەت بۆ سنووردارکردنی بەرنامەی ناوکی و هەژموونی ناوچەیی تاران دارێژراوە. بۆیە خەبات و بەرنامەی حیزبی دێموکرات سروشتێکی سەربەخۆی هەیە و زۆر پێش ئەم گرژییانە دەستی پێکردووە. وتەبێژی حیزبی دێموکرات ڕوونی کردەوە کە ئەوان هیچ پەیوەندی و سنووریکی هاوبەشیان لەگەڵ ئیسرائیلدا نییە و بەشێک نین لەم شەڕە نیزامییە، بەاڵم چاودێریی هەموو گۆڕانکارییەکان دەکەن تا لە خزمەت پرسی نەتەوەکەیاندا بەکاری بهێنن. عەزیزی ئەوەشی خستە ڕوو کە شەڕەکە پرسی ڕۆژهەاڵتی لە ئاستی میدیای نێودەوڵەتیدا زیاتر هێناوەتە پێشەوە، بەاڵم لە هاوکێشە سیاسییەکاندا داخوازییەکانی خەڵک و بزووتنەوەی کوردستان کەمتر ڕەچاو کراون. ناوبراو ئاماژەی بەوە کرد کە ئێستا هەم واشینگتۆن و هەم تاران تووشی چەشنێک بنبەست بوون؛ هەر بۆیە سەرکەوتنی نەتەوەی کورد بەستراوەتەوە بە ڕێکخستنی خەباتی نێوخۆ، چاالکیی مەدەنی و هاوئاهەنگیی هێزە سیاسییەکان، هاوتەریب لەگەڵ کەڵکوەرگرتن لە هەر پشتیوانییەکی نێودەوڵەتی لە بەرژەوەندیی نەتەوەی کورد لە ڕۆژهەاڵتی کوردستان و تەواوی بزووتنەوەی ئازادیخوازیی خەڵکی ئێراندا بە شێوەیەکی بەردەوام و بەرچاو.

حیزبی دێموکرات و سیاسەتی واقیعبینی
◆ عومەر باڵەکی (٣)

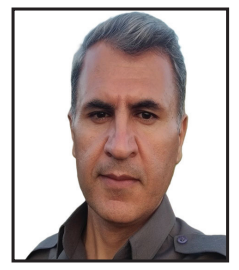
گرنگیی نووسینەوەی مێژووی ڕۆژنامەی «کوردستان»
◆ قادر وریا (٦)

پرسی شوناسی نەتەوەیی لە کرماشان و ئیلام
◆ سارۆ خوسرەوی (١٠)

خەبات لە پێناو چیدا؟
◆ ناسر سااڵحی‌ئەسڵ (١١)

دریژەی سەروتار

ئێمە چۆن خۆمان پێناسە دەکەین؟

حەسەن شێخانی

چوارەم: ئەگەر ئەمەی فوکۆ دەیڵێت لە بیاقی مەعریفەدا ڕاست بێت، لە بیاقی سیاسەتدا ڕاستتریشە. سیاسەت لە بنەڕەتدا بە وشەکان، دەستەواژەکان، چەمکەکان و پێناسەکانەوە دەست پێ دەکات. بۆیە زۆرترین گەنگەشە لەسەر بەکارهێنانی چەمکەکان و پێناسەکان دەبینرێت؛ هەرکامیان ڕوانگە و گۆشەنیگا و بەرژەوەندییەکیان لەپشتە. دروست نییە تۆ بێ تێڕامان و دیتنی ئەو شتانەی لەپشت چەمکەکانن، دووپاتیان بکەیتەوە و بەکاریان بهێیت، بەتایبەت ئەو چەمک و پێناسانەی کە بۆ تۆ وەک بوونێکی بەکۆمەڵ دەکرێن. ئەویتر لە ڕوانگە و بەرژەوەندیی خۆیەوە تۆ دەخوێنێتەوە و پێناسە دەکات.

پێنجەم: ئەم پرسیارە کە ئێمە چین و کێین؟ چۆن خۆمان پێناسە دەکەین؟ پرسیارێکی بوونناسانەیە. ئەم پرسیارە شێوازی مامەڵەی خۆت لەگەڵ خۆت و شێوازی مامەڵەی ئەویتر لەگەڵ تۆ دیاری دەکات؛ دیاری دەکات کە بەپێی ئەو پێناسەیە دەتوانیت داوای چی بکەیت و سنووری داواکاری و مافەکانت چییە و تا کوێیە. چۆنیەتیی خۆپێناسەکردنت، سنووری داواکاری و مافەکانت دیاری و ڕەنگڕێژ دەکات. چ چەمکێک بۆ پێناسەی خۆمان بەکار دەبەین، گرنگییەکی لەڕادەبەدەر و بنەمایی هەیە. ئێمە بەو چەمکانەی کە بۆ پێناسەکردنی خۆمان بەکاریان دەبەین، خۆمان دەخوڵقێنین؛ چەمکەکان و وشەکان و بەگشتی زمان خوڵقێنەرە. چۆن خۆت ببینی و خۆت پێناسە بکەیت، ئەوەیت.

خاڵێکی بنەڕەتیی تر ئەوەیە کە دەبێت خۆت، خۆت پێناسە بکەیت؛ ئیجازە نەدەیت ئەویتر پێناسەت بکات و تۆش لە دەلاقەی ئەوەوە خۆت ببینی و مانا بکەیتەوە. ڕاز و فەلسەفەی مرۆڤ لە ئازادبوونیدایە؛ لەوەدایە کە سوژەیەکی سەربەخۆ بێت و لە پێگە و ڕوانگەی خۆیەوە خۆی پێناسە بکات و، ڕێگە نەدات ببێتە ئۆبژەی ئەویتر کە دەیناسێت و پێناسەی دەکات. واوەتر لەوەش، کار بکات بۆ ئەوەی ئەو پێناسەیەی کە بۆ خۆتی دەکەیت، بیسەپێنیت و لەلایەن ئەویترێشەوە بە فەرمی بناسرێت. ئەمە ڕاستەقینەترین خەباتە. ئەمە خاڵی دەستپێکە. خەباتی هەر مرۆڤێک و هەر نەتەوەیەک لێرەوە دەست پێ دەکات؛ لە خۆناسین و خۆپێناسەکردنەوە، لە چییەتیی خۆمان وەک تاک و کۆمەڵەوە، لەوەوە کە ئێمە هەین و چین. چییەتییەکەش خۆمان وەک سوژەیەکی سەربەخۆ دیاری دەکەین.

شەشەم: وەڵامی ئەم پرسیارە کە چۆن خۆمان پێناسە دەکەین، ئەسڵ و بنەمای خەباتی ئێمە پێک دێنێت. ئەم پێناسەیە، پێناسەی خەباتیشمانە. وەڵامی ئەم پرسیارە، بوونناسی و ئۆنتۆلۆژیی ئێمەیە، چییەتیی ئێمەیە؛ هەر بەم پێیەش بوونناسی و ئۆنتۆلۆژی و چییەتیی خەباتیشمانە. وەڵامی ئەم پرسیارەیە کە ڕوونی دەکاتەوە و دیاری دەکات کە گەلۆ خەباتی ئێمە، خەباتێکی ڕزگاریخوازانەیە یان نا؟ واتە وەڵامی ئێمە جۆر و چەشنی خەباتەکەمان و، سنوور و چوارچێوەی خەباتەکەشمان دیاری دەکات؛ نەک ئەوە بەتەنیا، بەڵکوو خۆشمان دەئافرێنێت و دەخوڵقێنێت.

ئەگەر ئێمە خۆمان وەک نەتەوەیەکی جیا و سەربەخۆ پێناسە بکەین کە وەک هەموو نەتەوەکانی دیکە، مافی دیاریکردنی چارەنووس و مافی سەروەریی نەتەوەییمان هەیە، لەو حاڵەتەدا خەبات بۆ بەدەستهێنانی مافەکانمان، دەبێتە خەباتێکی ڕزگاریخوازانە. بەبێ ئەم پێناسەیە، خەباتیش پێناسەی ڕزگاریخوازی وەرناگرێت. بوونمان و چییەتیی بوونمان و چۆنیەتیی خۆپێناسەکردنمان، چییەتیی خەباتیشمان دیاری دەکات. هەموو شتێک لەم ئەسڵ و بنەمایەوە وەک زنجیرەیەک کە ئەڵقەکانی بە شێوەیەکی چارەهەڵنەگرانە بەدوای یەکدا دێن، سەرچاوە دەگرێت. بۆ هەڵسەنگاندنی هەر خەباتێک، سەرەتا دەبێت بگەڕێینەوە بۆ ئەم ئەسڵ و بنەما بوونناسانەیە، لەوێوە دەست پێ بکەین و ئەڵقە لەدوای ئەڵقە شیی بکەینەوە:

ئەلف) حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران لە سەرەتاوە لەسەر ئەم بنەمایە دامەزراوە: کورد وەک نەتەوەیەکی خاوەن مافی دیاریکردنی چارەنووس و سەروەریی نەتەوەیی دەبینێت. ئەمە بەردی بنەمای حیزبی دێموکراتە کە لە کۆمەڵەی ژێکافەوە دانراوە و هەتا ئێستا وەک بنەمایەکی نەگۆڕ ماوەتەوە. ئەمە ئەسڵێکی نەگۆڕە؛ پێناسەبەخشە، دیاریکەرە، ئاراستەبەخش و قوتبنمای خەباتمانە، ئاسۆی ڕوانینمانە و جیامان دەکاتەوە لەو ڕەوتانەی خاوەنی ئەم ئەسڵە نین یان قبووڵیان نییە و وەها پابەندییەکیان نییە؛ ئەو ڕەوتانەی کورد وەک نەتەوە پێناسە ناکەن و نابینن، بەڵکوو وەک قەوم، کەمەنەتەوە، گرووپی کولتووری و دیاردەیەکی کۆمەڵایەتی پێناسەی دەکەن.

ب) ئەم ئەسڵە بۆ حیزب خەسڵەتێکی وجوودی و بوونناسانەی هەیە؛ حاشاکردن لەم ئەسڵە، ڕەتکردنەوەی حیزبی دێموکراتە؛ لابردنی ئەم بەردی بنەمایە، ڕووخان و هەڵوەشانەوەی حیزبی دێموکراتی لێ دەکەوێتەوە. ئەم ئەسڵ و بنەمایە، پێناسە و ناسنامەی حیزبی دێموکراتە؛ لەو کاتەوە کە دامەزراوە هەتا ئێستا پاراستوویەتی و نەک هەر بە ئامانجی نەهێشتنی، دەستی لێ نەداوە، بەڵکوو لەسەر ئەم بنەمایە و لە دریژەیدا هەنگاوی ناوە و پتەوتریشی کردووە؛ بە خەبات و قوربانیدان ڕوونی کردووەتەوە و جێی خستووە و پەرەی پێ داوە و کۆمەڵگەشی لەسەر ئەم بنەمایە ڕاهێناوە و ئاراستە کردووە. ئەوەی ئێستا لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان و لە دوایین نموونەیدا لە ساڵیادی کۆچی دوایی جەلال مەلەکشادا بینیمان، بەڵگەی سەلمێنەری ئەم ڕاستییەیە؛ ئەوەی کە کۆمەڵگە لە ئاستێکی ڕزگاریخوازانەیە دەژیت و ئەم ڕزگاریخوازانەیە بەرهەمی ئەم بنەمایەیە.

ڕاستە حیزبی دێموکرات لە سەردەمێکدا داوای خودموختاریی دەکرد و ئێستاش داوای فیدراڵیزم، بەڵام هەرگیز ئەم ئەسڵەی کە «کورد نەتەوەیەکی خاوەن مافی دیاریکردنی چارەنووسە» وەلا نەناوە، بگرە جێگیرتریشی کردووە. ئەمەیە کە ئێمە لەو ڕەوتانەی داوای چەشنێک «خۆبەڕێوەبەریی ئیداری»، لە غیابی ئەم ئەسڵەدا، دەکەن جیا دەکاتەوە.

ئێمە هەڵومەرج، فاکتەرە نێوخۆیی و دەرەکییەکان و هاوکێشە ژێئۆپۆلیتیکییەکانمان لەبەرچاو گرتووە و، بە ڕەچاوکردنی ئەمانە، لە قۆناغێکدا مافی دیاریکردنی چارەنووسمان لە فۆرمی خودموختاریدا داوا دەکرد و ئێستاش لە فۆرمی فیدراڵیزمدا؛ فراواندا کردوویەتە قوتبنمای خۆی و لەم ئاسۆیەوە دەڕوانێتە پرسەکەی و خۆی و ئەویتر.

ج) لە بەرامبەردا دەوڵەتانی زاڵ بەسەر کوردستاندا و، لەم نێوەدا دەوڵەتی ئێران و نەتەوەی سەردەستی فارس، کورد وەک نەتەوە نابینن و بە چەمکی «قەوم» پێناسەمان دەکەن؛ شوناسێکی سەربەخۆمان بۆ قائیل نین و بە بەشێک لە نەتەوەی ئێرانیمان دەزانن و دەیانەوێت ئەنتیگرەمان بکەن. ئەوان کاتێک نەتەوەبوونمان ڕەت دەکەنەوە، ئەگەر مافیشمان بۆ قائیل بن، لە هەندێک مافی کەم و سنووردار تێناپەڕێت؛ چونکە دەزانن ئەگەر دان بە نەتەوەبوونماندا بنێن، دەبێت ئیعتراف بە هەموو ئەو مافانەشدا بکەن کە نەتەوەیەک هەیەتی. ئەوان کە نەتەوەبوونمان ڕەت دەکەنەوە بۆ ئەوەیە کە مافی دیاریکردنی چارەنووس و مافی سەروەریی نەتەوەییمان پێ ڕەوا نەبینن.

وشەکان، چەمک و پێناسەکان گرینگن، بوونساز و ناسێنەرن؛ بۆیە دەبێت هەر چەمکێک لە جێی خۆیدا بەکار بهێنرێت و لە ڕیزکردنی چەمکی جیاواز بەدوای یەکدا کە نێوئاخن و مانا و چییەتییەکی جیاوازیان هەیە، خۆ ببوێرین. نابێت لە دەلاقەی ئەویتری سەردەستەوە کە دەیەوێت سەردەستییەکەی بپارێزێت و جێگیری بکات لە خۆمان بڕوانین؛ پێناسەی ئەوان بۆ ئێمە لە پێناو بەرژەوەندی و پاراستنی سوڵتە و سەردەستیی خۆیاندایە؛ خۆمان، خۆمان پێناسە بکەین و بە ئەدەبیات و چەمک و چوارچێوەی مەفهوومی و مانایی خۆمان، باس لە خۆمان بکەین و خۆمان بناسێنین.

د) ڕاستە حیزبی دێموکرات لە سەردەمێکدا داوای خودموختاریی دەکرد و ئێستاش داوای فیدراڵیزم، بەڵام هەرگیز ئەم ئەسڵەی کە «کورد نەتەوەیەکی خاوەن مافی دیاریکردنی چارەنووسە» وەلا نەناوە، بگرە جێگیرتریشی کردووە. ئەمەیە کە ئێمە لەو ڕەوتانەی داوای چەشنێک «خۆبەڕێوەبەریی ئیداری»، لە غیابی ئەم ئەسڵەدا، دەکەن جیا دەکاتەوە.

ئێمە هەڵومەرج، فاکتەرە نێوخۆیی و دەرەکییەکان و هاوکێشە ژێئۆپۆلیتیکییەکانمان لەبەرچاو گرتووە و، بە ڕەچاوکردنی ئەمانە، لە قۆناغێکدا مافی دیاریکردنی چارەنووسمان لە فۆرمی خودموختاریدا داوا دەکرد و ئێستاش لە فۆرمی فیدراڵیزمدا؛ بەڵام ئەسڵی پرسەکەمان وەک خۆی هێشتووەتەوە و کردوومانەتە ئاسۆی ڕوانین و قوتبنمامان. لێرەوەیە کە ئێمە هەرچەندە داوای فیدراڵیزم لە چوارچێوەی جوغرافیای ئێراندا دەکەین، بەڵام ئەم سنووورانەی ئێستا هەن، بە ئەزەلی و ئەبەدی نازانین؛ ئەمانە سروشتی نین، دروست کراون، لە ئەنجامی زۆرداری و هاوکێشەگەلێکدا کێشراون و، دەکرێت گۆڕانیشیان بەسەردا بێت. ئێمە پابەندی ئەسڵی بنەمایی پرسەکەمانین، پابەندی مافەکانمانین؛ ئەوەی بۆ ئێمە ئەسڵە، مافی ئێمەیە و، خەباتە بۆ وەدیهێنانی.

ئێمە بەم دەوڵەت و سیستمە کە لەسەر بنەمای تاکەشوناسیی فارس و چەوساندنەوەی نەتەوەکان دامەزراوە پەیوەست و ئەنتیگرە نابین؛ ناچینە نێو سیستمێک کە وەک نەتەوە نەفیمان دەکات. ئەوەی ئێمە داوای دەکەین ڕادیکاڵ و پێکهاتەشکێنە؛ کار دەکەین بۆ هەڵوەشاندنەوەی ئەم پێکهاتە شۆڤێنیستە و دامەزراندنی سیستمێکی ناناوەندی کە هەموو نەتەوەکان وەک یەک تێیدا خاوەنی سەروەری و بڕیار بن.

هـ) ئێرانیش بە فرەنەتەوە دەزانین. لەم سۆنگەیەوە پێمان وایە ئەم دەسەڵات و سیستمەی کە هەیە، دەسەڵات و سیستمێکی تاکشوناسییە و لەسەر بنەمای تاکەشوناسیی فارس و ڕەتکردنەوەی شوناسی نەتەوەکانی دیکە بنیات نراوە. سیستمێکە لەسەر بنەمای نایەکسانی، زوڵم و زۆرداری و چەوساندنەوەی کورد و نەتەوەکانی دیکە دامەزراوە. بۆیە ئێمە داوای هەڵوەشاندنەوەی ئەم سیستمە و دامەزراندنی سیستمێکی ناناوەندی دەکەین کە هەموو نەتەوەکان وەک یەک تێیدا بەشدار و خاوەنی سەلاحیەت و سەروەری بن. ئێمە بەم سیستمە کە لەسەر بنەمای نایەکسانی دامەزراوە پەیوەست و تێکەڵ نابین؛ ناچینە نێوی و، بە یاسا و ڕێساکانی ئەم سیستمەش کار ناکەین. ئەم سیستم و دەوڵەتە نابێت وەک خۆی بمێنێتەوە، بەڵکوو دەبێت هەڵوەشێتەوە و سەرلەنوێ دابڕێژرێتەوە. ئەوەی ئێمە داوای دەکەین، ڕادیکاڵ و پێکهاتەییە؛ پێکهاتەی زاڵ دەشکێنین و پێکهاتەی تر بنیات دەنێین. پێکهاتەشکێنین؛ ڕادیکاڵ، شۆڕشگێڕ و ڕزگاریخوازین. ناچینە نێو سیستمێک کە وەک نەتەوە نەفیمان دەکات، بەڵکوو کار دەکەین بۆ هەڵوەشاندنی و دامەزراندنی سیستمێک کە لەسەر بنەمای یەکسانیی نەتەوەکان دادەمەزرێت.

هەموو ئەمانەش لە پرسیاری ئەم نووسینە و وەڵامەکەی دەکەونەوە؛ لێکەوتەکانی ئەم پرسیارە جەوهەری و وەڵامەکەیەتی. چۆنیەتیی خۆپێناسەکردنمانە کە مافەکانمان پێناسە دەکات و سنووری داواکانمان دیاری دەکات. چۆنیەتی و جۆری وەڵامدانەوە بەم پرسیارەیە کە ڕەوتەکان لێک جیا دەکاتەوە؛ یار و نەیارمان بۆ هەڵداوێرێ؛ بەرەی خۆیی و بەرامبەر و دژمان، لێک جیا دەکاتەوە؛ سنووربەندی دەکات و وەک هێڵێکی جیاکەرەوەی لێبڕاو ڕۆڵ دەگێڕێت.

شۆڕشگێڕی ڕاستەقینە ئەو کەسەیە کە خۆی، خۆی پێناسە دەکات و تەسلیمی پێناسەی ئەویتری خۆسەپێن نابێت؛ ڕێگە نادات ببێتە ئۆبژەی ئەویتر؛ خۆی سوژەیە و بە هیچ پێکهاتەیەک کە خۆی لە داڕشتنیدا بەشدار نەبێت و خۆی تێدا نەبینێتەوە، پەیوەست و ئەنتیگرە نابێت.

کوردستان
• ژمارە: ٩٣٠
١٥ خەزەڵوەری ١٤٠٥ _ ٦ی نۆڤامبری ٢٠٢٦

حیزبی دێموکرات و سیاسەتی واقیعبینی

(ئایا پرسی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان بە «ئەنتێگراسیۆن» چارەسەر دەبێ؟)

خەباتی نەتەوەی کورد لە سەد ساڵی ڕابردوودا بۆ ئەوە نەبووە لە نێو نەتەوە و کۆمەڵگەیەکی دیکەدا «ئەنتێگرە» بکرێ، بەڵکوو بۆ ئەوە بووە ببێتەوە خاوەنی سەروەریی خۆی و بتوانێ بڕیار لە چارەنووسی سیاسیی خۆی بدات.

عومەر باڵەکی

ماوەیەکە لە دنیای مەجازیدا باسێک لەسەر چەمکی «ئەنتێگراسیۆنی دێموکراتیک» وەک چارەسەری پرسی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان هاتووەتە بەر باس و لەنێوان موافیق و موخالیفدا باسێکی زۆری دروست کردووە. لێرەدا شیکردنەوەی ئەو چەمکە لەبەر دوو هۆکار بە پێویست نازانم: یەکەم، پرسی نەتەوایەتی لەگەڵ چەمکی «ئەنتێگراسیۆن» بە تەواوی لێک جیاوازە؛ دووهەم، کەسانی شارەزای ئەو بابەتانە بە ڕادەی پێویست لەسەر نێوەڕۆکی ئەو چەمکە دواون. لە هەمان کاتدا هەموو کەس و لایەنێک ئازادە بیروڕای خۆی لەسەر تەواوی پرسەکانی تایبەت بە کۆمەڵگە دەربببڕێ و دیفاع لە ڕوانگەی خۆی بکات. بەڵام کاتێک هێنانە ئارای بابەتێک و هەوڵدان بۆ چەسپاندنی، زیان بە کۆمەڵگە بگەیەنێت، ئەوکات دەربڕینی ئەو ڕوانگەیە ناچێتە خانەی ئازادیی دەربڕینەوە.

لە بارودۆخی ئێستادا کە دنیا و بەتایبەتی ناوچەی ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست وەک مەنجەڵی سەر ئاگر هاتووەتە جۆش و ئاڵوگۆڕی گەورە لە ناوچەکە و نێوخۆی ئێراندا بەڕێوەیە، خستنەبەرباسی بابەتێکی وەک «ئەنتێگراسیۆن» بە پاشگری دێموکراتیکەوە بە مەبەستی چارەسەری پرسی کورد، نەک یارمەتیدەر نابێ بۆ بەرەوپێشچوونی ئەو پرسە و چارەسەرەکەی، بەڵکوو بە دەیان هەنگاو بەرەو دواوەی دەگەڕێنێتەوە.

بێجگە لەوانە، ئەوەی لێرەدا پێویستە ڕوونکردنەوەی لەسەر بدرێ ئەوەیە کە لایەنگرانی «ئەنتێگراسیۆن» بۆ دیفاع لە بۆچوون و ڕوانگەی خۆیان، هەوڵ دەدەن بە هێنانەوەی فاکت و بەڵگەی جۆراوجۆر لە قسەی ڕێبەرانی شەهید، ڕابردوو و سیاسەتەکانی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران بخەنە ژێر پرسیار و «ئەنتێگراسیۆن» دەرخواردی خوێنەر و بیسەری کوردی بدەن و بڵێن: ئەوەتا لە ڕابردوودا مەبەستی حیزبی دێموکراتیش بۆ چارەسەری پرسی کورد هەمان «ئەنتێگراسیۆنی دێموکراتیک» لە نێوخۆی ئێراندا بووە! دیارە ئەو کەس و لایەنانەی کە ئەو باسانە دەکەن، یا مێژوو، بەرنامە و هەڵوێستە سیاسییەکانی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێرانیان نەخوێندووەتەوە، یا لە ڕاستیدا ئەو هەوڵەیان بۆ داپۆشینی شکستی خۆیانە لە مەیدانی خەبات بۆ وەدەستهێنانی مافە نەتەوایەتییەکانی نەتەوەی کورد.

بە واتایەکی دیکە، دەتوانین بڵێین نموونەهێنانەوە بە حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران لەلایەن لایەنگرانی «ئەنتێگراسیۆنی دێموکراتیک»ەوە لەوە سەرچاوە دەگرێ کە ئەوان پێگەی ڕاستەقینەی جەماوەریی حیزبی دێموکرات لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان دەزانن، هاوکات ئاگادارن کە حیزبی دێموکرات وەک بەتەمەنترین حیزبی کوردی کە هەتا ئێستا لە ڕێچکە و ڕێبازی نەتەوایەتی خۆی لای نەداوە و لە هەر چوار پارچەی کوردستان جێگای ڕێز و هێمای خەبات و بەرخۆدانە، بۆیە هەوڵ دەدەن بە کەڵکوەرگرتن لە پێگەی ڕێبەرانی حیزب، شەرعییەت بدەن بە پڕۆژەیەک کە ناتوانێ پرسی نەتەوایەتی نەک لە ئێران، بەڵکوو لە بەشەکانی دیکەی کوردستانیش چارەسەر بکات.

ئەوە بابەتێکی سەلمێنراوە کە پرسی کورد لە هەر چوار پارچەی کوردستان پرسێکی نەتەوایەتییە و بە تەواوی جیایە لە پرسی تێکەڵبوون بە کۆمەڵگەیەکی دیکە یا هەمان «ئەنتێگراسیۆن». چونکە نەتەوەی کورد بە درێژایی مێژوو لەسەر ئەو خاکە ژیاوە کە کوردستانە. بەپێی پێناسە باوە نێودەوڵەتییەکان، کورد نەتەوەیە چونکە لەسەر خاکی خۆی دەژی و خاوەنی زمان، مێژوو و کولتووری سەربەخۆی خۆیەتی. بۆیە دەبێ وەبیر خۆمان بێنینەوە کە خەباتی نەتەوەی کورد لە ماوەی سەد ساڵی ڕابردوودا بۆ ئەوە نەبووە لە نێو نەتەوە و کۆمەڵگەیەکی دیکەدا «ئەنتێگرە» بکرێ، بەڵکوو بۆ ئەوە بووە کە ببێتە خاوەنی سەروەریی خۆی و بتوانێ بڕیار لە چارەنووسی سیاسیی خۆی بدات و وەک نەتەوەیەکی جیاواز پێناسەی بۆ بکرێ.

حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران لەسەر دەستی پێشەوا قازی محەممەد دامەزرا و بە ڕێبەریی د. قاسملوو بوو بە خاوەنی پێکهاتەی حیزبێکی مۆدێرن و سەردەمیانە کە هەشتا و یەک ساڵە ئاڵاهەڵگری خەباتێکی خوێناوییە بۆ بەدەستهێنانەوەی مافە نەتەوایەتییەکانی نەتەوەی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان. بەڵام هەر لە سەرەتای دامەزراندنی حیزبی دێموکراتەوە، ڕێبەرانی ئەو حیزبە لەو ئەسڵە پەیڕەوییان کردووە کە لە سیاسەتکردندا واقیعبین بن و ئەوە میراتێکە لە پێشەوا قازی محەممەدەوە ماوەتەوە.

واقیعبینی بەو مانایەیە کە ڕێبەرانی سیاسیی حیزبێک ئاشنا بن بە توانای سەربازی، مالّی و پشتیوانیی جەماوەریی دۆست و دوژمنیان، لە هەمان کاتدا تواناکانی حیزب و نەتەوەکەی خۆشیان لە هەموو بوارەکاندا بزانن؛ ئەوکات ئەو ڕێبەرایەتییە دەتوانێ بێتە خاوەنی سیاسەتێکی سەرکەوتوو. کاتێک حیزبی دێموکراتی کوردستان دامەزرا، کوردستان ماوەیەک بوو لە نێوان چوار دەوڵەتی «عێراق، تورکیە، سووریە و ئێران»دا دابەش ببوو و کورد لەسەر خاکی خۆی لە مافە نەتەوایەتییەکانی بێبەش کرابوو، تەنانەت بە دروستبوونی دەوڵەت-نەتەوەکان لەو وڵاتانە، هەوڵی دەسەڵاتداران ئەوە بوو کە زمان، مێژوو و کولتووری نەتەوەی کورد لە نێو نەتەوەی بالادەستدا بتوێنەوە. بەڵام بە دامەزراندنی حیزبی دێموکرات، ڕاگەیاندنی کۆماری کوردستان و دروستبوونی هێما نەتەوایەتییەکان، پێش بە ڕەوتی تواندنەوەی نەتەوەی کورد لە نەتەوەی بالادەستدا گیرا.

دەتوانین بڵێین دامەزراندنی حیزبی دێموکرات پشتیوانییەکی گەورە بوو بۆ گەشەکردنی زیاتری هەستی نەتەوایەتی لە نێو کۆمەڵگەی کوردەواریدا و ئاشنابوونی زیاتری تاکی کورد بە مافەکانی خۆی. بۆیە ئەگەر چاو لە مێژووی حیزبی دێموکرات بکەین، ڕووبەڕووی ئەو ڕاستییە دەبینەوە کە ڕێبەرانی ئەو حیزبە لە سەرەتاوە هەوڵیان داوە ڕاستییەکانی دنیای سیاسەتی نێودەوڵەتی و ناوچەیی لەبەرچاو بگرن و بەگوێرەی ئەوە داواکانیان فۆرموولە بکەن.

لەگەڵ ئەو جۆرە سیاسەتکردنەشدا، حیزبی دێموکرات قەت لە ئاستی بەرپرسایەتیی ئەو ئەسڵە پاشەکشەی نەکردووە کە پرسی کورد لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست پرسی یەک نەتەوەیە. بۆ سەلماندنی ئەو ڕاستییەش دەتوانین ئاماژە بە بەرنامەی حیزب بکەین کە لە فەسڵی شەشەم، ماددەی بیستەم، خاڵی یەکدا دەڵێ: «گەلی کورد لە هەموو بەشەکانی کوردستان و کورد لە هەر شوێنێک بێ، بە ئەندامی یەک نەتەوە دەناسێ.» لەگەڵ ئەوەشدا، هەروەک باس کرا، حیزبی دێموکرات لە دنیای واقیعی سیاسەتدا ئەو واقیعەی قبووڵ کردووە کە لە سەردەمی ئێستادا، لە هەر پارچەیەکی کوردستان بەپێی هەلومەرجی نێوخۆیی و ئامادەیی نەتەوەی کورد لە بواری سیاسی، ئابووری و گەشەی نەتەوایەتیدا، پێویستە لەلایەن حیزبە سیاسییەکانی ئەو بەشەوە شێوازی خەبات و ڕێگەچارەی گونجاو دیاری و ڕەچاو بکرێ.

فەلسەفەی دامەزراندنی حیزبی دێموکراتی کوردستان لەسەر بنەماکانی کۆمەڵەی ژ.کاف، تێکۆشان و خەباتە بۆ وەدەستهێنانەوەی مافە نەتەوایەتییەکانی نەتەوەی کورد. هەر لە ڕۆژی یەکەمەوە ئەسڵی مافی دیاریکردنی چارەنووس بۆ حیزبی دێموکرات یەکێک لەو پرەنسیپانە بووە کە هەمیشە وەک بنەمایەکی نەگۆڕ لە بەرنامەی خۆیدا داکۆکیی لێ کردووە. بەڵام مافی دیاریکردنی چارەنووس چەمکێکی فراوانە و شێوازی جۆراوجۆر لەخۆ دەگرێ وەک: «خودموختاری، فیدراڵیزم، کۆنفیدراڵیزم و سەربەخۆیی». حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران وەک حیزبێکی بەرپرس لە بەرانبەر بزووتنەوەی مافخوازانەی خەڵکی کوردستان و وەک حیزبێکی واقیعبین، بە لەبەرچاوگرتنی هەلومەرجی سیاسی و جوغرافیایی ئێران و ناوچەکە لە قۆناغی جیاوازدا هەوڵی داوە ڕێکاری نوێ بگرێتە بەر.

سەردەمانێک کە بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی لە نێو نەتەوەکانی ئێراندا هێشتا پەرەی نەسەندبوو، حیزبی دێموکرات شێوازی خودموختاریی پێشنیاز کردبوو؛ بەڵام کاتێک بلۆکی سۆسیالیستی لەبەریەک هەڵوەشا و هەستی نەتەوایەتیی نەتەوەکانی پێکهێنەری ئەو بلۆکە سەرلەنوێ سەری هەڵدایەوە و دەیان دەوڵەت لەسەر بنەمای نەتەوەیی پێناسە کرانەوە، هاوکات لە نێوخۆی ئێرانیشدا هێدی هێدی دەنگی ناڕەزایەتیی نەتەوەکان دژی کۆماری ئیسلامی بەرز بووەوە و ڕێکخراو و لایەنەکانی نەتەوەکانی ئێران بە نهێنی و ئاشکرا دەستیان بە خەبات کرد، حیزبی دێموکرات گەیشتە ئەو باوەڕەی کە فیدراڵیزم گونجاوترین سیستمی حوکمڕانییە بۆ ئێرانی داهاتوو و کردی بە دروشمی ستراتیژیی خۆی.

بەو پێیە، حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران دوای ئەو هەموو خوێن و قوربانیدانە نەک لە ئامانجە نەتەوایەتییەکان پاشەکشەی نەکردووە، بەڵکوو بەپێی گۆڕانکارییەکانی نێوخۆی ئێران هەنگاوێکیش چووەتە پێش. ئەوەش بەو مانایەیە کە بارودۆخ و قۆناغی خەبات لە هەر سەردەمێکدا هەڵوێست و سیاسەتی گونجاوی خۆی دەخوازێ، بێ ئەوەی دەستبەردارى ئامانجە سەرەکییەکە ببێت.

لە کۆتاییدا پێویستە وەبیر بهێنینەوە کە لە ئێراندا بەبێ جێگیربوونی سیستمێکی دێموکراتیک و فیدراڵ، مافی نەتەوەی کورد و نەتەوەی پێکهێنەرەکانی دیکە دابین نابێت؛ بە هەمان شێوەش، بەبێ دەستەبەرکردنی مافە نەتەوایەتییەکانی کورد و نەتەوەکانی تر، هیچ سیستمێکی دێموکراتیک لە ئێراندا سەر ناگرێت و پێک نایەت.

لە ئێراندا بەبێ جێگیربوونی سیستمێکی دێموکراتیک و فیدراڵ، مافی نەتەوەی کورد و نەتەوەی پێکهێنەرەکانی دیکە دابین نابێت؛ بە هەمان شێوەش، بەبێ دەستەبەرکردنی مافە نەتەوایەتییەکانی کورد، هیچ سیستمێکی دێموکراتیک لە ئێراندا سەر ناگرێت.

پێشوازیی گەرمی خەڵکی مەهاباد لە یاریزانانی یانەی بێسەتی کرماشان

هاوکات لەگەڵ سەردانی یاریزانان و دەستەی ڕاهێنەرانی یانەی تۆپی پێی «بێسەتی کرماشان» بۆ شاری مەهاباد بە مەبەستی ئەنجامدانی یارییەکی دۆستانە لەگەڵ یانەی «هوور ئێسپۆری مەهاباد»، هاوواڵتیان و بەتایبەت لاوانی ئەم شارە بە جۆش خرۆشێکی کەمویێنە و بە دروشمگەلی یەکگرتووانەی کوردانە پێشوازییەکی مێژوویان لە کاروانی وەرزشوانانی کرماشان کرد. خەڵکی شارەکە بە کۆبوونەوە لە دەوری یاریزانان و وتنەوەی دروشمگەلی وەک «کرماشان مەهاباده، کوردستان یەک وڵاتە» و بە زاراوەی شیرینی کەلهوڕی بە وتنەوەی «کرماشان خوەش هاتی»، سەلماندیان هەوڵەکانی دەسەڵات بۆ دابڕاندنی ناوچەکانی کوردستان لە یەکتر، ناتوانن درز بخەنە نێوان هەستی یەکپارچەیی نەتەوەی کورد. بەپێی بەرنامەی دیاریکراو، یارییە دۆستانەکەی نێوان هەردوو یانەی «هوور ئێسپۆر» و «بێسەت»، پاشنیوەڕۆی ڕۆژی چوارشەممە لە نێو ئامادەبوونی بەجۆشی هاندەراندا لە یاریگەی ئازادیی مەهاباد بەڕێوە چوو. ئەم دەربڕینی هاوپشتییە سەرنجڕاکێشەی خەڵکی مەهاباد دەستبەجێ لە تۆڕە کۆمەڵایەتییەکاندا دەنگدانەوەیەکی بەربڵاوی لێکەوتەوە و بە هەزاران ڤیدیۆ و وێنەی پێشوازییەکە بڵاو کرانەوە؛ چالاکانی مەدەنی و ڕۆشنبیرانی کوردستان ئەم هەڵوێستەیان وەک هەستێکی بەرزی نەتەوەیی و یەکگرتووانەی کوردی هەڵسەنگاند.

گوشاری ناوەندە ئەمنییەکانی ڕێژیم بۆ بەشداریپێکردنی زۆرەملێی خەڵک لە ڕێوڕەسمی ١٣ی ئاباندا

بەپێی ئەو زانیارییانەی بە بەشی هەواڵی ناوەندی ڕاگەیاندنی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران گەیشتوون، ناوەندە ئەمنییەکانی کۆماری ئیسلامی لە شارەکانی مەهاباد و بۆکان، پەنایان بردووەتە بەر هەڕەشە و گوشارخستنە سەر فەرمانبەران، کاسبکاران و زیندانییانی سیاسیی پێشوو، تا بە زۆرەملێ لە ڕێوڕەسمی ١٣ی ئاباندا بەشداریان پێ بکەن.

لە شاری بۆکان ئیدارەی ئیتلاعات کارمەندانی فەرمانگەکانی بە بیانووی مەشق و ڕاهێنان بەزۆر کۆ کردووەتەوە، تا لە ڕێپێواندا لە نزیک گۆڕستانی شارەکە، وەک لایەنگری دەسەڵات نیشانیان بدەن. هاوکات لە مەهاباد، ئیتلاعاتی سپای پاسداران زیندانییانی سیاسیی پێشووی بە پەیوەندیی تەلەفۆنی بانگهێشت کردووە؛ دەستبەجێ ناسنامە و مۆبایلەکانی لێ سەندوون و بە زۆرەملێ بردوونیەتە ناوچەی «تاقەدار» لە نزیک پادگانی سپای پاسداران. لەوێ وێنە و ڤیدیۆی ساختەیان لێ گرتوون تا وەک دیمەنێکی دەستکرد نیشانی بدەن کە گوایە بە ویستی خۆیان بەشدار بوون.

هاوکات فەرمانبەرانی بانکەکانیش هەڕەشەی لێپرسینەوەی ئەمنییان لێ کراوە. ئەم جۆرە گوشارانە لە شارەکانی دیکەی کوردستانیشدا تۆمار کراون. کۆماری ئیسلامی هیچ ڕەواییەکی لە نێو خەڵکدا نییە؛ ئەم شانۆگەرییانە سەلمێنەری بایکۆتی گشتیی ڕێژیم لە کوردستانن.

کوردستان
• ژمارە: ٩٣٠
١٥ی خەزەڵوەری ١٤٠٥ _ ٦ی نۆڤامبری ٢٠٢٦

هه‌لومه‌رج بۆ ڕووخانی ڕێژیمی تاران له هه‌موو کاتێک له‌بارتره

ئاماژه: کاک مسته‌فا مه‌ولوودی، جێگری سکرتێری گشتیی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران وتوێژێکی له‌گه‌ڵ شێروان ئیبراهیم، په‌یامنێری تۆڕی میدیایی «ئیرەم نیووز» (إرم نیوز) ئه‌نجام داوه و تەوەرە سەرەکییەکانی بریتین لەمانەی خوارەوە:

تەوەرەی یەکەم: هەڵوێستی حیزبی دێموکرات بەرامبەر بە کۆماری ئیسلامی

خەبات و هەڵوێستی حیزبی ئێمە، لە بنەڕەتدا بەرەنگاربوونەوەی سیاسەتە سەرکوتکەرەکانی کۆماری ئیسلامییە کە بەردەوام مافی مرۆڤ پێشێل دەکات و خەڵکی ئێران و بەتایبەت خەڵکی کوردستانی لە ئازادی، دێموکراسی و سەرەتاییترین مافە سیاسی و کۆمەڵایەتییەکانیان بێبەش کردووە. لە بەرامبەردا، ئێمە تێدەکۆشین مافی دیاریکردنی چارەنووسی خەڵکی کوردستان لە چوارچێوەی فیدراڵیزمدا مسۆگەر بکەین.

ئەزموونمان لەگەڵ کۆماری ئیسلامی سەلماندوویەتی کە بە مانەوەی ئەم دەسەڵاتە، گەیشتن بەو مافانە مەحاڵە؛ هەر بۆیە کارکردن بۆ ڕووخاندنی ئەم ڕێژیمە و هێنانەکایەی دەسەڵاتێکی دێموکراتیکی فیدراڵ، بنەمای سەرەکیی ستراتیژی ئێمەیە. سیاسەتی ئێمە پێش شەڕی دوازدە ڕۆژە و چل ڕۆژە و لە کاتی شەڕەکەشدا هەر ئەمە بووە و هیچ گۆڕانێکی بەسەردا نەهاتووە؛ ئێستاش کە نە شەڕە و نە ئاشتی، هەر لەسەر هەمان هەڵوێست سوورین.

دەمەوێ ئەوە ڕوون بکەمەوە کە نە شەڕ، نە گەمارۆ و نە دۆخی «نە شەڕ و نە ئاشتی»، سیاسەتی ئێمەیان نەگۆڕیوە. لەسەر ئەو باوەڕەین تا ئەم ڕێژیمە نەڕووخێت، نە نەتەوەکانی ئێران بە ئازادی و مافە ڕەواکانیان دەگەن و نە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاستیش ئارامی و سەقامگیریی ڕاستەقینە بەخۆیەوە دەبینێت؛ تەنیا ڕووخانی ئەم ڕێژیمەیە کە دەرفەتی دامەزراندنی نیزامێکی دێموکراتیک دەڕەخسێنێت. لە لایەکی دیکەشەوە، پێمان وایە گوشارە دەرەکییەکان لە هەموو ڕوویەکەوە کۆماری ئیسلامی لاواز دەکەن؛ بەمەش دەرفەتی زیاتر بۆ چالاکیی سیاسی و مەدەنیی هێزەکان و بەهێزتربوونی خەباتی جەماوەریی خەڵک، بەتایبەت لە کوردستان، دێتە ئاراوە.

تەوەرەی دووەم: ئەو هۆکارانەی زەمینەی ڕووخانی ڕێژیمیان تەواو ئامادە کردووە

پێمان وایە زەمینە و هەلومەرج بۆ ڕووخانی کۆماری ئیسلامی تەواو لەبار و ئامادەیە، ئەمەش بەهۆی ئەم پێنج هۆکارە سەرەکییەوە:

١. لەدەستدانی شەرعییەت: ڕێژیم لە لای جەماوەر بەتەواوی شەرعییەتی سیاسی و کۆمەڵایەتیی خۆی لەدەست داوە.

٢. قەیرانی قوونڵ و چارەسەرنەکراو: کۆماری ئیسلامی لە سەرجەم بواری سیاسی، ئابووری و کۆمەڵایەتییەکاندا تووشی قەیرانێکی ئەوەندە گەورە بووە کە دەربازبوون لێی، ئەگەر مەحاڵ نەبێت، لەوپەڕی دژواریدایە.

٣. کەلێنی قوونڵی نێوان خەڵک و دەسەڵات: درزێکی گەورە کەوتووەتە نێوان خەڵک و دەزگاکانی دەسەڵاتەوە؛ متمانەی گشتی بەتەواوی نەماوە و خەڵک چاوەڕوانی دەرفەتێکن تا لە دژی ڕێژیم ڕاپەڕن.

٤. هاوڕایی وڵاتانی ناوچەکە: وڵاتانی ناوچەکە بۆیان دەرکەوتووە کە کۆماری ئیسلامی سەرچاوەی سەرەکیی نائارامییە لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاستدا و ئاسایش، ماف و بەرژەوەندییە سیاسی و ئابوورییەکانی ئەوانی خستووەتە مەترسییەوە؛ بۆیە ئاساییە هەوڵی نەهێشتنی ئەم دەسەڵاتە بدەن.

٥. بێئومێدبوونی زلهێزەکان: زلهێزە خاوەن بەرژەوەندییەکان لە ناوچەکەدا، گەیشتوونەتە ئەو باوەڕەی کە بە مانەوەی ئەم ڕێژیمە، بەرژەوەندییەکانیان ناپارێزرێت.

لەسەر ئەم بنەمایە، شانسی مانەوەی ئەم دەسەڵاتە لە هەموو کاتێک کەمتر بووەتەوە و دەرفەتی ڕووخانی زۆر زیاترە لە جاران.

تەوەرەی سێیەم: داهاتووی ئێران و چارەنووسی مافەکانی نەتەوەی کورد

ئەو نیگەرانییەی باسی دەکەن، تا ڕادەیەکی زۆر جێگای تێڕامانە. نەتەوەی کورد لەپێناو مافە ڕەواکانیدا خەبات دەکات و بۆ وەدەستهێنان و پاراستنیان کۆڵ نادات. ئەمەش بەوە دەکرێت کە ئێران ببێتە وڵاتێکی دێموکراتیک و دەسەڵاتێکی بەرپرسیار و وەڵامدەر بێتە سەر کار. بەداخەوە هێشتا ئاسۆی دێموکراسییەکی دامەزراو لە ئێراندا ناڕوونە، بەڵام دەبێ هەموو لایەک ئەو ڕاستییە بزانن کە نەتەوەی کورد هەرگیز دەستبەردار مافەکانی نابێت؛ هەتا کورد و نەتەوەکانی دیکەش بە مافەکانیان نەگەن، نە دێموکراسی و ئارامی لە ئێراندا جێگیر دەبێت و نە بوار بۆ ئاوەدانی و پێشکەوتن دێتە ئاراوە.

کەواتە ئەرکی هەموو هێزە سیاسییەکانە بەرپرسانە بۆ دامەزراندنی حکوومەتێکی دێموکراتیک و پارێزەری مافی نەتەوەکان تێبکۆشن؛ چونکە لە قۆناغی دوای کۆماری ئیسلامیدا تەنیا دوو ڕێگا لەپێشە:

ڕێگای یەکەم: هێزە ئێرانییەکان بەو بڕوایە بگەن کە پێویستە سیستەمێکی دێموکراتیک دابمەزرێنن و بە فەرمی دان بە مافەکانی نەتەوەی کورددا بنێن و قبوولی بکەن.

ڕێگای دووەم: ئەگەر بژاردەی یەکەم نەیەتە دی، خەڵکی کوردستان دەستەوستان دانانیشێت، بەڵکوو بەو شێوازەی کە قۆناغ و سەردەمەکە دەخوازێت درێژە بە خەباتی خۆی دەدات تا سەرکەوتن؛ میژووش سەلماندوویەتی کە لە قوربانیدان سڵ ناکاتەوە.

پێویستە لایەنە ئێرانییەکان ناکۆکییە نێوخۆییەکانیان لەسەر بنەمای دێموکراسی و ڕێزگرتن لە مافی یەکتر چارەسەر بکەن؛ دەنا هەموو خەڵکی ئێران سەرلەنوێ تووشی هەمان ئەو دەردەسەرییە دەبنەوە کە نزیکەی پەنجا ساڵە کۆماری ئیسلامی بەسەریاندا هێناویەتی و هیچ لایەنێکیش قازانجی لێ ناکات.

تەوەرەی چوارەم: جیاوازیی خەباتی نەتەوەی کورد لەگەڵ شەڕی ئەمریکا

خەباتی نەتەوەی کورد لەپێناو ویست و داخوازییە ڕەواکانیدا، خەباتێکی دێرین و ڕەسەنە و هیچ پەیوەندییەکی بە ملمانێ و شەڕی وڵاتانی تر لە دژی تارانەوە نییە. خەباتی ئێمە بە دوو هۆکاری بنەڕەتی لە شەڕی هێزە دەرەکییەکان جیا دەبێتەوە:

١. لە ئامانجدا جیاوازن: ئامانجی خەباتی نەتەوەی کورد و حیزبی دێموکرات، دەستەبەرکردنی مافە سیاسی، نەتەوەیی، کۆمەڵایەتی و ئابوورییەکانی خەڵکی کوردستانە، لە کاتێکدا شەڕی وڵاتێکی وەک ئەمریکا تەنیا لەپێناو پاراستنی بەرژەوەندییە تایبەتەکانی خۆیدایە.

٢. لە ڕووی شێواز و ڕێکارەوە جیاوازن: خەباتی نەتەوەی کورد فرەڕەهەندە و سەرجەم بواری سیاسی، کۆمەڵایەتی، کولتووری، ڕێکخراوەیی و مەدەنییەکان لەخۆ دەگرێت؛ تەنانەت خەباتی پێشمەرگانەش تایبەتمەندیی خۆی هەیە و لەگەڵ شەڕی سوپای ئەمریکا جیاوازە. هاوکات لەبەر ئەوەی بارودۆخی ئێستا زۆر هەستیارە و چاوەڕوانیی گۆڕانکاری و پێکدادانی گەورە دەکرێت، ئەرکی هەر هێزێکی سیاسییە خۆی بۆ هەموو ئەگەرەکان ئامادە بکات تا دەرفەتەکان لە بەرژەوەندیی نەتەوەکەیدا بقۆزێتەوە. بەخۆشحاڵییەوە جەماوەری خەڵک، ئێمە و حیزبەکانی کورستان لەوپەڕی ئامادەییداین و بە وریاییەوە چاودێریی ڕەوتی ڕووداوەکان دەکەین.

تەوەرەی پێنجەم: پرسی سیاسیی کورد و مۆدێلی حوکمڕانی لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان

کورد لە ئێراندا پێکهاتەیەکی سەرەکیی جوغرافیای ئەم وڵاتەیە؛ بە خاکێکی بەرفراوان و حەشیمەتێکی زیاتر لە دە ملیۆن کەس، سەنگ و قورساییەکی گەورەی لەسەر هاوکێشەکان هەیە. بۆیە خەبات دەکات تا کوردستان ببێتە خاوەنی دەسەڵاتی سیاسی و نەتەوەیی خۆی لە چوارچێوەی ئێرانێکی دێموکراتیکی فیدراڵدا. ئەمە هەم ویستی گشتیی نەتەوەی کوردە لە ئێران و هەم بەرنامە و دروشمی نەگۆڕی حیزبی دێموکراتە تا مافە نەتەوایەتییەکانی نەتەوەکەمان دەستەبەر بکرێن.

جگە لەمەش، ڕۆژهەڵاتی کوردستان خاوەنی تایبەتمەندیی خۆیەتی و پێگەیەکی «قائیم بە زات»ی هەیە؛ کەواتە نموونەی پارچەکانی دیکەی وەک باکوور یان ڕۆژاوا، لەگەڵ واقیعی ڕۆژهەڵات یەک ناگرنەوە و لەباری عەمەلییەوە ناگونجێن. ئەگەر بەراوردێک بکەین، مۆدێلی باشووری کوردستان لە عێراقدا گونجاوترین ئەزموونە کە لەگەڵ پێکهاتە، تایبەتمەندی و واقیعی سیاسی و کۆمەڵایەتیی ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا یەک دەگرێتەوە.

تەوەرەی شەشەم: ڕێککەوتنی ئەمنیی نێوان عێراق و ئێران و دۆخی بارەگاکان

هەر لەو کاتەدا کە باڵیۆزی ئێران لە بەغدا باسی لەوە کرد گوایە لەگەڵ عێراق لەسەر چۆنیەتیی هەڵسوکەوت لەگەڵ هێزەکانی ڕۆژهەڵات ڕێککەوتوون، وتەبێژی وەزارەتی بەرگریی عێراق دەستبەجێ ئەو قسانەی بەدرۆ خستەوە و ڕایگەیاند کە کۆبوونەوەکە تەنیا بۆ پرسی پاراستنی سنوورەکان بووە و هیچ بابەتێکی تر نەهاتووەتە گۆڕێ. جگە لەمەش، تا ئێستا هیچ لایەنێکی فەرمیی عێراقی یان حکوومەتی هەرێمی کوردستان پرسێکی ئاوایان لەگەڵ ئێمە باس نەکردووە.

وەک ئاگادارن، لە ساڵی ٢٠٢٣دا ڕێککەوتننامەیەکی ئەمنی لە نێوان عێراق و ئێراندا واژۆ کراوە. ئەوەندەی پەیوەندی بە حکوومەتی عێراق، حکوومەتی هەرێمی کوردستان و هێزە کوردییەکانەوە هەبووە، بە تەواوی جێبەجێ کراوە؛ لەو کاتەوە تا ئێستا هیچ پێشێلکارییەک لە سنوورەکانی هەرێمی کوردستان و عێراقەوە ڕووی نەداوە و خودی حکوومەتی عێراقیش تەواو پێوەی پابەند بووە. کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی، وڵاتانی ناوچەکە، بەغدا و هەولێریش زۆر باش دەزانن کە ئەوە تەنیا ڕێژیمی ئێرانە کە پابەندی بەڵێنەکانی نەبووە. کەواتە ئەو داواکارییانەی تاران دەیانوروژێنێت، بەپێی یاسا نێودەوڵەتییەکان ناڕەوا، نایاسایی و ناعەمەلین؛ جێبەجێ ناکرێن و ئێمەش هەرگیز قبووڵیان ناکەین.

کۆماری ئیسلامی بەهۆی قەیرانی چارەسەرنەکراو و لەدەستدانی شەرعییەتی گشتییەوە لە هەموو کاتێک زیاتر لە ڕووخان نزیک بووەتەوە. خەباتی گەلی کورد و پێشمەرگە لەپێناو مافی دیاریکردنی چارەنووس و فیدراڵیزم، بزووتنەوەیەکی ڕەسەنە و لەگەڵ شەڕی ئەمریکادا ناچێتە یەک خانەوە؛ تا مافەکانی نەتەوەی کورد و پێگەی ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە چوارچێوەی دەسەڵاتێکی دێموکراتیکدا دەستەبەر نەکرێت، نە ئێران و نە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست ئارامی و سەقامگیری بەخۆیانەوە نابینن.

کوردستان
• ژمارە: ٩٣٠
١٥ خەزەڵوەری ١٤٠٥ _ ٦ی نۆڤامبری ٢٠٢٦

شەڕ، قەیرانی ئابووری و بەرەنگاربوونەوەی نێوخۆیی، ڕێژیمی ئێران بەرەو کوێ دەبەن؟

هیوا بەهرامی

ڕووخانی ڕێژیم بە تەنیا مەرجی دەستەبەرکردنی مافەکانمان نییە؛ چەمکی دێموکراسی و مافی شارۆمەندی بەبێ سیستەمێکی فیدراڵی، تەنیا مافەکانی نەتەوەی باڵادەست دەپارێزێت نەک نەتەوە ژێردەستەکان. ئەگەر حیزبەکانی کوردستان و نوێنەرانی نەتەوە بندەستەکان پێش ڕووخانی ڕێژیم لەگەڵ ئۆپۆزیسیۆنی ئێران نەگەنە سازان و کۆدەنگییەکی ڕوون لەسەر چەسپاندنی فیدراڵیزم، دوای ڕووخانی ڕێژیم گەیشتن بە مافە ڕەواکانی گەلی کورد کارێکی یەکجار ئەستەم دەبێت.

لە ساڵی ١٩٧٩وە کە کۆماری ئیسلامی لە ئێران دامەزراوە، ڕێژیم چەندین قەیرانی جۆراوجۆری تێپەڕاندووە. بەڵام دۆخی ئێستای ئێران، دەسەڵاتدارانی ئەو وڵاتەی تووشی یەکێک لە گەورەترین قەیرانە فرەڕەهەندەکانی مێژووی خۆی کردووە. شەڕ لەگەڵ ئەمریکا و ئیسرائیل، قەیرانی قوواڵی ئابووری، پەرەسەندنی ناڕەزایەتییەکان لەنێو خەڵکدا و لاوازبوونی نفووزی ئێران لە ناوچەکەدا، دەسەڵاتی ڕێژیمی لە ناوچەکەدا، بەرزرۆکتر کردووە.

زۆر نیشانە ئاماژە بەوە دەکەن کە کۆماری ئیسلامی ڕووبەڕووی قەیرانێکی چارەنووسساز بووەتەوە. ڕووخانی ڕێژیم بووەتە یەکێک لە ئەگەرە گرنگەکانی داهاتوو، هەرچەندە کاتی ڕووخانەکەی و شێوازی ڕوودانی هێشتا نادیارە.

ڕێژیمی ئێران بۆ ماوەیەکی زۆر پشتی بە سێ کۆڵەکەی سەرەکی بەستبوو: دەزگایەکی بەهێزی ئەمنی و سەربازی، ئایدیۆلۆژیی «ویلایەتی فەقیە» و تۆڕێک لە هاوپەیمانانی ناوچەیی و هێزە بەوەکالەتەکانی (نیابەتی). ئەم پێکهاتەیە وای کردبوو تاران بتوانێت قەیرانە نێوخۆییەکان تێپەڕێنێت و لە هەمان کاتدا نفووزی خۆی لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاستدا، بەتایبەت لە لوبنان، عێراق، سووریە و یەمەن پەرە پێ بدات.

ئەمڕۆ هەر سێ کۆڵەکەکە لەژێر گوشارێکی زۆردان. شەڕی ئەمریکا و ئیسرائیل دژ بە ڕێژیمی ئێران، کاریگەریی لەسەر توانای سەربازیی ئەو وڵاتە داناوە و لە کاتێکدا هاوپەیمانە ناوچەییەکانی خۆیان ڕووبەڕووی کێشەی سەربازی و سیاسی بوونەتەوە، دەرفەتی مانۆڕی ڕێژیم بەرتەسکتر بووەتەوە.

لە هەمان کاتدا، ناکۆکییەکان لەنێو دەسەڵاتدارانی ئێران لە زۆر ڕووەوە و بەتایبەت لەسەر سیاسەتی دەرەوە، پرسی شەڕ، شێوازی مامەڵەکردن لەگەڵ ئەمریکا و چۆنیەتیی چارەسەرکردنی قەیرانی ئابووری، دەتوانن لەوەی هەیە زیاتر پەرە بسێنن. کۆی ئەم فاکتەرانە بوونەتە هۆی مەترسییەکی جیدی لەسەر مانەوەی ڕێژیم.

سیستەمێکی دەسەڵاتدار دەتوانێت بەرگەی شکستە سەربازییەکان یان قەیرانە ئابوورییەکان بگرێت؛ بەڵام کاتێک چەند بنەمایەکی دەسەڵات لە یەک کاتدا لاواز دەبن، ئەگەری ڕووخانی زۆر زیاتر دەبێت لە دەرفەتی مانەوە و بەردەوامبوونی.

قەیرانی ئابووری وەک یەکێک لە کێشە هەرە بەرچاوەکانی دەسەڵاتی تاران

دۆخی ئابووری لە ئێستادا زۆرترین گوشار دەخاتە سەر دەسەڵاتی سیاسیی ئێران. سنووردارکردنی هەناردەی نەوت، سزا ئابووریەکان و کاریگەرییەکانی شەڕ، سەرچاوە دارایییەکانی ڕێژیمیان تا ڕادەیەکی زۆر لاواز کردووە.

بەپێی ڕاپۆرتێکی ڕۆژنامەی «واڵ ستریت جۆرناڵ» لە ٢٢ی ئۆکتۆبری ٢٠٢٦، بەشێکی زۆر لە پارەی فرۆشتنی نەوت کە ڕێژیم بۆ داهاتوو پاشەکەوتی کردبوو، لە چەند مانگی ڕابردوودا خەرج کراوە. حکوومەتی ئەمریکا زیانی داهاتی ئێران لە ئەنجامی ئەم بارودۆخەدا بە لانیکەم دەیان میلیارد دۆلار خەمڵاندووە.

بۆ ڕێژیمی ئێران، ئەمە کێشەیەکی گەورەیە؛ داهاتی نەوت بەشێکی گرنگی بودجەی دەوڵەت دابین دەکات و یارمەتیی حکوومەت دەدات مووچەی هێزە ئەمنییەکان بدات، دامەزراوە دەوڵەتییەکان بەڕێوە ببات و تا ڕادەیەک گوشارە ئابووریەکان کەم بکاتەوە.

ئەگەر دۆخی فرۆشتنی نەوت بۆ ماوەیەکی زیاتر وەک ئێستا بمێنێتەوە، حکوومەت لە دابینکردنی ئەم پێداویستییانەدا ڕووبەڕووی کێشەی زیاتر دەبێتەوە. ئەمە بە تەنیا بە واتای ڕووخانی ڕێژیم نییە، بەڵام دەتوانێت وەفاداریی بەشێک لە دامودەزگاکانی دەوڵەت لاواز بکات و توانای حکوومەت بۆ مامەڵەکردن لەگەڵ قەیرانە نوێیەکان کەم بکاتەوە.

لەلایەکی دیکەوە، گرانبوونی نرخەکان، کەمبوونەوەی توانای کڕینی خەڵک و کێشەکانی دابینکردنی پێداویستییەکان، زیانی ڕۆژانەی هاووڵاتیان قورستر دەکەن. کاتێک خەڵک چیدی نەتوانن بژێوی ژیانی خۆیان دابین بکەن، ناڕەزایەتی ئابووری و بریسێتی دەتوانێت ببێتە هۆکاری ڕاپەڕینی بەملیۆنیی خەڵکی ئێران کە لە ئێستادا لەژێر هێڵی هەژاریدا دەژین.

بەرەنگاربوونەوەی مەدەنی

خۆپیشاندانەکانی زستانی ٢٠٢٥–٢٠٢٦ نیشانیان دا کە ناڕەزایەتیی ئابووری چەندە بەخێرایی دەتوانێت ببێتە داواکاریی سیاسی. خۆپیشاندانەکان زۆر زوو بەشێکی بەرچاوی شارەکانی ئێرانی گرتەوە و لە داواکارییە ئابووریی سەرەتاییەکانەوە گەیشتنە ئاستی ڕەتکردنەوەی دەسەڵات و دروشمەکان بە ڕوونی لە ئاراستەی ڕووخانی ڕێژیمدا بوون.

وەڵامی دەسەڵاتداران بریتی بوو لە دەستبەسەرکردنی بەکۆمەڵ، سنووردارکردنی ئینتێرنێت، بەکارهێنانی هێز بۆ سەرکوتکردنی ناڕەزایەتییەکان و کوشتنی دەیان هەزار کەس لە خەڵکی ناڕازیی ئێران.

لێرەدا پرسیار ئەوەیە کە ئایا ئەم ناڕەزایەتییە گشتییە دەتوانێت ببێتە بزووتنەوەیەکی سیاسیی ڕێکخراو؟ خۆپیشاندانی چەند دە کەسی یان ناوچەیی لەوانەیە لەلایەن هێزە ئەمنییەکانەوە سەرکوت بکرێت؛ بەڵام بزووتنەوەیەکی سەرانسەری کە چین و تۆێژە جیاوازەکانی کۆمەڵگە پێکەوە ببەستێتەوە، دەتوانێت فشارێکی زۆر گەورەتر بخاتە سەر ڕێژیم.

ئەگەر قەیرانی ئابووری، خۆپیشاندانە سیاسییەکان و ناکۆکییەکانی نێو دەسەڵات لە هەمان کاتدا توندتر بن، ڕێژیم لەگەڵ بارودۆخێک ڕووبەڕوو دەبێتەوە کە کۆنترۆڵکردنی زۆر قورستر دەبێت.

سوپای پاسداران؛ پارێزەری ڕێژیم یان هۆکارێکی نائارامی؟

سوپای پاسدارانی کۆماری ئیسلامی یەکێکە لە گرنگترین کۆڵەکەکانی پاراستنی دەسەڵاتی ڕێژیم. ئەم دامەزراوەیە هێزی سەربازی، توانای بەرچاوی ئابووری و نفووزی سیاسیی بەرفراوانی هەیە.

تا ئێستاش وا دەردەکەوێت کە سوپای پاسداران بە یەکپارچەیی پشتگیری لە دەسەڵاتی سیاسیی ئێران دەکات؛ بەڵام کۆمەڵێک فاکتیش هەن کە دەری دەخەن لەنێو ئەم دامەزراوەیەشدا دزەکردنی دەرەکی (نفووزی دەرەکی) هەیە و ئەمەش دەتوانێت لە داهاتوویەکی نەک زۆر دووردا دررێک دروست بکات کە ببێتە هۆی کێشەی بەرچاو لەنێو پێکهاتەی سوپای پاسدارانداً.

لە هەمان کاتدا، زیادبوونی نفووزی سوپای پاسدارانیش دەتوانێت لە داهاتوودا ببێتە هۆی دروستبوونی ناکۆکیی نوێ. کاتێک سەرچاوە دارایییەکان کەم دەبنەوە و دەبێت بڕیارە قورسەکان لەبارەی سەرکوتکردن، گفتوگۆی دیپلۆماسی و چاکسازیی ئابووری بدرێن، بەرژەوەندیی جیاوازی گرووپەکانی دەسەڵات دەتوانێت ئاشکراتر و بەرچاوتر ببێتەوە و قەیرانەکە قوواڵتر بکاتەوە.

ئەگەر بەشێک لە هێزە ئەمنییەکان ڕەتی بکەنەوە فەرمانی سەرکوتکردنی خۆپیشاندەران جێبەجێ بکەن، یان ناکۆکییەکانی نێو دەسەڵات ببنە دابڕانێکی ئاشکرا، ئەوا ڕێژیم ڕووبەڕووی مەترسییەکی گەورەتر دەبێتەوە.

بۆیە یەکێک لە لاوازییە سەرەکییەکانی ڕێژیم لە ئێستادا لەوانەیە تەنیا لە مەیدانی شەڕدا نەبێت، بەڵکوو ئەو پرسیارەش دێتە ئاراوە کە تا چەندە دامەزراوە سەرەکییەکانی دەسەڵات ئامادەن و توانایان هەیە سیستەمەکە بپارێزن.

لەدەستدانی نفووزی ناوچەیی، تارانی لاوازتر کردووە

ئێران لە ناوچەی ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاستیشدا ڕووبەڕووی دۆخێکی قورس بووەتەوە. تۆڕی هاوپەیمانانی ناوچەیی و ئەوەی پێی دەوترێت «تەوەری بەرگری» (میحوەری موقاومەت) بۆ چەندین دەیە ئامرازێک بوو بۆ بەهێزکردنی پێگەی ئێران لە بەرامبەر ئیسرائیل و نەیارەکانی دیکەیدا لە ناوچەکەدا.

لە ئێستادا بەشێکی بەرچاوی هاوپەیمانەکانی ڕێژیم لە دۆخێکی قەیراناویدان و نەک هەر ناتوانن پشتگیری لە ڕێژیم بکەن، بەڵکوو خۆشیان لەژێر گوشار و مەترسیی لەنێوچوندان.

داڕمانی زنجیرەیی بەشێک و لاوازبوونی یەک لە دوای یەکی بەشێکی دیکەی هاوپەیمان و هێزە بەوەکالەتەکانی (نیابەتیی) ڕێژیم، ئەو ڕاستییە دەسەلمێنن کە ڕێژیم وێڕای ئەوەی دەیان ساڵ بە میلیاردەها دۆلاری بۆ ئەم هێزانە تەرخان کرد—و لە ڕاستیدا ئەو پارە و داراییەی دەبووایە بۆ باشترکردنی ژیانی خەڵکی ئێران بەکار بهاتایە، خەرجی کۆمەڵێک گرووپ و ڕێکخراوی تیرۆریستی کرا—لە بنەڕەتدا هەڵەیەکی ستراتیژیک بووە و ئەم ڕێکخراوانە بەگوێرەی پێویست ناتوانن ئەو هێزە بن کە ڕێژیم پشتی پێ بەستبوون.

بۆچی ئەگەری ڕووخانی ڕێژیم زیاد دەبێت؟

ئەو ڕوانگەیەی کە ئەگەری ڕووخانی ڕێژیمی ئێران بەهێزتر لە جاران دەخەمڵێنێت (مەزەندە دەکات)، لەوەوە سەرچاوە دەگرێت کە لە ئێستادا چەند قەیرانێک لە یەک کاتدا بەربینگیان بە ڕێژیم گرتووە: لاوازبوونی ئابووریی وڵات، کەمبوونەوەی نفووزی ناوچەیی، قەیرانی شەرعییەتی سیاسی (مەشرووعیەت) و ناکۆکییەکانی نێو دەسەڵاتدارانی ڕێژیم.

هەر یەک لەم فاکتەرانە بە تەنیا لەوانەیە بۆ ڕووخانی ڕێژیم بەس نەبێت؛ بەڵام ئەگەر لە یەک کاتدا بێنە ئاراوە و بە جۆرێک گرێدراوی یەکتر بن، دەتوانن بارودۆخێک دروست بکەن کە کۆنترۆڵکردنی لەلایەن ڕێژیمەوە چیدی ئیمکانی نەبێت.

بۆ نموونە، خراپتربوونی دۆخی ئابووری دەتوانێت ببێتە هۆی خۆپیشاندانی نوێ. سەرکوتکردنی ئەو خۆپیشاندانانەش دەتوانێت ڕق و ناڕەزایەتیی کۆمەڵایەتی زیاتر بکات. ئەگەر لە هەمان کاتدا یەکگرتوویی هێزە ئەمنییەکانیش لاواز ببێت، ئەگەری گۆڕانێکی بنەڕەتیی سیاسی زیاتر دەبێت.

لەو بارودۆخەدا، ڕێژیم چیدی ناتوانێت بە هەمان ئامرازە کۆنەکان قەیرانەکان کۆنترۆڵ بکات.

بەڵام پێویستە جیاوازی بکرێت لەنێوان «زیادبوونی ئەگەری ڕووخان» و «دڵنیابوون لە ڕووخان». کۆماری ئیسلامی لە ڕابردوودا توانیویەتی خۆپیشاندانەکان سەرکوت بکات و لەگەڵ بارودۆخی قورسدا خۆی بگونجێنێت. بۆیە ڕووخانێکی خێرا تەنیا کاتێک ڕوو دەدات کە گوشار یان هێرشی دەرەکی، هاوتەریب لەگەڵ خەباتی خەڵکی ئێران بێتە ئاراوە و ئامانجی لایەنی دەرەکی بەڕاستی ڕووخانی ڕێژیم بێت.

دۆخی ئێران پاش نەمانی ڕێژیم؟

ڕووخانی ڕێژیم بە مانای کۆتاییهاتنی کێشەکانی ئێران نییە. ئێران هیچ کات دەسەڵاتێکی دێموکراتیکی ئەزموون نەکردووە. نەتەوەی باڵادەست لە هەموو سیستەمە سیاسییەکانی مێژووی ئێراندا بەردەوام نەتەوە ژێردەستەکانی (بندەستەکانی) چەوساندووەتەوە و ئەم پرسەش دەیان ساڵە لە بەشە جۆراوجۆرەکانی ئێران و بەتایبەت ڕۆژهەڵاتی کوردستان پرسێکی سەرەکیی خەڵک بووە؛ بزووتنەوەی ڕزگاریخوازیی کوردستان لە هەشتا ساڵی ڕابردوودا خەباتێکی بێوچانی بۆ دەستەبەرکردنی مافەکانی نەتەوەی کورد بەڕێوە بردووە.

تا ئەمڕۆش نەتوانراوە ئەڵتەرناتیڤێک بۆ سیستەمی سیاسیی داهاتووی ئێران پێک بهێنرێت (ساز بکرێت). ئەوەی زۆرینەی ئۆپۆزیسیۆنی ئێران بۆ داهاتووی ئەو وڵاتە خۆی پێ پابەند دەزانێت، پرسی دێموکراسییە. دێموکراسی لە دنیای ئەمڕۆدا باشترین سیستەمی بەڕێوەبەریی وڵاتە و لەمەدا هیچ گومان و نکۆڵییەک نییە؛ بەڵام ئایا دێموکراسی بە تەنیا دەتوانێت مافەکانی نەتەوە ژێردەستەکانی ئێران و لەوانە نەتەوەی کورد دابین بکات؟

بەشێکی بەرچاوی لایەنە سیاسییەکانی کوردستان لەو باوەڕەدان کە سیستەمێکی فیدراڵی دەتوانێت پرسی نەتەوەکان لە داهاتووی ئێراندا چارەسەر بکات. لە هەمان کاتدا بەشێکی بەرچاوی هێزەکانی ئۆپۆزیسیۆنی ئێران سیستەمی فیدراڵی بە مەترسی بۆ سەر یەکپارچەیی خاکی ئێران دەبینن و لەو باوەڕەدان بۆ مانەوەی ئێران دەبێت دەسەڵاتێکی ناوەندیی بەهێز جێگیر بکرێت و لە هەمان کاتدا مافی هاووڵاتیبوونی (شارۆمەندیی) هەموو دانیشتووانی وڵات بپارێزێت.

سیستەمێکی دێموکراتیک تەنیا لەسەر بنەمای مافی تاکەکەسیی هاووڵاتیبوون (شارۆمەندی)، دەتوانێت مافی نەتەوەی باڵادەست لە ئێراندا دەستەبەر بکات؛ بەڵام ناتوانێت بێتە زامن و دەستەبەرکەری مافە نەتەوەییەکانی نەتەوە ژێردەستەکانی ئەو وڵاتە.

بۆیە زۆر گرنگە کە لە ئێستاوە نوێنەرانی نەتەوە ژێردەستەکان و لەوانە حیزبەکانی کوردستان، وێڕای پێداگری لەسەر پرسی دێموکراسی و هاوکات سیستەمێکی فیدراڵی کە بتوانێت مافەکانی ئەو نەتەوانە دابین بکات، بکەونە دیالۆگێکی جیدی لەگەڵ لایەنە لیبراڵەکانی نێو ئۆپۆزیسیۆنی ئێران. ئەگەر پێش ڕووخانی ڕێژیم، کۆدەنگییەک (ئیجماعێک) لەسەر چەند خاڵی سەرەکی لەنێوان ئۆپۆزیسیۆنی نەتەوەی باڵادەست و حیزب و لایەنەکانی سەر بە نەتەوە ژێردەستەکان دروست نەبێت، دوای ڕووخانی ڕێژیم گەیشتن بە ئەنجامێکی دڵخواز کارێکی ئاسان نابێت. لە هەر حاڵەتێکدا چەسپاندنی هەر چەشنە سیستەمێک دەبێت بە سازان (تەوافوق) لەگەڵ نەتەوەی باڵادەست بێت و ئەمەش زەرووڕەتی ئەو دیالۆگ و دانوستانە لەگەڵ ئۆپۆزیسیۆنی ئێران دەسەلمێنێت.

کوردستان
• ژمارە: ٩٣٠
١٥ی خەزەڵوەری ١٤٠٥ _ ٦ی نۆڤامبری ٢٠٢٦

گرنگیی نووسینەوەی میژووی ڕۆژنامەی «کوردستان»

قادر وریا

«کوردستان»ی ئۆرگانی حیزبی دیموکراتی کوردستان، میژوویەکی پڕ لە هەوراز و نشێو و ئاڵۆزی هەیە. هۆی ئەم ئاڵۆزییە، بار و دۆخێک و چارەنووسێک بووە کە ڕێبەران و تێکۆشەرانی ئەو حیزبە لە دوای ڕووخانی کۆماری کوردستان بەسەریاندا سەپا. میژووی «کوردستان»یش ئاوێنەی ئەو چارەنووسە بووە کە بەسەر دێژەدەرانی ڕێگا و ڕێبازی کۆماری کوردستان و حیزبی دیموکراتی کوردستاندا هاتووە.

دەورەی یەکەمی «کوردستان»، ئەو ماوەیە لە بڵاوبوونەوەی دەگرێتەوە کە دەکەوێتە دوای دامەزرانی حیزبی دیموکراتی کوردستان (بەفرانباری ١٣٢٤) هەتا دواڕۆژەکانی تەمەنی کۆماری کوردستان (سەرماوەزی ١٣٢٥). ئەم دەورەیە کە لە ١١٣ ژمارە پێک هاتووە، لە ڕوانگەی لەچاپدرانەوە و توێژینەوە، لە دەورەکانی دوای خۆی، خۆششانستر بووە. ٨٢ ژمارە لە ١١٣ ژمارەی ئەو دەورەیە، سااڵی ٢٠٠٧، بە هەوڵ و هیممەتی «بنکەی ژین» وێڕای توێژینەوەیەکی پڕ لە زانیاریی بەسوود لەسەر نێوەڕۆکی بابەتەکان و نووسەرانی ژمارەکانی ئەم دەورەیە، سەر لە نوێ چاپ و بڵاو کرایەوە. دەزگای ئاراسیش لە چاپکردنەوەی «کوردستان»ی سەردەمی کۆماری کوردستاندا هاوکار و هاوبەشی «بنکەی ژین» بوو.١

دەورەکانی دیکەی «کوردستان» قسە و باسی زۆر هەڵدەگرن. هەر لەجێدا بە زەحمەت دەتوانین بڵێین چەند دەورەی دیکەی بڵاوبوونەوەی «کوردستان»مان هەبووە. بۆ وێنە لە دوای کودەتای ٢٨ی گەلاوێژی ١٣٣٢ (١٩ی ئاگۆستی ١٩٥٤)، بە دیاریکراوی لە بەهار و پاییزی ١٣٣٣ (١٩٥٤)، بەڕێوەبەرانی ئەو کاتەی تێکۆشانی حیزبی دیموکرات نەمران غەنی بلووریان، سەدیق ئەنجیری، عەبدولڕەحمان قاسملوو و عەزیز یووسفی، بە یارمەتیی سارمەدین سادق وەزیری، توانیان لە شاری تەورێز پێنج ژمارەی «کوردستان» لە «چاپخانەی فیرقەی دیموکراتی ئازەربایجان» چاپ و بڵاو بکەنەوە.٢ بەاڵم چونکە لە پێنج ژمارە تێ نەپەڕیوە و دەوامی نەبووە، لە میژووی ئەم ڕۆژنامەیەدا، کەمتر وەک دەورەیەک، ئاوڕی لێ دراوەتەوە. جگە لەمەش بەداخەوە نوسخەکانی هەروا نایابن و بەش بەحاڵی خۆم لە هیچ شوێن و سەرچاوەیەکدا، هیچ یەک لەو پێنج ژمارەیەم نەدیتووە.

ئەگەر ئەرکناسی، دەروەستبوون و هەوڵی بەردەوام و خۆبەخشانەی نووسەرەکانی نەبا، چرای ئەم دەورەیەی «کوردستان» بۆ ماوەی چاردە ساڵ دانەدەگیرسا؛ دەاڵقەیەک بوو بەسەر خەباتی تێکۆشەرانی کورد لە ئێران و دەرەتانێک بۆ نووسینی سیاسی بە زمانی کوردی.

هەر لە دوای ڕووخانی کۆماری کوردستان، شاری باکۆ (ناوەندی کۆماری ئازەربایجانی یەکیەتیی سۆڤیەت)، بەهۆی گیرسانەوەی ژمارەیەک لە خوێندکارانی کوردی ناردراو لەاڵیەن کۆماری کوردستان لەوێ و جێگیربوونی ڕێبەریی فیرقەی دیموکراتی ئازەربایجان، دەرفەت بۆ بڵاوبوونەوەی بڵاوکراوەیەکی کوردی بە ناوی «کوردستان» و وەک ئۆرگانی حیزبی دیموکراتی کوردستانی تێدا پێک هات. لە درێژەی ئەم نووسینەدا دێمەوە سەر ئەم دەورەیە لە بڵاوبوونەوەی «کوردستان» لە باکۆ.

دوو دەورەی تری «کوردستان» هەن کە لە میژووی ئەم ڕۆژنامەیەدا، جێگای تایبەت بە خۆیان هەیە. یەکیان ئەو دەورەیە کە بە «دەورەی پڕاگ» ناسراوە و لەنێوان ڕێبەندانی ١٣٤٣ هەتا خەرمانانی ١٣٤٩ (١٩٦٥-١٩٧٠)دا، بە سەرنووسەریی د. قاسملوو، ٢٦ ژمارەی لێ بڵاو بووەتەوە. لەم ساڵانەدا، «کوردستان»، ناوی ئۆرگانی حیزبی دیموکراتی کوردستانی لەسەر نەبووە، بەڵکوو لەژێر ناوەکەیدا نووسراوە: «لەاڵیەن دەستی نووسەرانەوە بڵاو دەکرێتەوە»، بەاڵم سەرنووسەر و نووسەرە سەرەکییەکانی هەم بە کردەوە و هەم بە بیر و باوەڕ، زیاتر خۆیان سەر بە حیزبی دیموکراتی کوردستان زانیوە.

دواییین دەورەی «کوردستان» ئەو دەورەیەیە کە لە ڕێبەندانی ١٣٤٩، یەکەم ژمارەی لە بەغدا بڵاو بووەتەوە. دەورەیەک کە هەتا ئێستاش دەرێژەی هەیە و سەرەڕای ئەوەی لەگەڵ پێکهاتنی هەر لێکدابڕانێک لەو حیزبەدا، هەر کام لە دوو الیەنی لێکدابڕاوی ئەو حیزبە، بە جیا دەرێژەیان بە بڵاوکردنەوەی داوە، بەاڵم لەسەر یەک ئەم دەورەیەی «کوردستان» لە ئەنجامدا یەکی گرتووەتەوە و بەردەوامیی خۆی پاراستووە. ئەم دەورەیەش لەبارەی ناساندنی میژووەکەی، بەڕێوەبەران و نووسەرانی، دەستپێڕاگەیشتنی توێژەران بە ژمارەکانی، شانسێکی باشتر لە دەورەکانی پێش خۆی هەبووە، چونکە هەم کەسە شوێندانەرەکانی قۆناغەکانی پێشووی لە ژیاندا بوون و تەنانەت هێندێکیان بە خۆشیەوە هەتا ئێستاش لە ژیاندان، هەم ئەرشیڤی زۆربەی ژمارەکانی ئەم دەورەیە لەبەر دەستانن. وێڕای ئەمانەش چونکە خودی ڕۆژنامەکە حەی و حازرە و لە بۆنەی جۆراوجۆردا، ئاوڕ لەم دەورەیە دراوەتەوە، بۆ توێژەران ئاشنایە. هەر لەجێدا ژیان و بەردەوامی لە سەردەمی ئێنتەرنێتدا، هەڵی ئەوەی بۆ ڕەخساندووە دەم و دەست سنووردەکان ببڕێ و لە هەر گۆشەیەکی ئەم جیهانە بگاتە دەست خوێنەران و هۆگرانی.

بەم پێیە وێڕای ئەو پێنج ژمارەیەی دوای کودەتای ١٣٣٢ کە لە تەورێز چاپ بووە، دوو دەورەی ڕۆژنامەی «کوردستان» هەتا ئێستا کەمترین تیشکی توێژینەوەیان بەرکەوتووە: «کوردستان»ی دەورەی باکۆ و «کوردستان»ی دەورەی پڕاگ.

توێژینەوەیەک کە بەڕێز د. کامران ئەمین ئاوە لەم دواییانەدا لە تۆپی کتێبێک لەژێر ناوی «ڕۆژنامەی ‹کوردستان› چاپی باکۆ» بڵاوی کردووەتەوە، یەکەم توێژینەوەی تێر و تەسەل و یەکەم کتێب لەبارەی ئەم دەورەیەی «کوردستان»ە.

د. کامران ئەم کتێبەی بە بۆنەی ٨٠ ساڵەی تەمەنی ڕۆژنامەی «کوردستان»ی ئۆرگانی حیزبی دیموکراتی کوردستان کە دەبووە ساڵی ڕابردوو (٢٠٢٥/١٤٠٤) ئامادە کردبوو، بەاڵم ئەم دەست و ئەو دەست کردنی ناوەندێکی بڵاوکردنەوە، چاپەکەی دواخست و سەرئەنجام ئەمساڵ (٢٠٢٦) لەسەر ئەرکی خۆی چاپی کرد.

یەکەمین خاڵی پێوەندیدار بەم دەورەیەی «کوردستان» کە پێویستە ئاماژەی پێ بکرێت ئەوەیە کە لەم دەورەیەدا، «کوردستان»، بڵاوکراوەیەکی سەربەخۆ نەبووە، بەڵکوو لاپەڕێک لە بڵاوکراوەی «آذربایجان»، ئۆرگانی فیرقەی دیموکراتی ئازەربایجان بووە. دووهەم خاڵیش ماوەی دوور و درێژی ئەم دەورەیەیە کە لە ١٠ی سەرماوەزی ١٣٢٦ (٢ی دێسامبری ١٩٤٧) هەتا ٣٠ی ڕەشەمەی ١٣٤٠ (١٩ی ئاوریلی ١٩٦١) واتە ماوەی چاردە ساڵی خایاندووە.٣

سێهەم خاڵ ئەوەیە ئەگەرچی دانانی ناوی «ئۆرگانی حیزبی دێموکراتی کوردستان» لەسەر ئەم الپەڕەیە، لە ڕوانگەی خۆمەوە لەجێی خۆیدا نەبووە،٤ بەاڵم لە هەموو ئەو ماوەیەدا تریبۆنێک بووە بۆ داکۆکی لە حیزبی دێموکراتی کوردستان و بزووتنەوەی ئازادیخوازی لە کوردستانی ئێران و مافە نەتەوەییەکانی گەلی کورد. دەاڵقەیەک بووە بەسەر خەباتی تێکۆشەرانی کورد لە ئێران و ڕووداوە سیاسییەکانی پێوەندیدار بە خەڵکی کوردستانی ئێران و لەقاودانی تاوانەکانی ڕێژیمی شایەتی دژی نەتەوەی کورد. لە هەمان کاتیشدا دەرەتانێک بووە بۆ نووسینی سیاسی بە زمانی کوردی، بۆ ئاوڕدانەوە لە ئەدەبیاتی کوردی، بۆ تۆمارکردنی ڕوانگە و بۆچوونی ژمارەیەک سیاسیی تێکۆشەری کورد لەسەر ڕووداو و ئاڵۆگۆڕەکانی سەردەم. بێگومان ئەگەر ڕێگەپێدان و پشتگیریی ڕێبەریی فیرقەی دێموکراتی ئازەربایجان لەاڵیەک و لەاڵیەکی تر هەوە ئەرکناسی، دەروەستبوون و هەوڵی بەردەوام و خۆبەخشانەی نووسەرەکانی بەتایبەتی نەمران د. ڕەحیم سەیفی قازی و د. عەلی گەاڵوێژ نەبا، چرای ئەم دەورەیەی «کوردستان» بۆ ماوەی چاردە ساڵ دانەدەگیرسا.

د. کامران ئەمین ئاوە بۆ ئامادەکردنی ئەم کتێبە بەڕاستی خۆی ماندوو کردووە. ئەگەرچی هەموو ئەو ژمارانەی «آذربایجان»ی دەست نەکەوتوون کە ئەم یەک الپەڕەی «کوردستان»یان گرتووەتەخۆ، بەاڵم بۆ ئەو ژمارانەش کە پەیدای کردوون زەحمەتی زۆری کێشاوە، پێوەندیی بە چەندین کەسایەتیی توێژەر و ناوەند و ئەرشیڤخانەوە گرتووە، بە دەیان سەرچاوەی بە زمانی جۆراوجۆر پشکنیوە تا لە ئەنجامدا توانیویەتی لەبارەی میژووی ئەم ڕۆژنامەیە، نووسەرانی بابەتەکانی، جۆر و نموونەی ئەو نووسینانەی لەم «کوردستان»ەدا بڵاو بوونەتەوە، زانیاری و بەرچاوڕوونی بۆ خوێنەرانی دابین بکا.

خوێنەری کتێبی «ڕۆژنامەی ‹کوردستان› چاپی باکۆ (١٩٦١-١٩٤٧)» بە خوێندنەوەی ئەم کتێبە، نەک هەر پانۆرامایەکی ڕوون لەسەر ئەم دەورەیەی «کوردستان» دێتە بەرچاوی، ئاگادار و شارەزای ئەو هەلومەرجە فیکری و سیاسی و ڕێکخراوەییەش دەبێت کە ئەم ڕۆژنامەیەی تێدا لەدایک بوو، درێژە بە بڵاوکردنەوەی درا و سەرئەنجام کۆتایی پێ هات.

بە دەرفەتی دەزانم بە ئاگاداریی خوێنەرانی ئەم وتارەم و سەرجەم هۆگرانی میژووی ڕۆژنامەی «کوردستان»ی بگەیەنم کە د. کامران ئەمین ئاوە، نزیکەی ساڵێکە پلانی ئامادەکردنی کتێبێک لەسەر دەورەی پڕاگی ڕۆژنامەی «کوردستان»ی هەیە. هەوڵێکی زۆریشی بۆ بەدەستهێنانی ژمارەکانی دەورەی پڕاگی «کوردستان» داوە، دەستەوداوێنی مامۆستا عەبدوڵاڵ حەسەنزادە و کۆمەڵێک کەسایەتیی تر و تەنانەت خۆشم بووە و کردوومانی بە «واسیتە» بۆ ئەوەی لەو ناوەند و بەڕێزانەی پێدەچێ ژمارەکانی ئەو دەورەیان هەبێ، داوا بکەین بە دەنگ ئەو توێژەرەوە بێن و وێنەیەک لەو ژمارانەی «کوردستان»ی بخەنە بەردەست، بەاڵم بەداخەوە هەتا ئێستا، بەدەنگەوەهاتنێکی ئەوتۆی نەدیتووە. لێرەوە داواکارم هەر بەڕێزێک بۆ ئەم پرۆژەیە بەڵگەنامە و زانیاریی پێویست و بەکەڵکی الیە، هەست بە بەرپرسایەتی بکا، گەورەیی بنوێنێ و بە دەنگ بانگەوازی ئەو توێژەرە خۆبەخشەوە بێت.

پەراوێزەکان

١. ڕەفیق سااڵح و سدیق سااڵح، «ڕۆژنامەی ‹کوردستان› مەهاباد، ١٣٢٤-١٣٢٥ی هەتاوی (١٩٤٦)»، پرۆژەی هاوبەشی بنکەی ژین و دەزگای ئاراس، چاپی یەکەم، هەولێر، ٢٠٠٧، پێشەکی، الپەڕەی ٨.

٢. کامران ئەمین ئاوە، «ڕۆژنامەی ‹کوردستان› چاپی باکۆ»، ٢٠٢٦، چاپی یەکەم، ڕۆشەنگەری، ئەڵمان، الپەڕە ١٠.

٣. کامران ئەمین ئاوە، «ڕۆژنامەی ‹کوردستان› چاپی باکۆ»، ٢٠٢٦، چاپی یەکەم، ڕۆشەنگەری، ئەڵمان، الپەڕە ١٢.

٤. هۆی ئەوە کە پێمواید دانانی ناوی ئۆرگانی حیزبی دیموکراتی کوردستان لەسەر ئەم الپەڕەیە لەجێی خۆیدا نەبووە، ئەوەیە جگە لەوەی ئەم «کوردستان»ە، وەک بڵاوکراوە بوونێکی سەربەخۆی نەبووە و الپەڕێک بووە لە بڵاوکراوەی ئۆرگانی ڕێکخراوێکی سیاسیی تر، سەرنووسەر و نووسەرەکانیشی ئەندام یان بەشێک لە ڕێبەریی حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئەو سەردەم نەبوون، با خۆشیان بە میراتگر و درێژەدەری ڕێبازی ئەو حیزبە زانیبێت. دیارە هەر لەجێدا لە سااڵنی دوای ڕووخانی کۆماری کوردستان، حیزبی دیموکراتی کوردستان، بە هۆکاری جۆراوجۆر ڕێبەرییەکی تۆکمە و یەکگرتووی نەبوو.

دارسمە
دەنووکی لە سمین ئابڕۆی

جیپسوارانی جانفیدای ڕەهبەر

دارسمە

ئەم ڕاگەیەندراوە بۆ هەموو ئەو کەسانەیە ئێستا لە بواری تەمەنەوە دە نێوەوە چوونە و هێشتا هاوبەشی ژیانی خۆیان بۆ دەستەبەر نەبووە. دەستەبەر نەبوونیش بەو مانایە نییە، ئەم کەسانە بیالمانێ بێ دەمولووت بوونە و نەیانتوانیوە دەگەڵ ڕەگەزی بەرانبەردا قسە بکەن و یان هەستیان بە خۆشەویستی بەرانبەر بە کەسی بەرانبەریان نەکردووە و نەیانزانیوە یان بیریان لەوە نەکردووەتەوە هاوبەشی یان هاوسەرێک بۆ داهاتووی ژیانیان هەڵبژێرن. بۆ ئەوەی زۆر نەبێتە درێژدادڕی، لە خوارەوە بەوردی دەڕۆمە نێو ئەم بابەتە و وابزانن ڕاگەیەندراوێک دەخوێنمەوە:

خاهەران و برادرانی موحتەرەم،

خانمان و ئاقایانی ڕەبەن،

پەیڕەوانی بەئەمەگی ڕێبازی پیرۆزی جانفیدایانی ڕەهبەر،

وەک ئاگادارن، ماوەیەکە بزاڤی پیرۆزی جانفیدایانی ڕەهبەر بەتایبەت لە کەاڵنشاری هەرە گەورەی ئێران و پایتەختی کۆماری ئیسالمی دەستی پێ کردووە. لێرەدا بە پێویستی دەزانین چەند خاڵێکی گرنگ بۆ ئومەمەتی هەمیشە دەرسەحنە و جانفیدایانی ڕەهبەر سەبارەت بە ئامانجی گشتیی کۆبوونەوەکانی شەوانی جانفیدایان ڕوون بکەینەوە کە بریتین لە:

١. ئەم کۆبوونەوانە لە دوو ئامانجی سەرەکی و بنەکی پێک هاتوون. لێرەدا مانای دوو وشەی سەرەکی و بنەکی تەنیا تایبەت بەم ڕاگەیەندراوەی بەرچاوتانە، هەر لەبەر ئەمەشە ئەم دوو وشەیە پێویستییان بە لێکدانەوە و شرۆڤەی نوێ هەیە و وەک فارس دەڵێن پێویستە بەردەنگان بە تەواوی «شیرفەهم» بکرێن.

٢. مەبەست لە سەرەکی ئەوەی سەرەوە و لە بنەکیش ئەوەی بنەوەیە. جا ئەوەی سەرەوە بریتییە لە: مەرگ بەر ئەمریکا - مەرگ بەر ئیسرائیل و جانم فیدای ڕەهبەر و لەو جۆرە شتانە و ئامانجیش مانەوە و بەردەوامبوونە و هیچی دیکە. بەاڵم بۆ تێگەیشتن لە ئەوەی بنەوە، پێویستە ئەوانەی تێی ناگەن سەبارەت بە ناسینی ڕەهبەری ڕاستەقینە بە قوواڵی شیرفەهم بکرێن.

٣. بەشداربووانی کۆبوونەوەی شەوانە دوو ئامانجی جودایان هەیە و بەشێکیان ئامانجیان سەرەکییە و بەشی دووەم ئامانجی بنەکییان هەیە.

٤. لە کۆتاییدا دوو ئامانجی سەرەکی و بنەکی، بەشداربووانی کۆڕ و کۆبوونەوەی شەوانی جانفیدایانی ڕەهبەر لە شوێنێکدا یەک دەگرنەوە و ئەم یەکگرتنەوە و ڕێککەوتنەش ئەگەر تووشی ڕیزش نەبێت، جگە لە خوا کەس نازانێت تا کەی بەردەوام دەبێت.

تێبینیی یەکەم: پێویستە بۆ تێگەیشتن لەم بابەتە وشەی «شیرفەهم»ی فارسی ئەگەر بکرێت هاوتایەک یان ئیدیۆمێکی کوردیی بۆ بدۆزرێتەوە و ڕەنگە «لە بنی کوولەکە دان» لە زمانی کوردیدا هاوتایەکی باش بێت. بەاڵم پێویستییەکی بەپەلە ئەمەیە دەبێت هەم «شیرفەهم» و هەم «لە بنی کوولەکە دان» بە وردی شی بکرێنەوە.

شیرفەهم: مەبەست لە شیرفەهم ئەوەیە بابەتەکان وا شی بکرێنەوە منداڵی شیرەخۆرەش لێیان تێبگات یان بە جۆرێک شی بکرێنەوە مرۆڤ چۆن لە کاتی شیرەخۆرەییەوە هەتا گەورە دەبێت لە پێڤاژۆیەکی دوور و درێژدا بە وردی لە بابەتە هەستیارەکان تێدەگات، ئەوا تێیان بگات.

لە بنی کوولەکە دان: لە ڕابردوودا جۆرە کوولەکەیەک دەچێندرا، دوای پێگەیشتن ناوەکەی بەتاڵ دەکرا و قاپۆڕ و قەپێلکی ساده و تەنک دەمایەوە و شتی وردی وشکیان تێدا هەڵدەگرت. کاتێک دەڵێن بۆی لە بنی کوولەکە دا یانی ئەوەی دە نێو کوولەکەدا بوو، بەتاڵی کرد و چەند زەبری لە بنی کوولەکەکە دا و هیچی تێدا نەهێشتەوە. ئەمەش وەک شیرفەهمەکە مانای تێگەیاندنی وردە دەگەیەنێت.

جا لێرەدا بە پێویستی دەزانم لە چەند خاڵێکی دیکەدا سەبارەت بە کۆبوونەوەی جانفیدایانی ڕەهبەر هەموو الیەک شیرفەهم بکەم و بۆ خوشک و برایانی کوردیش لە بنی کوولەکە بدەم.

خاڵی یەکەم: ئەوانەی بە شێوەی سەرەکی لە کۆبوونەوەی جانفیدایانی ڕەهبەردا بەشدارن، خەریکی خەڵکی نێوخۆ و دۆستانی دراوسێ و دوژمنانی ئەز خودا بێخەبەرن و دەیانهەوێت تێیان بگەیەنن جانفیدایانی ڕەهبەر بە دڵ و بە جان بەشدارن. بەاڵم دەشزانن دوای کوژرانی ڕەهبەری گەورە کەسیش بە ناوی ڕەهبەر دوای ئەو لە گۆڕیدا نەماوە و ڕەنگە لەبەر پارچەبوونی هەر گۆڕیشی نەبێت.

خاڵی دووەم: ئەوانەی بە شێوەی بنەکی بیر لە بەشداربوون لە کۆبوونەوەی جانفیدایانی ڕەهبەر دەکەنەوە، ئەو ژن و پیاوانە یان ئەو قەیرەکچ و پیرەکوڕانەن، دەیانهەوێت لە شەڕی بەکرێگرتنی هۆڵی زەماوەند و بەخشینەوەی خۆراک و میوە ئەویش لەم گرانییەدا خۆ بپاڕێزن، دەڕۆنە کۆڕی جانفیدایانی ڕەهبەر و هەر لەوێ مەاڵیەکی بەاڵش دەدۆزنەوە سیغەی بەهاوسەربوونیان لێ دەخوێنێت، دواتر کەاڵشینکۆفێکی بێ فیشەک بەدەستەوە دەگرن و لەسەر ئۆتۆمبێلێکی جیپی سەرئاوەاڵ لەمبەر و ئەوبەری کۆنە تۆپێکی ١٠٦ بەرانبەر یەک دادەنیشن و دوای تەواوبوونی ڕێوڕەسمی جانفیدایانی ڕەهبەر بەرەو ماڵ دەبنەوە و لە هەر پەسیوێکی دەستیان بکەوێت بە حەاڵڵی لە باوەشی یەکتردا تێیدا مات دەبن و لە وەها کات و ساتێکی هەستیاردا ئەو ڕەهبەرەی ئەوان جانیان بۆ فیدا کردووە، هەرچۆنێک بێت شوێنی خۆی دەدۆزێتەوە. بۆ سبەی شەویش نۆبەی کەسانی دیکەیە لەسەر پشتی جیپی سەربازی ببن بە جانفیدای ڕەهبەری خۆیان و بۆ شەوەکەی دیکە ئەوا سەرە بەردەوامە و ئێمە تەنیا دەتوانین بڵێین سەد ئیزدیواجی سپیوسۆڵی بەقوربان بێت و لە هەموو الیەک پیرۆز بێت.

کوردستان
• ژمارە: ٩٣٠
١٥ خەزەڵوەری ١٤٠٥ _ ٦ی نۆڤامبری ٢٠٢٦

د. کامران ئەمین ئاوە:

ڕۆژنامەی کوردستان لە باکۆ مەشخەڵی بەردەواميی کۆمار بوو

(بەشی دووهەم و کۆتایی)

وتوویژ: شەهرام سوبحانی

ئاماژە: بە بۆنەی چاپ و بڵاوبوونەوەی کتێبی نوێی لێکۆڵەر د. کامران ئەمین ئاوە لەژێر ناونیشانی «ڕۆژنامەی کوردستان چاپی باکۆ (١٩٤٧ – ١٩٦١)»، کە هاوکاتە لەگەڵ ٨٠ ساڵەی تەمەنی ڕۆژنامەی «کوردستان» (ئۆرگانی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران)، ئەم وتوویژە لەگەڵ بەڕێزیان ئەنجام دراوە. لەم گفتوگۆیەدا تیشک دەخرێتە سەر مێژووی ١٤ ساڵ تێکۆشانی ڕۆژنامەوانی و سیاسیی ئەو قۆناغە کەمتر ناسراوەی ڕووناکبیرانی کورد لە تاراوگە، ڕەهەندە فیکری و تەشکیلاتییەکانی ڕۆژنامەکە لە باکۆ و، کاریگەری و پێوەندییەکانی لەگەڵ بزووتنەوەی ڕزگاریخوازیی گەلی کورد لە نێوخۆی ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا.

لە بواریکی ئاکادێمی و تێئۆریکدا، نووسەرانی ڕۆژنامەی کوردستان (وەکو د. عەلی گەلاوێژ، د. ڕەحیم قازی و د. کەریم ئەیووبی) چۆن هەوڵیان داوە مارکسیزم – لێنینیزم لەگەڵ واقعییەتی بزووتنەوەی نەتەوەیی کوردا بگونجێنن و، شرۆڤەی ئەوان بۆ «پرسی نەتەوەیی» و جیاوازیی خەباتی چینایەتی و نەتەوەیی لە کوردستاندا چی بوو؟

بۆ وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارە، دەتوانین پشت بە یەکێک لە نووسراوەکانی عەلی گەلاوێژ ببەستین، کە بە ناونیشانی «ڕێزە مەبەستێک لەمەڕ بەرەبەرەکانی ڕزگاریی نەتەوەیی خەڵکی کورد لە کوردستانی داگیرکراوی ئێراندا» لە ژمارەکانی ١٠٩٠ تا ١٠٩٧ی ڕۆژنامەدا لە ساڵی ١٩٥٨/١٣٣٧ بڵاو کراوەتەوە. ئەم نووسراوەیە، لە ڕووی نێوەڕۆک و ئاراستەی فکرییەوە، چەند بنەمای سەرەکیی بیرکردنەوەی سیاسیی گەلاوێژ لەبارەی پرسی کورد و ئەرکی حیزبی دێموکراتی کوردستان ڕوون دەکاتەوە:

یەکەم: گەلاوێژ جەخت لەوە دەکاتەوە کە گۆڕانکاری لە دەسەڵاتی ناوەندیی ئێران و دێموکراتیک بوونی حکوومەت، بە تەنیا ناتوانێت پرسی کورد چارەسەر بکات؛ چونکە بنەمای سەرەکیی ئەم پرسە، مافی گەلی کوردە بۆ دیاریکردنی چارەنووسی خۆی و گەیشتن بە دەسەڵاتی نەتەوەیی. بۆیە، چارەسەری پرسی کورد پێویستی بە وەڵامدانەوەیەکی بنەڕەتی بە داواکارییە نەتەوەییەکانی ئەم گەلە هەیە، نەک تەنیا گۆڕینی شێوەی بەڕێوەبردنی دەوڵەتی ناوەندی.

دووەم: لە ڕوانگەی گەلاوێژەوە، خەباتی گەلی کورد لە بنەڕەتدا خەباتێکی نەتەوەیی و ڕزگاریخوازانەیە، نەک تەنیا خەباتێکی چینایەتی. لەبەر ئەوە، بەشداریی تەواوی چین و توێژەکانی کۆمەڵگەیی کوردستان لە بزووتنەوەی نەتەوەییدا گرنگییەکی بنەڕەتی هەیە. ئەم تێگەیشتنە پێچەوانەی ئەو هەڵوێستەیە کە خەباتی سیاسی تەنیا بە چینە زەحمەتکێشەکانەوە سنووردار بکات یان بەهۆی جیاوازیی چینایەتی، بەشێک لە کۆمەڵگەیی کوردستان لە خەباتی نەتەوەییدا بەشداریی پێ نەکرێت. لەبەر ئەوە، حیزبی دێموکراتی کوردستان دەبێت هەڵوێست و سیاسەتێک بگرێتەبەر کە یەکگرتوویی نەتەوەیی بپارێزێت و ڕێگا بۆ بەشداریی هەموو توێژەکانی کۆمەڵگە بخاتەڕوو.

سێیەم: یەکێک لە بنەما گرنگەکانی بیرکردنەوەی سیاسیی گەلاوێژ، پێویستیی بوونی ڕێبەرایەتییەکی نەتەوەیی و سەربەخۆ بۆ خەباتی گەلی کورد. بە بۆچوونی ئەو، گەلی کورد دەبێت لە ژێر ڕێبەریی حیزبی سیاسیی نەتەوەیی خۆیدا بۆ گەیشتن بە ئامانجەکانی خەبات بکات، نەک ڕێبەرایەتیی ئەو خەباتە بسپێرێت بە حیزبێکی سەرانسەریی ئێرانی و ڕێبەرایەتییەکی سیاسیی فارسمێحوەر. ئەمەش بە مانای ڕەتکردنەوەی هاوکاریی سیاسی و فیکری لەگەڵ حیزبەکانی تر نییە؛ بەڵکوو مەرجی ئەو هاوکارییە، پاراستنی سەربەخۆیی ڕێکخراوەیی و سیاسیی حیزبی کوردییە. بەم پێیە، حیزبی دێموکراتی کوردستان، تەنانەت ئەگەر لە ڕووی فیکرییەوە خۆی بە مارکسیزم ـ لێنینیسمیش پابەند بزانێت و لەگەڵ حیزبەکانی تری هاوبیر هاوکاری بکات، دەبێت سەربەخۆیی خۆی بپارێزێت و ڕێبەرایەتیی خەباتی نەتەوەیی کورد لە دەستی خۆیدا بهێڵێتەوە.

چوارەم: گەلاوێژ خەباتی کورد لە هەرچوار بەشی کوردستاندا بە پرۆسەیەکی پەیوەست و بەیەکەوە گرێدراو دەبینێت. لەو تێڕوانینەدا، ڕووداو و گۆڕانکارییە سیاسییەکان لە هەر بەشێکی کوردستان دەتوانن کاریگەری لەسەر بەشەکانی تریش دابنێن. بۆیە، تێگەیشتن لە پرسی کورد پێویستی بە تێڕوانینێکی فراوانتر هەیە کە سنووری سیاسییەکانی نێوان بەشەکانی کوردستان بە سنووری تەواو جیاکەرەوە لە نێوان چارەنووسی ئەم گەلەدا نەبینێت.

پێنجەم: لە کۆی ئەم بنەمایانەوە، ڕۆڵی حیزبی دێموکراتی کوردستان وەک ڕێبەرایەتیی سیاسیی خەباتی نەتەوەیی گەلی کورد دیاری دەکرێت. بەپێی ئەم تێگەیشتنە، ئەرکی حیزب تەنیا ڕێکخستن و بەڕێوەبردنی چالاکییە سیاسییەکان نییە؛ بەڵکو بریتییە لە: نوێنەرایەتیی خواست و ئامانجە نەتەوەییەکان، یەکخستنی هێز و توێژە جیاوازەکانی کۆمەڵگە و پاراستنی سەربەخۆیی بڕیاری سیاسیی کورد. بەم شێوەیە، حیزبی دێموکراتی کوردستان وەک ئامرازی سیاسیی گەلی کورد بۆ گەیشتن بە ماف و ئامانجە نەتەوەییەکانی خۆی دەردەکەوێت.

بەگشتی، ئەم نووسراوەیەی گەلاوێژ ڕوانگەیەکی سیاسی پێشان دەدات کە تێیدا وێڕای پابەندیی بە بیری مارکسیستی، ڕزگاریی نەتەوەیی لە پێشەوەی خەباتی چینایەتیدایە، بەشداریی هەموو توێژەکانی کۆمەڵگە پێویستە، سەربەخۆیی حیزبی و ڕێبەرایەتیی نەتەوەیی دەبێت بپارێزرێت و خەباتی کورد لە هەرچوار بەشی کوردستاندا بە پەیوەست و هاوکاریی نێوانیانەوە هەڵبسەنگێندرێت. ئەم بنەمایانە لەگەڵ یەکتری، چوارچێوەیەکی فیکری و سیاسی پێک دەهێنن بۆ تێگەیشتن لەوەی کە بۆچوونی گەلاوێژ لەبارەی ئەرک و شوێنی حیزبی دێموکراتی کوردستان لەو سەدەمەدا لە بزووتنەوەی ڕزگاریخوازیی نەتەوەیی چۆن بووە.

ڕەهەندێکی تری گرنگی ئەم ڕۆژنامەیە، گرنگیدان بە ئەدەب، زمان و ناساندنی کەسایەتییە مەزنەکانی وەک مامۆستا هەژار، هێمن و نالی بوو. ئایا پێوەندیی نێوان نووسەرانی باکۆ و هۆنراوە و نووسراوەکانی نێوخۆی کوردستان لەو فەزا تووند و ئەمنییەی سەردەمی شای ئێراندا چۆن ڕێک دەخرا و نامە و بەرهەمەکان بە چ ڕێگەیەک دەگەیشتنە دەست دەستەی نووسەران؟

بەپێی ئەو بابەتانەی لە ڕۆژنامەی «کوردستان»دا بڵاو بوونەتەوە، دەردەکەوێت کە دەستەی نووسەرانی ئەم ڕۆژنامەیە، نەک تەنیا ئاگاداریی ڕووداوە سیاسی و کۆمەڵایەتییەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان بوون، بەڵکوو چاودێریی گۆڕانکارییەکان و چالاکییە فەرهەنگی و سیاسییەکانی بەشەکانی تری کوردستانیشیان کردووە. ئەم ئاگادارییە، تا ڕادەیەکی بەرچاو، لە ڕێگەی پێوەندییەکانیان لەگەڵ کوردانی ڕۆژهەڵاتیی دانیشتووی باشووری کوردستان وەک ئەحمەد تۆفیق و بەشەکانی تری کوردستانەوە بەدەست هاتووە؛ بەتایبەتی ئەو کوردانەی لە باشووری کوردستانەوە بۆ خوێندن یان هاتووچۆ ڕوویان لە یەکیەتیی سۆڤیەت دەکرد. ئەم پێوەندییانە دەرفەتیان بۆ نووسەرانی ڕۆژنامە ڕەخساندبوو کە لە نزیکەوە ئاگاداریی گۆڕانکارییە سیاسییەکان و چالاکییە فەرهەنگییەکانی باشووری کوردستان بن و بەشێک لەو بابەتانە لە ڕۆژنامەکەدا ڕەنگ بدەنەوە.

لە هەمان کاتدا، پێوەندیی نووسەرانی ڕۆژنامەی «کوردستان» لەگەڵ کوردانی نیشتەجێی سۆڤیەت و ئەو کەسانەی لەو وڵاتەدا دەرسیان دەخوێند، ڕۆڵێکی گرنگی لە فراوانکردنی ئاسۆی بابەتەکانی ڕۆژنامەکەدا هەبوو. بۆ نموونە، هەندێک لە بابەتەکانی د. ڕەحیم قازی، د. عەلی گەلاوێژ و د. عەبدولڕەحمان قاسملوو کە لە پراگ دەژیا، لە گۆڤاری «ئازادی»ی سەر بە حیزبی شیوعی عێراق لە کوردستان بڵاو دەبوونەوە، یان بابەتەکانی گۆڤارەکانی باشووری کوردستان لە ڕۆژنامەی کوردستان دەخرانە بەر باس و بڵاو دەکرانەوە. ئەم جۆرە پێوەندییانە، بەتایبەتی لە نیوەی دووەمی دەیەی ١٩٥٠دا، بەرچاوتر دەبن و نیشانەی فراوانبوونی پێوەندییە فکری و ڕۆژنامەوانییەکان لە نێوان کوردانی بەشە جیاوازەکانی کوردستان و ئەوانەی لە دەرەوەی وڵات دەژیان، بوون.

بەگشتی، پێوەندیی نووسەرانی ڕۆژنامەی «کوردستان» لەگەڵ کوردانی بەشەکانی تری کوردستان و کوردانی نیشتەجێی یەکیەتیی سۆڤیەت، یەکێک لەو هۆکارانە بووە کە کاریگەریی لەسەر جۆری بابەتەکان، سەرچاوەی زانیارییەکان و ئاراستەی فەرهەنگی و سیاسیی ڕۆژنامەکە داناوە. ئەم پێوەندییانە ڕۆژنامەکەیان لە چوارچێوەیەکی تەنیا نێوخۆیی دەرهێناوە و وایان کردووە کە گۆڕانکارییەکان و چالاکییەکانی کورد لە شوێنە جیاوازەکاندا، لە بابەتەکانی ڕۆژنامەکەدا ڕەنگدانەوەیان هەبێت.

کۆتاییهاتنی ژیانی ١٤ ساڵەی ڕۆژنامەی کوردستان لە بەهاری ١٩٦١– دا چۆن ڕوویدا؟ ئایا ڕاگرتنی چاپی ئەم ڕۆژنامەیە لەسەر لاپەڕەی ڕۆژنامەی ئازەربایجان، تەنیا بڕیارێکی تەکنیکی بوو یان دەرئەنجامی تێکەڵکردن و یەکگرتنی حیزبی تووەی ئێران و فیرقەی دیموکراتی ئازەربایجان و سەرکوتکردنی دەنگی سەربەخۆی کورد بوو لەلایەن ناوەندە گەورەکانەوە؟

هەرچەند لە سەرەتای دەستپێکی وتوێژەکان بۆ پێکهێنانی تاقە حیزبی کرێکاری لە ئێران لە ئەیلوولی (نۆڤەمبەری) ساڵی ١٩٥٤دا، ڕێبەریی حیزبی تووەی ئێران و فیرقەی دێموکراتی ئازەربایجان، تەنانەت لەسەر پێشنیار و ڕێنوێنیی حیزبی کۆمۆنیستی یەکیەتیی سۆڤیەت، لەسەر بەشداریی حیزبی دێموکراتی کوردستان لە ڕەوتی پێکهێنانی تاقە حیزبی کرێکاری مارکسیستیی ئێراندا کۆک بوون، بەڵام لە کۆتاییدا ئەم یەکگرتنە بێ بەشداریپێدانی نوێنەرانی کورد سەری گرت. دوای یەکگرتنی حیزبی تووەی ئێران و فیرقەی دێموکراتی ئازەربایجان، لە ساڵی ١٣٣٩ی هەتاویدا بە دەستووری ڕێبەریی حیزبی تووەی ئێران، بڵاوکردنەوەی لاپەڕە کوردییەکەی «کوردستان» وەستێنرا و دوا ژمارەی کوردستان (١٣٣٧) وەک ئۆرگانی حیزبی دێموکراتی کوردستان لە ژمارەی ١٣٣٨ی (١٧٣٩) ڕۆژنامەی «آذربایجان» (ڕێکخراوی ئازەربایجانیی حیزبی تووەی ئێران) ڕێکەوتی ٧ی بانەمەڕی ١٣٤٠دا (٢٦ی نیسانی ١٩٦١) بڵاو بووەوە.

حیزبی تووەی ئێران هەر لە سەرەتاوە لەگەڵ چەشنی هاوکاریی کورد و ئازەرییەکان نەبوو و پێی وابوو ئەم کارە بووەتە هۆی تواندنەوەی حیزبی دێموکراتی کوردستان لە نێو فیرقەی دیموکراتی ئازەربایجاندا و سەرهەڵدانی دۆخێکی سەیروسەمەر و نائاسایی، کە بزووتنەوەی کرێکاریی کوردستان دەخاتە ژێر ڕێبەریی فیرقەی دێموکراتی ئازەربایجانەوە و ئەوەش لەگەڵ بنەماکانی مارکسیزم – لێنینیزمدا هیچ تەباییەکی نییە. هەرچەند ڕێبەرایەتیی حیزبی تووەی ئێران بڵاوبوونەوەی ئەو لاپەڕەیەی «کوردستان»ی لە چوارچێوەی ڕۆژنامەی «آذربایجان»دا وەستاند، بەڵام یارمەتیی بە چاپ و بڵاوکردنەوەی ڕۆژنامەی «کوردستان» بە سەرنووسەریی دوکتور قاسملوو لە پراگی پایتەختی چێکسلۆڤاکیا دا، کە لە نێوان ڕێبەندان (کانونی دووەم) ی ١٩٦٥ تا خاکەلێوە (نیسان)ی ١٩٧٠، بیستوشەش ژمارەی «کوردستان» چاپ و بڵاو کرایەوە.

چارەنووسی ئەندامانی دەستەی نووسەران و خوێندکارانی کورد کە لەو سەردەمەدا بۆ خوێندن نێردرابوونە سۆڤیەتی یان ئەوانەی نیشتەجێ ڕۆژهەڵاتی ئوروپا بوون چۆن بوو؟ ئایا گەڕانەوەی ئەوان بۆ نێوخۆی ئێران یان عێراق لە داهاتوودا، هیچ گۆڕانکارییەکی لە دیدگای سیاسی و ئاکادێمییەکانیاندا دروست کرد؟

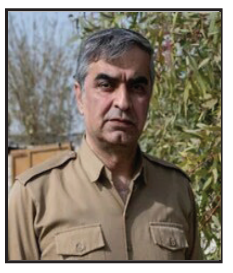
دوای یەکگرتنی حیزبی تووەی ئێران و فیرقەی دێموکراتی ئازەربایجان، چالاکیی سیاسی و تشکیلاتیی کوردەکانی دانیشتووی یەکیەتیی سۆڤیەت و چێکسلۆڤاکیا تا سەرەتاکانی دەیەی ١٩٧٠ی زایینی گرێدراوی حیزبی تووەی ئێران بوو؛ بەڵام لە قۆناغەکانی دواتردا، بەتایبەتی دوای کۆنگرەی سێیەمی حیزبی دێموکراتی کوردستان لە ڕەزبەری ١٣٥٢ / سێپتەمبری ١٩٧٣ و دەستپێکردنی قۆناغێکی نوێ لە ژیانی حیزبی دێموکراتی کوردستان بە ڕێبەرایەتیی د. قاسملوو، پەیتاپەیتا ڕەوتی جیاوازیی سیاسی و تشکیلاتی لە نێوان ئەم کەسایەتییانە و حیزبی تووەی ئێراندا پەرەی سەند. سەرەڕای ئەوەش، هەموویان لە ژێر کاریگەریی بیری چەپی مارکسیستیدا بوون و بەپێی لێکدانەوەی سیاسیی ئەو سەردەمە، باوەڕیان بە مافی دیاریکردنی چارەنووسی گەلی کورد لە چەشنی خودموختاریی کوردستان لە چوارچێوەی ئێرانێکی دێموکراتیکدا هەبوو.

لە ڕووی تشکیلاتییەوە، چارەنووسی ئەو کەسایەتییانەش جێگای سەرنجە. لە دەستەی نووسەرانی ڕۆژنامەی «کوردستان» لە باکۆ، ڕەحیم سەیفی قازی لە کۆنگرەی دووەم و چوارەمی حیزبی دێموکراتی کوردستان و سوڵتان وەتەمیشی لە کۆنگرەی سێیەمی ئەو حیزبە وەک ئەندامی ڕێبەرایەتی هەڵبژێردران. عەلی گەلاوێژ و حەسەنی قزڵجی بوون بە ئەندامی ڕێبەرایەتیی حیزبی تووەی ئێران. ڕەحمان گەرمیانی، مستەفا شەڵماشی، قادر مەحمودزادە و حەسەن حیسامی، بە پێی زانیاریی بەردەستەکان، لە قۆناغەکانی دواتردا چالاکیی سیاسی و تشکیلاتییەکی بەردەوامیان نەبووە یان بە شێوەیەکی جیاواز لە ڕەوتە حیزبییەکان دوور کەوتوونەتەوە.

درێژەی ئەم وتوویژە لە لاپەڕەی ١١دا بخوێنەوە...

کوردستان
• ژمارە: ٩٣٠
١٥ی خەزەڵوەری ١٤٠٥ _ ٦ی نۆڤامبری ٢٠٢٦

بۆچی ئەنتیگرە نابین؟

کەریم پەرویزی

لەم ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاستەدا قەیران لەسەر قەیران کەڵەکە بووە و هێشتا قەیرانێک دانەمرکاوەتەوە، قەیرانی دیکەی لەسەر داتەپیوەتەوە. هەر ئەم وێنا دێرینەی ئەم ناوچەیە وای کردووە کە هەرچی بیرۆکەی دونیایە تێیدا تاقی بکرێتەوە و دوای چەند سەدە، لەمڕۆکەدا دەبینین کە ڕەوتی وەها پەیدا دەبێ کە لیبرالێکی مارکسیستییە و دژەئیمپریالیستییەکی ستایشکاری ئیمپریالیزمی نوێ دەست دەکەوێ، یان پاڵپشتی مافی نەتەوەیی فەلەستینییەکان دەبینی کە خوازیاری سەرکوتی کوردەکانە!

لەم ئاڵۆزییە سیاسییەدا کە لە ئاڵۆزیی بیر و هزر و ڕوانینەوە سەرچاوە دەگرێ، پرسی کورد لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست هەروا بە چارەسەرنەکراوی ماوەتەوە و لەمسەری ئەم مەنشوورەوە کە داوای کوردستانێکی یەکگرتوو و سەربەخۆ دەکا تا ئەو سەری کە داگیرکەرێکی دڕندەیە و کوردی پێ خاوەن ماف و بوون نییە و تەنیا کوشتار و جینۆسایدی بۆ بە ڕەوا دەزانێ، هەڵوێستی جۆربەجۆر و ڕوانینی جیاواز بۆ پرسەکە دەبینی.

سەرەڕای بیرۆکە و ڕێگە سیاسییە پێشووەکان و هی نوێ و هەڵقوڵاوی دۆخی نوێ، لەم نێوەدا باسێکی بەناو تازە بەڵام لە میژوودا کۆن، هاتووەتە ئاراوە بە ناوی ئەنتیگراسیۆن! گوایە ئەم ڕوانینە ڕێگەی تازەی پێیە بۆ چارەسەری پرسی کورد و هەندێک جار بۆ ڕازاندنەوەی وشەکە ئاوەڵناوی دیموکراتیکیشی پێوە دەلکێنن و بە ناوی ئەنتیگراسیۆنی دیموکراتیک، گوایە دەرگایەکی جیاوازیان دۆزیوەتەوە.

باس لەسەر ئەنتیگراسیۆن تا ماوەیەک لەمەوبەر تەنیا سەبارەت بە دۆخی کورد لە تورکیە دەهاتە بەر باس و لایەنی سیاسیی ئەو بەشەی کوردستان، واتە ڕەوتی پەکەکە و لقوپۆپ و ناوە جیاوازەکانی باسیان دەکرد؛ تا ئەو کاتەی پێوەندیدار بە پرسی باکووری کوردستان بوو، نەموێستووە قسەی تێدا بکەم و پرسەکانی ئەو بەشەم بەلاوە گرنگ بووە، بەڵام لێدوان لەسەر پرسەکە و ڕێگەچارەکەیم بە ماف و ئەرکی چالاکانی ئەو بەشە زانیوە و زۆرم خۆ تێوەنەگلاندوە.

بەڵام لەم دوایییەدا باس لەسەر ئەنتیگراسیۆن لە ڕێگەی هەندێک لە چالاکان و ڕەوتی سیاسیی کوردستانی ڕۆژهەڵاتیشەوە هاتووەتە بەر باس و وەکوو ڕێگەیەک بۆ پرسی نەتەوەی کورد لەم بەشەشدا پێشنیار کراوە. تا ئێرەشم بە ئاسایی زانیوە و مافی هەر کەسێکە کە ڕوانین و ڕوانگەی خۆی بۆ پرسی نەتەوەکەی بێتێتە بەر باس و بەشکوو ڕێگەیەکی تازە بۆ چارەسەری پرسی کورد بدۆزرێتەوە. بەڵام کە کار گەیشتە ئەوەی کە حیزبێکی نێو هاوپەیمانیی هێزە سیاسییەکانی کوردستانی ئێران باس لە ئەنتیگراسیۆن بکا و وەکوو ڕێگەیەک بۆ دواڕۆژی چارەسەری پرسی کورد پێشنیاری بکا، بە ئەرکم زانیوە کە وەکوو تاکێک ڕای خۆم لەسەر ئەو بەناو ڕێگەچارەیە دەربېرم.

ئەنتیگراسیۆن چییە؟

پێش ئەوەی قسە لەسەر ئەم بابەتە بکەین و هەڵوێستی لەسەر دەربېرین، پێویستە لە پێشدا بزانین ئەوانەی لە کوردستان باسی ئەنتیگراسیۆن وەکوو ڕێگەچارە دەکەن مەبەستیان چییە و چییان پێیە بۆ خەڵک؟

لەم ڕۆژانەدا وتەبێژی ڕەسمیی پژاک باسی لەوە کردووە کە پێشنیاری ڕێگەچارەیەکی ستراتیژیکیان بۆ ئێرانییەکان هەیە و لەو ڕێگەیەوە ئێران دیموکراتیک دەبێتەوە. لەوێدا ڕێوار ئاودانان باس لە ئەنتیگراسیۆنی دیموکراتیک دەکا. دەقی قسەکەی لەم بارەوە ئاوایە:

"تێکەڵبوونی دیموکراتیک (Democratic Integration)؛ ئەم بنەمایە بە تەواوی کۆتایی بە سیاسەتی تواندنەوەی زۆرەملێ (ئاسمیلاسیۆن – Assimilation) دەهێنێت کە بریتییە لە سڕینەوە و لەنێوبردنی کولتوور و زمانی ناسنامە جیاوازەکان لە ناوچەکەدا، تێکەڵبوونی دیموکراتیک سەرلەنوێ پەیوەندیی نێوان کۆمەڵگە و دەوڵەت و پەیوەندیی نێوان سەرجەم پێکهاتە نیشتەجێبووەکانی نێو وڵات دادەڕێژێتەوە و لە ڕێگەی دارشتنی دەستوورێکی دیموکراتیکەوە، سەرجەم ئازادی و مافە بنەڕەتییەکانیان بە یاسا گەرەنتی دەکات."

ئەوەی لێرەدا لەسەر ئەنتیگراسیۆنی ڕازاوە بە دیموکراسی دەیڵێ، هەرچەند هەندێک کۆدی دیار لەخۆ دەگرێت کە باس لە پێوەندیی دەوڵەت و کۆمەڵگە و هەروەها پێکهاتەکانی وڵات دەکا و ئازادی و مافە بنەڕەتییەکانیان لە یاسادا جێگیر دەکا و ئەمە دەمانباتە سەر سەرچاوەی تێڕوانینەکە؛ بەڵام لەبەر لێڵی و ناڕوونیی باسەکەی، ویستم بزانم خودی تێگەیشتنی کەسانی سەر بە ڕەوتی لایەنگری ئەنتیگراسیۆن چییە و دواتر بتوانین لەسەر قسەی ڕوونی خۆیان بدوێین. بۆیە سەردانێکی ماڵپەڕی فورات نیوزی سەر بە تەڤگەری ئاپۆییم کرد و لەوێدا بابەتێکی مانگی تەمووزی ساڵی ٢٠٢٥م بینی کە گوایە ئەنتیگراسیۆنی دیموکراتیک شی دەکاتەوە.

لە وتارەکەدا بۆ پێناسەکردنی کۆمەڵگە و لە ڕاستیدا بۆ ئەوەی پێداگری لەسەر جۆری ڕوانینی تەڤگەری ئاپۆیی بۆ کۆمەڵگە بکاتەوە، نموونە لە قسەکانی ژان ژاک ڕۆسۆ دێنێتەوە و دەڵێ بە ڕوانینی ڕۆسۆ مرۆڤ سەرەتا وەک تاک دەژیا و دواتر بۆ پاراستنی خۆی، بە دەوری یەک کۆ بوونەوە و کۆمەڵگەیان پێک هێنا و، کۆمەڵگەش جیاوازیی تێدا هەیە و دەبێ جیاوازییەکان پارێزراو بن!

لە بەشێکی دیکەی وتارەکەدا ئاوا دەڵێ:

"بۆ تێگەیشتن لە چەمکی ئەنتیگرەبوون پێویستە شرۆڤەی دوو جۆری سیاسەت بکەین:

١. سیاسەت لەسەر بنەمای ناسنامە (ئێتنیک و ڕەگەز و ئایین)، ئەمە دەکرێت دەمارگرژیی لێ بکەوێتەوە و کۆمەڵگە دابەشی سەر (ئێمە و ئەوان) بکات. جا ئەو تاقمەی دەسەڵاتی لەدەستە، بە ئامانجی پاراستنی سیستەمەکەی خۆی گرووپەکانی دەرەوەی دەسەڵات دەتوێنێتەوە.

٢. سیاسەت بە پێودانگی کۆمەڵگە، ئەویش بەپێی پاراستنی جیاوازییەکان، لەم شێوازەدا گرووپە جیاوازەکانی کۆمەڵگە لە گۆڕەپانی سیاسیی جیاوازدا دەجوولێنەوە و دەبنە خاوەنی چەندین ناسنامەی جیاواز."

لە دریژەی وتارەکەدا ئاماژە بە سەرچاوەی فیکریی ئاپۆ و ڕەوتی ئاپۆیی دەکا و ناوی ئاکسیل هۆنێت، بیرمەندی ئاڵمانی دێنێ و دەڵێ:

"ئەنتیگراسیۆن بەو چەشنەی ئاکسیل هۆنتی فەیلەسووفی ئاڵمانی پێناسەی دەکات بە واتای دەرفەتی پێکهێنانی ئازادیی کۆمەڵایەتی دێت."

ئاکسیل هۆنێت، لە بیرمەندانی دریژەدەری مەکتەبی فرانکفۆرتە و باس لە فرەکولتووریی کۆمەڵگە دەکا. ئاکسیل هۆنێت پێی وایە کە بەپێچەوانەی تیۆرییەکانی تێکئاڵاندنی کولتووری و "تێوریی مەنجەڵی کوڵاندن" کە دەیانەوێ کولتوورێکی گشتی کە هەموو بەشە گرنگەکانی کولتووری جیاوازەکانی تێدایە پێک بێنن، یەکدەستکردنی کولتووری بە ئاکام نەگەیشتووە و تەنیا ئاسمیلاسیۆن و سڕینەوەی بەرهەم هێناوە.

هۆنێت دەڵێ کە کولتووری جیاواز لە کۆمەڵگەدا هەیە و ئەو گرووپە کولتوورییانە دەبێ پارێزراو بن و، پێکەوەژیان لە کۆمەڵگەدا پێویستی بەوەیە کە ناسنامەی ئەو گرووپانە بە ڕەسمی دانی پێدا بنرێت.

بەو پێیە ڕەوتی ئەنتیگراسیۆن کە دەگەڕێتەوە بۆ سەر وتەکانی سەرچاوەکەیان واتە ئاکسیل هۆنێت، بریتییە لەوەی کە بۆ ئەوەی ئاسمیلاسیۆن ڕوو نەدا، گرووپە کولتوورییەکان بە ڕەسمی بناسرێن و ماف و ئازادییان ڕەچاو بکرێ و بەتایبەت زمانیان بە ڕەسمی بناسرێ و مافی زمانیان پێ بدرێ.

ئەنتیگراسیۆنی تەڤگەری ئاپۆییش کە بە دیموکراسی ڕازاوەتەوە، لە کۆتاییدا هەر ئەوە دەڵێ کە گرووپی کولتووریی جیاواز بە ڕەسمی بناسرێ و ڕێگری لە ئاسمیلاسیۆن بکرێ و مافی زمانیان پارێزراو بێ و، مافی بەڕێوەبردنی ناوچەکانیان پێ بدرێ.

گرفتەکانی ئەنتیگراسیۆن چین؟

لە چەند سەدەی ڕابردووەدا و بەتایبەت دوای سەرهەڵدانی دەوڵەت-نەتەوە لە شۆڕشی فەڕانسەدا، مافی مرۆڤی هەڵقوڵاو لە کولتووری فەڕانسەیی بوو بە بنەمای هەزری سیاسی و دەسەڵاتداری لە زۆر شوێن. لەسەر بنەمای ڕوانینی ژان ژاک ڕۆسۆ، کۆمەڵگە بریتییە لە پێکەوەبوونی تاکەکان بەدەوری یەکەوە کە ڕۆحێکی نەتەوەیی لە چوارچێوەی دەوڵەتدا دروست دەکەن. ئەم ڕوانینە بووە هۆی ئەوەی کە دەوڵەتە تازەکان کە چاویان لە فەڕانسە دەکرد، لە هەوڵی دروستکردنی دەوڵەتێکی نەتەوەیی و یەکدەستکردنی کۆمەڵگەدا بن. لائیسیتەی فەڕانسەیی بیاڤی گشتی و بیاڤی تایبەتی لێک جیا دەکردەوە و هەر جۆرە ڕەنگ و بۆیەکی ئایینی و کولتووریی لە بیاڤی گشتی دەسڕییەوە و پێی وابوو کە دەوڵەت بێلایەنە و نابێ ڕێگە بدا کولتوور بێتە نێو بیاڤی گشتی، با تەنیا لە بواری تایبەت و تاکەکەسیدا بمێنێتەوە.

ئەمە بوو بە هۆی پەراوێزخستنی کولتووری جیاوازەکان و لە هەندێک وڵاتیشدا ئاسمیلاسیۆنی پێک دەهێنا. لە شوێنێکی وەکوو ئەمریکاش بە تیۆریی مەنجەڵی کوڵاو، دەیانگوت ئەو بیانییانەی دێنە نێو ئەمریکا لە نێو مەنجەڵی کولتووری ئەمریکاییدا دەکوڵێندرێن و بەرهەمەکە دەبێتە بەرهەمی هەموو کولتوورەکان!

ئاکسیل هۆنێت لە نەوەی سێیەمی مەکتەبی فرانکفۆرت دەیگوت کە ئەمە تەنیا و تەنیا ئاسمیلاسیۆنی لێ کەوتووەتەوە و هەڵاوردن دژی کولتووورەکانی دی بەڕێوەچووە و کۆمەڵگە پڕە لە کێشە. بەتایبەتی لە ئاڵمان کە حەشیمەتێکی زۆری کۆچبەری تورکی لێیە، ئەو کۆمەڵگە تورکەی نێو ئاڵمان نەک نەسڕدراوەتەوە، بەڵکوو لە ژێر هەڵاوردندا ماونەتەوە و هۆنێت باسی لە کۆمەڵگەی فرەکولتووری دەکرد.

ئەم ڕوانینەی ئاکسێل هۆنێت و بیری ئەنتیگراسیۆن هەرچەند هەڵوێست دەگرێ بەرامبەر بە ئاسمیلاسیۆن و دەیەوێ کۆمەڵگە لە هەڵاواردن دوور بخاتەوە، بەڵام چەند کێشەی بنەمایی هەیە و ڕەخنەی لێ گیراوە:

یەکەم: لە ڕوانینی هۆنێتدا، چەمکێک هەیە بە ناوی بەڕەسمی ناسین، یانی گرووپی کولتووریی جیاواز لەلایەن کولتووری دەسەڵاتدارەوە بە ڕەسمی بناسرێ.

ئەم ڕوانگەیە هەرچەند بە شتێکی ئەرێنیی دژ بە ئاسمیلاسیۆن دەناسرێ، بەڵام لە خۆیدا گرووپی کولتووریی جیاواز بە پلە دوو دادەنێ کە پێویستیان بە دانپێدانان لەلایەن کولتووری دەسەڵاتبەدەستەوەیە! لە ڕاستیدا لە چەمک و بنەمای هزریدا هێشتا کۆمەڵگەی سەردەست و کۆمەڵگەی پەراوێزخراوی داواکاری ڕەسمییەت، دەهێڵێتەوە.

ئەم ڕوانینەی هۆنێت گەر بۆ وڵاتێکی وەکوو ئاڵمان ڕەچاو بکەین ڕەنگە وەڵامدەر بێ، چونکە لەوێدا نەتەوەی ئاڵمانی خاوەن دەسەڵاتن و کۆمەڵگەی وەکوو تورک یان کورد یان ئەفریقی یا هەر گرووپێکی تر، کۆچبەرن و پەنایان هێناوەتە بەر ئەو وڵاتە و ڕەنگە لەوێدا ئاسایی بێ کە ئەو گرووپانە داوای بەڕەسمیناسینی کولتووریان بکەن. بەڵام لەو وڵاتانەی کە لە ڕەگ و ڕەسەنایەتیدا فرەکولتوورین، ئیدی ئەو کولتووورەی کە دەسەڵاتی بەدەستە، ڕەسەنایەتیی زیاتری نییە تاکوو داوای ڕەسمییەتپێدان و دانپێدانانی لێ بکرێ.

دووەم: کێشەیەکی گرنگتری تیۆریی ئەنتیگراسیۆنی هۆنێت، ئەوەیە کە هیچ جیاوازییەک لە نێوان ئەو گرووپە کولتووریانەی کە لە نێو شارە جیاوازەکانی وڵاتێکدا بڵاو بوونەتەوە لەگەڵ ئەو گرووپانەی کە خاوەنی ژینگەیەکی لێکگرێدراون و خەڵکی ڕەسەن و خاوەن بوونێکی مێژوویی لە ناوچەی خۆیانن دانانێ و لێکیان جیا ناکاتەوە و هەموویان بە گرووپی کولتووری دەناسێنێ.

بۆ وێنە ئیسپانیەنەژادەکان یان ئەفریقیەنەژادەکانی نێو ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا کە ژینگەیەکی جوغرافیایی لێکگرێدراویان نییە و لە شارەکانی ئەمریکادا بڵاو بوونەتەوە، بە گرووپی کولتووری ئەژمار دەکرێن و، شوێنێکی وەکوو هەرێمی باسکی ئیسپانیا لە نێو وڵاتی ئیسپانیادا هەر بە گرووپی کولتووری دەبینرێ.

ئەوانەی کە لە وڵاتێکەوە کۆچیان کردووە و ڕۆیشتوونە وڵاتێکی دیکە، بۆ وێنە تورکەکان لە ئاڵمان هەر بە گرووپی کولتووری دەبینرێن و، نەتەوەیەک وەکوو ئەرمەنی کە خاکەکەیان داگیر کراوە و وەکوو کەمینەیەک لە نێو وڵاتی ئازەربایجان دەورە دراون، هەر بە گرووپی کولتووری دەبینێ!

سێیەم: ئەنتیگراسیۆن ڕەنگە لە وڵاتێکدا کە کولتووری بەهێزی ئەزموونی دیموکراتیکی هەیە و گرووپی کولتووریی دیکە هاتوونەتە وڵاتەکەیەوە بە چاوی ڕێزەوە لێیان بڕوانێ،

بەڵام ئەو گرفتە سەرەکییەشی تەنانەت لە وڵاتانی دیموکراتیک و خاوەن ئەزموونی سەرکەوتووشدا هەیە کە دەسەڵاتی زاڵ بە ڕێگەی شاراوە هەوڵی جۆرێکی تر لە ئەنتیگرەکردنیان دەدات! میکانیزمەکانی دەسەڵات و ئابووری و دەرفەتی باشتری خوێندن و ژیانی کۆمەڵایەتی و هەروەها شتێک بە ناوی پرستیژی کۆمەڵایەتی، کولتوورە پەراوێزخراوەکانی خوازیاری بەڕەسمیناسین، بەرەو توانەوەی خۆبەخۆ دەبات!

کەم نین ئەو بنەمالانەی لە وڵاتانی دیموکراتیکیش دەژین و نەوەی دواتریان بەرەو کولتووری زاڵ ڕادەکێشرێن و لە پرۆسەیەکی چەند دەیەییدا دەتوێندرێنەوە.

جا ئەمە بیهێنە نێو وڵاتێکی خاوەن ئەزموونی شۆڤێنیستی کە لە بنەڕەتدا نەتەوەی دەسەڵاتدار خۆی بە گەورەتر لە هەموو مرۆڤەکان دەزانێ و خۆی بە خاوەنی خوێنی پاکی ئاریایی دەناسێنێ! چۆنی لەگەڵدا ئەنتیگرە دەبی و میکانیزمەکانی دەسەڵات و ئابووری و پرستیژی کۆمەڵایەتی و دەرفەتە قۆرخکراوەکان دوای چەند سەدەی دیکە وردەوردە دەکرێنەوە بە ڕووی نەتەوەکانی خوازیاری بەڕەسمیناسیندا؟

چوارەم: لە بیرۆکەی ئەنتیگراسیۆندا و لە تەڤگەری ئاپۆیی و لە قسەکانی وتەبێژی پژاکیشدا، چەمکی خۆبەڕێوەبەری دێ.

ئەم چەمکە بە وشەی دیموکراتیکیش دەڕازێنرێتەوە و دەڵێ ئەم خاڵە جێبەجێکردنی حوکمڕانیی خۆماڵی لە سەرجەم ناوچە و هەرێمە جیاوازەکاندا مسۆگەر دەکات؛ واتە بۆ ئیدارەکردن و حوکمڕانی لە ناوچە و هەرێمە جیاوازەکان وشەی خۆبەڕێوەبەری بەکار دێنن.

دوو چەمکی جیاواز بۆ ئیدارەدانی خۆ لە ناوچەیەک هەیە: یەکێکیان خۆبەڕێوەبەرییە (Self-Administration) و ئەوی دیکەیان حکوومەتی خۆجێیی و خۆحوکمکردنە (Self-Governance)؛ ئەم دوو چەمکە بە ڕواڵەت نزیک لە یەکن، بەڵام لە بنەمای ڕوانینداً کە لە چییەوە سەرچاوە دەگرن زۆر جیاوازن.

خۆبەڕێوەبەریی ئیداری (Self-Administration)، یانی ئیدارەدانی کاروبار لەلایەن خۆتەوە؛ ئەم چەمکە لە وڵاتێکدا کە ئیدارەکردن ئاڵۆز بووە و دەسەڵاتی دەوڵەتی ناتوانێ لە هەموو شتدا دەستێوەردان بکا، هەندێ لە ئەرکە ئیدارییەکان بە دەست ئیدارە ناوچەییەکان دەسپێرێ؛ جا لە حاڵەتی کۆمۆنەکانی گەڕەک و گوند و شارەکانی نۆرۆیژەوە بگرە تا دەسەڵاتی خۆجێیی شارەکانی ئەمریکا و تا دەگاتە ئەنجومەنی شار و گوند لە ئێران. ئەمانە لەو ڕوانگەیەوە سەرچاوە دەگرن کە حکوومەت و سەروەری هی دەوڵەتە کە نوێنەری نەتەوەیە و ڕەوایی لە کۆمەڵگەوە وەردەگرێ، بەڵام کاروباری ناوچەیی و گوند و گەڕەک و هەر یەکەیەکی ئیداری کە دەوڵەت بە ڕەوای بزانێ، بە خۆیان دەسپێرێ کە خۆیان کاروباری ئەو شوێنە وەکوو ڕێگەوبان و ئاو و ئاوەڕۆ و خزمەتگوزارییەکان ئیدارە بکەن، بەڵام ئەوان مافی دەستێوەردان لە پرسی سەروەرییان نییە و لە حاڵەتی تایبەتدا کە دەوڵەت بە پێویستی بزانێ هێزی دەوڵەتی دەتوانێ تەنانەت ئەو دەسەڵاتە ئیدارییەشیان لێ بستێنێتەوە.

نموونەی هەرە زیندووی بۆ کورد، ئەو ئەنتیگراسیۆنەیە کە لەگەڵ دەسەڵاتی ناوەندی لە سووریە خەریکە بەڕێوە دەبرێ!

لەکاتێکدا چەمکی خۆحوکمکردن (خودموختاری) لەو ڕوانگەیەوە سەرچاوە دەگرێ کە ڕەوایی دەسەڵات و حوکمکردن تەنیا هی دەوڵەتی ناوەندی نییە و نەتەوەی خاوەنی ژینگەی لێکگرێدراو ئەو مافە سروشتییەی سەروەریی بەسەر خۆی و ناوچەکەیدا هەیە و لە ڕێککەوتنێکی کۆمەڵایەتی و سیاسیدا لە چوارچێوەی یاسای گشتیدا بوونی دوو دەسەڵات (فیدرال و خودموختار) بە ڕەسمی ناسراوە.

دریژەی ئەم وتارە لە لاپەڕەی ٩

کۆمەڵگەی مەدەنی وەک قەڵغانێک بەرانبەر قەنگەڵاشکێک لە بیرۆکەی هاوردە

سمایل شەرەفی

کۆمەڵگەی مەدەنی ڕۆڵێکی سەرەکی دەگێڕێت لە پاراستنی شوناسی نەتەوەیی و ڕاوەستان بەرانبەر بەو بیرۆکە هاوردانەی کە لەگەڵ بەها، کولتوور یان بەرژەوەندییە نیشتمانی و کۆمەڵایەتییەکاندا ناتەبا بن. بەرەنگاربوونەوەی بیرۆکەی هاوردە لە لایەن کۆمەڵگەی مەدەنییەوە لە ڕێگەی بەهێزکردنی هۆشیاریی گشتی، گەشەپێدانی بەرهەمی فیکریی خۆماڵی (نەتەوەیی) و دروستکردنی هاوسەنگی لە نێوان کرانەوە بەڕووی جیهان و پاراستنی تایبەتمەندییە کولتوورییەکاندا دەبێت.

کۆمەڵگەی مەدەنی لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان وێڕای تێپەڕاندنی چەند قۆناغێک لە ڕەوتی گەشەسەندنی لە ئاستی جەماوەریدا، لە ئاستێکی بەرزی بەرگریکردن لە شوناسی نەتەوەیی و ڕاوەستان بەرانبەر بە هەر جۆرە بیرۆکەیەکی هاوردەی ناتەبا لەگەڵ بەرژەوەندییە گشتییەکانی کۆمەڵگەی کوردستاندایە.

کۆمەڵگەی مەدەنیی کوردستان کە توانیویەتی بە «حەوتخان»ی پیلانگێڕییە ڕەنگاوڕەنگەکانی ڕێژیمی کۆماری ئیسلامی و ڕەوتە ناڕەسەن و دوور لە بەها کولتووری و کۆمەڵایەتییەکانی ژینگەی ڕاستەقینەی خۆیدا تێپەڕێت، ئەمڕۆ بە پشتبەستن بە متمانەی کۆمەڵانی خەڵکی کوردستان، وەک قەڵغان و پەڕژینێک بەرانبەر بە هەر بیرۆکەیەکی هاوردەی ناسازگار لەگەڵ بەها کولتووری و نیشتمانییەکانی کورد و کوردستان ڕۆڵ دەگێڕێت.

چالاکانی مەدەنی و ڕێکخراوە مەدەنییەکان لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان کە هاوتەریب لەگەڵ بزووتنەوەی سیاسیی کوردستان و کۆمەڵی کوردەواری، بە پێڕەویکردن لە گوتار و نەخشەڕێی نەتەوەیی و شوناسخوازانە، لە بەرزکردنەوەی ئاستی هۆشیاریی کۆمەڵایەتی و نەتەوەیی تاکەکانی کۆمەڵگەدا دەور و ڕۆڵیان گێڕاوە، بە دەستەبەرکردنی متمانەی کۆمەڵگە، پێگەیەکی سەقامگیر و چەسپاویان لە کوردستاندا هەیە.

پێگە و نفووزی کۆمەڵگەی مەدەنی لە کوردستان لەگەڵ ئاوێتەبوونی بە هۆشیاریی گشتی لە کۆمەڵگە، هێزی بەڕێکخستنکردنی کۆمەڵگەی کوردستانی پێ بەخشیوە کە دەتوانێ بەخێرایی بەرانبەر بە هەر پرس و بابەتێکی ڕۆژ، ڕەفتاری گونجاو لە خۆی نیشان بدات. خودی بەڕۆژبوونی ڕەفتاری کۆمەڵگەی مەدەنی و دژکردەوە نیشاندان بەرانبەر بە پێشهات و ڕووداوەکان، هۆکارێکی دیکەی متمانەبەخشینی کۆمەڵگەیە بە ڕێکخراوە مەدەنییەکان و چالاکانی بوارەکە.

لە دوو بۆ سێ دەیەی ڕابردوودا کۆمەڵگەی مەدەنیی کوردستان کە لە ڕێکخستنی ڕەفتاری گشتیی کۆمەڵگە لە ڕووداو، بۆنە و ڕێوڕەسمە جۆراوجۆرەکانی وەک: «بوومەلەرزە»، « ڕنوو»، بەهاناوەچوونی لێقەوماوان و نەورۆزە جەماوەرییەکانی وەک «جامانەکان» و «خاکیپۆشان» و بەڕێوەبردنی دەیان کارنەوالی دەیان هەزار کەسی لە شار و ناوچەکانی کوردستان، دەور و ڕۆڵی سەرەکی گێڕاوە، لە هەمان کاتدا بەرانبەر بە ئیدە و بیرۆکە هاوردەکانی ناسازگار و نامۆ لەگەڵ بەها کولتووری و کۆمەڵایەتی و خەباتگێڕییە سیاسییەکانی کوردستان، وەک قەڵغانێکی بەهێز کاریگەر بووە و بەهۆی ئەو ڕۆڵەوە توانیویەتی ڕێگە لە زۆربەی ئەو بیرۆکە هاوردانە بگرێت کە بەشێوەیەکی ڕاستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆ هەوڵیانداوە بەهای سیاسی و نیشتمانییەکانی کوردستان، وەکو ئاماژە بە هەڵوێستی ڕوون و ڕاشکاوانەی چالاکانی مەدەنی لە کۆڕ و کۆبوونەوەکان و نووسین و لێدوانەکانیان لە تۆڕە کۆمەڵایەتییەکاندا بەرانبەر بە بیرۆکەی «ئینتگراسیۆن» (توانەوە) بکەین. لەم پێوەندییەدا چالاکانی مەدەنی لە نێوخۆی وڵات وێڕای پشتیوانی و پێداگرییان لەسەر بزووتنەوەی نەتەوەیی و شوناسخوازانەی کوردستان و ئەو نەخشەڕێ متمانەپێکراوە مێژوویییەی کە بزووتنەوەی کورد لە کۆماری کوردستانەوە بۆ دەستەبەرکردنی مافی دیاریکردنی چارەنووس، سەروەریی ستاتۆی کوردستان و ڕێزگرتن لە بەها و سەروەرییە خەباتگێڕییەکانی کورد دایڕشتووە، دژایەتیی خۆیان بەرانبەر بە هەر بیرۆکەیەکی هاوردە و، یەک لەوان ئینتگراسیۆن، ڕاگەیاندووە.

بۆیە بە سەرنجدان بە دەوری کۆمەڵگەی مەدەنی لە پاراستنی کوردستان لە هەر بیرۆکەیەکی هاوردە و نامۆ – نەک سازگار و بەقازانج – لە دوو تا سێ دەیەی ڕابردوودا و، هەروەها بۆشایی هێزی کۆمەڵگەی مەدەنی لە چەند دەیەی ڕابردووتردا کە بەداخەوە تێیاندا بەشێک لە بزووتنەوە و کۆمەڵگەی کوردستان تووشی هێندێک بیرۆکەی هاوردە و پڕ لە خەساری «چەپڕەوی» بۆ کوردستان و بزووتنەوەی مافخوازانەکەی بوون، بەهێزترکردنی کۆمەڵگەی مەدەنی لە کوردستان ئەرکێکی پێویستە.

لە ئێستادا کە داهاتووی کوردستان و بزووتنەوەی سیاسی ڕووی لە خێرایی پێشهاتە سیاسییەکانە، لە پارادایمی «پاراستنی ژێرخان و سەرخانی کوردستان و چەسپاندنی سەقامگیری»دا پێویست و بەقازانجە کە کۆمەڵگەی مەدەنی وێڕای پاراستنی ماهییەت و سەربەخۆیی خۆی، ڕۆڵی بەشداری لە بەڕێوەبردندا بگێڕێت.

خەباتگێڕییە سیاسییەکانی کوردستان، وەک قەڵغان ڕاوەستاوە و ڕۆڵی «پێشپێگری» (بازدارەندەگی) گێڕاوە.

لە کۆتاییەکانی دەیەی حەفتای هەتاویدا کە ڕەوتی بەناو «ڕێفۆرمخوازیی حکوومەتی» بە لێشاو فەزای سیاسیی ئێرانی گرتەوە، کۆمەڵگەی مەدەنیی کوردستان لەگەڵ ئەوەی لە خودی فەزای ڕەوتەکە وەک دەرفەتێک بە مەبەستی گەشەپێدانی خۆی کەڵکی وەرگرت، بەپێچەوانەی کۆمەڵگەی مەدەنیی ئێرانی، نەک تەنیا لە گوتار و ڕەفتاری ئەو ڕەوتەدا نەتوایەوە، بەڵکوو سەربەخۆیی گوتاری و ڕەفتاریی خۆی لە کانتێکستی شوناسخوازیی نەتەوەییدا پاراست و هاوتەریب لەگەڵ بزووتنەوەی سیاسیی کورد، پاشەکشەی بە «تێڕوانینی ڕێفۆرمخوازی لە چوارچێوەی ڕێژیمی کۆماری ئیسلامی» لە کوردستاندا کرد.

لە تازەترینی ئەم ڕۆڵگێڕانەی کۆمەڵگەی مەدەنی وەک پەرژین و قەڵغانێک بەرانبەر خەباتگێڕییە سیاسییەکانی کوردستان، وەک قەڵغانی ڕاوەستاوە و ناموّ بە بەها سیاسی و نیشتمانییەکانی کوردستان، دەکرێ ئاماژە بە هەڵوێستی ڕوون و ڕاشکاوانەی چالاکانی مەدەنی لە کۆڕ و کۆبوونەوەکان و نووسین و لێدوانەکانیان لە تۆڕە کۆمەڵایەتییەکاندا بەرانبەر بە بیرۆکەی «ئینتگراسیۆن» (توانەوە) بکەین. لەم پێوەندییەدا چالاکانی مەدەنی لە نێوخۆی وڵات وێڕای پشتیوانی و پێداگرییان لەسەر بزووتنەوەی نەتەوەیی و شوناسخوازانەی کوردستان و ئەو نەخشەڕێ متمانەپێکراوە مێژوویییەی کە بزووتنەوەی کورد لە کۆماری کوردستانەوە بۆ دەستەبەرکردنی مافی دیاریکردنی چارەنووس، سەروەریی ستاتۆی کوردستان و ڕێزگرتن لە بەها و سەروەرییە خەباتگێڕییەکانی کورد دایڕشتووە، دژایەتیی خۆیان بەرانبەر بە هەر بیرۆکەیەکی هاوردە و، یەک لەوان ئینتگراسیۆن، ڕاگەیاندووە.

بۆیە بە سەرنجدان بە دەوری کۆمەڵگەی مەدەنی لە پاراستنی کوردستان لە هەر بیرۆکەیەکی هاوردە و نامۆ – نەک سازگار و بەقازانج – لە دوو تا سێ دەیەی ڕابردوودا و، هەروەها بۆشایی هێزی کۆمەڵگەی مەدەنی لە چەند دەیەی ڕابردووتردا کە بەداخەوە تێیاندا بەشێک لە بزووتنەوە و کۆمەڵگەی کوردستان تووشی هێندێک بیرۆکەی هاوردە و پڕ لە خەساری «چەپڕەوی» بۆ کوردستان و بزووتنەوەی مافخوازانەکەی بوون، بەهێزترکردنی کۆمەڵگەی مەدەنی لە کوردستان ئەرکێکی پێویستە.

لە ئێستادا کە داهاتووی کوردستان و بزووتنەوەی سیاسی ڕووی لە خێرایی پێشهاتە سیاسییەکانە، لە پارادایمی «پاراستنی ژێرخان و سەرخانی کوردستان و چەسپاندنی سەقامگیری»دا پێویست و بەقازانجە کە کۆمەڵگەی مەدەنی وێڕای پاراستنی ماهییەت و سەربەخۆیی خۆی، ڕۆڵی بەشداری لە بەڕێوەبردندا بگێڕێت.

دریژەی وتاری:

بۆچی ئەنتێگرە نابین؟

پێنجەم: ئەنتێگراسیۆنی دێموکراتیک، پرسەکە تەنیا بە پرسێکی کولتووری دەبینێ و کێشە سەرەکییە مێژوویییەکانی دیکەی وەکوو چەوساندنەوەی ئابووری و هێزی نیزامیی سەرکوتکەر و سیاسەتە ئەمنییەکان فەرامۆش دەکا و لە بیری دەچێ کە ئەوانە ڕەوتێک و پرۆسەیەکی مێژووین و داهاتوو تەنیا بە بەڕەسمیناسینی کولتووری جیاواز لەو ڕابردووە خوێناوی و تاوانبارییە نابێ.

کێشە سەرەکییەکانمان چین؟

ئەوەی کە باسمان کرد، خوێندنەوەی ئەنتێگراسیۆنی بەناو دێموکراتیک و هەندێ ڕەخنە گشتییەکان بوون کە لەو ڕوانینە بە شێوەی گشتی دەگیرێن کە دەتوانێ لە ئاستی هەموو وڵاتانی جیهانیدا ببینرێن، بەڵام لێرەدا باسەکەمان ئۆبژێکتیڤتر دەکەین و دەچینە سەر پرسی کوردستان و کورد لە ئێراندا و بزانین دەتوانێ ئەنتێگرە ببێ یان نە؟

لە ئێران و سەبارەت بە کوردستان چەند خاڵی سەرەکیمان هەیە کە دەبێ بیانبینین:

یەکەم– لە ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا هەرچەند کولتوورمان لەگەڵ نەتەوەکانی دیکە و بەتایبەت لەگەڵ نەتەوەی بااڵدەستی فارس، جیاوازە، بەڵام پرسەکەمان تەنیا پرسی کولتووری جیاواز نییە.

ئێمەی کورد وەکوو بانگەشەی هەندێ شۆڤێنیست و چەواشەکار کە مێژووی دەستکرد دەنووسنەوە، میوان و گرووپێکی کۆچبەر یا خێڵ و عەشایری کۆچبەر نین کە لەبەر قاتوقڕی، لە شوێنێکی نادیارەوە کۆچمان کردبێتە نێو ئێران و لەوێدا چاوەڕێی خێر و خێرات بین و داوای بەڕەسمیناسین بکەین.

کوردستان بوونێکی جوغرافیایی دیار و خاوەن مێژووە و لەم جوغرافیایەدا بە سەدان ساڵ دەسەاڵتی جۆربەجۆری کوردی لەسەر حوکم بوون و لە بڕگەیەکی مێژووییدا بە شەڕی دوو ئیمپراتۆری، بەشێک لەم خاکە کەوتووەتە ژێر دەستی حاکمانی ئیسفەهان و تاران.

لەم خاکەدا خەڵکێک دەژین کە سەدان ساڵ ئەزموونی هێرشکردنەسەر و تاڵانکران و کاولکردنی شار و دەسەاڵتەکانیان لەلایەن هێرشبەرە جۆربەجۆرەکانەوە کردووە و ئەمە پێناسە و بوونێکی مێژووییی بە ناوی نەتەوەی خۆڕاگری کوردیان پێ بەخشیوە. خاک و خەڵکێکی جیاواز کە بە ڕێککەوتنە ئیمپراتۆرییەکان ژێردەستە کراون. لێرەدا ئیدی تەنیا باسی جیاوازیی کولتووری نییە، بەڵکوو باسی نەتەوەیەکە کە بە زۆر بە ئیمپراتۆرییەتێکەوە لکێندراوە و تا ئێستاشی لەگەڵ بێ، وەکوو نەتەوەیەک ماوەتەوە و نەسڕاوەتەوە.

دووەم– پرسی خاک و خەڵکی کوردستان و کورد، دەمانگەیەنێ بە پرسێکی سیاسی بە ناوی ئیرادەی سیاسیی نەتەوەیەک کە نەک نەتەوەیەکی نەحاواوە و ئاژاوەگێڕ و گرفتی ئەمنی نییە، بەڵکوو نەتەوەیەکە کە مافی دیاریکردنی چارەنووسی لێ زەوت کراوە و دەسەاڵتە ملهوڕەکان ئەو مافەیان لێ زەوت کردووە و وەکوو مێژوویەکی تێکۆشان، دەیان ساڵە بۆ سەلماندنی ئیرادەی سیاسیی خۆی خەبات دەکا. بۆیە پرسی کوردستان تەنیا پرسێکی کولتووری نییە، بەڵکوو هەم پرسی خاک و هەم پرسی ئیرادەی سیاسییە.

سێیەم– لە ئێراندا، لانیکەم لە دوای ڕووخانی دەسەاڵتی قاجارەوە تاوەکوو ئێستاش بیری شۆڤێنیستی زاڵە و ڕۆژانە لە دەیان هەزار تریبۆنی جیاوازەوە ئەو گوتارە شۆڤێنیستییە بەرهەم دەهێنرێتەوە، بۆیە تەنیا ئەنتێگراسیۆن چارەسەر نییە و مێکانیزمە قۆرخکراوەکان، دووبارە و سەدبارە هەوڵی سڕینەوەی کولتووری بەقەولی خۆیان "ئەقوامی دواکەوتوو" دەدەن!

چوارەم: لە ئێراندا بە دامەزرانی سوپای پەهلەوی و دەسەاڵتی ساواک، تاوەکوو ئێستا کە ئەرتەش و سوپا و سوپای قودس و بەسیج و ئیتالعات و دەیان دەزگای داپڵۆسێنەری دیکە هەیە، سەرجەم ئامرازی کوشتار و ملکەچکردن بوون و لە بەرامبەریشدا هێزی پێشمەرگەی کوردستان وەکوو چەمکێک کە دەرخەری ئیرادەی سیاسیی نەتەوەیەک بۆ مانەوە و حوکمکردن لەسەر بنەمای سەروەریی خۆی بووە دامەزراوە.

سوپای نیزامی بە هەموو لقەکانییەوە، ئامرازی شۆڤێنیزم و کوشتار و ئاسمیلاسیۆن بوون و پێشمەرگە باسکی بەهێزی مانەوەی نەتەوەیەک و بونیاتنانی نیشتمان.

بۆیە تەنیا ئەنتێگراسیۆنی کولتووری وەاڵمدەر نییە و دەبێ ئەو سوپایە هەڵبوەشێندرێتەوە و سوپای داهاتوو لەسەر بنەمای سڕینەوەی بیری شۆڤێنیستی و یەکسانیی هەموو نەتەوەکان لە ئێران دابمەزرێتەوە.

پێنجەم– لانیکەم لە ڕەزاخان بەملاوە، لە ئێراندا کۆلۆنیالیزمی نێوخۆیی بەڕێوەچووە و لەو پێناوەدا سەرچاوەی سروشتی و ماددیی نەتەوەکان و بەتایبەت کوردستان تاڵان کراوە و ناوەندی ئێرانی پێ ئاوەدان کراوەتەوە و چەکوچۆڵی پێ کڕدراوە و کوردستانی پێ وێران کراوە.

ئەو کۆلۆنیالیزمە نێوخۆییە، تەنیا بە دوو ڕستەی ئەنتێگراسیۆنی کولتووری قەرەبوو ناکرێتەوە. وشەی یەکسانیی تاک لەبارەی ئابوورییەوە زۆر لێڵتر لەوەیە کە وەاڵمی بۆ ئەو کۆلۆنیالیزمی نێوخۆییەی سەدەی ڕابردوو پێ بێ.

شەشەم– گرنگتر لە هەمووی، ئێمە لە ئێراندا بە چاوەڕوانیی بەڕەسمیناسینەوە ناژین. وەکوو چەندین نەتەوەی جیاواز خاوەنی مافی دیاریکردنی چارەنووسین کە لە سەروەریی سیاسیدا مانا دەکرێتەوە. ئەو سەروەرییە سیاسییەی هەموو نەتەوەکان لە ئێران، تەنیا لە خودموختاری و خۆحوکمکردن لە نیشتمانی خۆیان و سەروەریی هاوبەش و هاوتا لە ئیدارەی گشتیی ئێراندا دەتوانێ مانا بکرێتەوە. دەتوانین بۆ هەموو یاساکانیش وشە و ئاوەڵناوی دێموکراتیکی پێوە گرێ بدەین تاکوو لە داهاتوودا هیچ دەسەاڵتێک بەرەو ملهوڕی و خۆسەپێنی نەچێ.

حەوتەم– لە بیری ئەنتێگراسیۆنی کولتووریدا، ئەو مافە بە شێوەیەکی شاراوە بۆ نەتەوەی بااڵدەست بە ڕەسمی ناسراوە کە دەوڵەتی نەتەوەیی هەبێ و دەوڵەت و سەروەریی نەتەوەیی لە جوغرافیایەکدا کە زۆربەی لە ئاکامی شەڕ و شکست و داگیرکاری و ئەوانەدا سنوورەکانی پێکهاتووە بە ڕەسمی و دانپێدانراو دەزانێ. بەاڵم هەر جۆرە کردەوەیەکی سیاسی نەتەوەکانی نێو وڵات بە ئەمنییەتی و جیاوازیخوازی و تازەییش بە ناوی هەژموونخوازییەوە لەلایەن ڕەوتی ئاڵمان لەگەڵ کۆچبەراندا چارەسەر بکا و هەندێ مافی مرۆیی و کۆمەاڵیەتییان پێ بدرێ.

بەڵام ئەو بیرۆکانە کاتێک ئێمە لەگەڵ دەسەاڵتدارانی ملهوڕدا باسیان بکەین، لە ڕاستیدا خۆمان بە دەستی سەرکوتی ئەوانەوە داوە.

ڕەنگە باسکردن لە ئەنتێگراسیۆن وەکوو ڕێگەچارە، بۆ نەتەوەی فارس بەکەڵکیان بێ تاکوو سەروەری و دەسەاڵت و هەژموونی خۆیان بەسەر نەتەوەکانی دی لە ئێراندا دەرێژە بدەن و هەندێ وردە مافیشیان بۆ دابین بکەن، بەڵام ئەسڵی سەروەری و باڵادەستییەکەیان لە جێی خۆی دەبێ تا دوایی لە دەرفەتێکی تردا ئەوەش کە داویانە بستێنەوە!

بەڵام ئەوە ڕێگەچارە نییە کە ئێمەی نەتەوەی خاوەن خاک و نیشتمان و ئیرادەی سیاسی، بەو جۆرە مافە کولتووری و هەروەها ئیدارەکردنی خزمەتگوزاریی شار و گوندەکانمان پێی قایل بین و وەکوو سەنەدی وتووێژ ببەینە سەر مێزی دەسەاڵتداری خۆسەپێن. من نوێنەری نەتەوەی باڵادەست بم لەو مێزە فەرزییەدا، بابەتی ئەنتێگراسیۆن وەکوو هەڵێکی زێڕین دەقۆزمەوە بۆ سڕینەوە و داماڵینی نەتەوەکان و بەتایبەت نەتەوەی کورد لە هەرچی مافی سیاسی و نەتەوەییە و، هەندێ مافی کولتووری و خۆبەڕێوەبەریی گوند و شارەوانییەکانی بۆ دابین دەکەم!

ئێمەی کورد گەر کەسێکی خاوەن ڕا و بیرمەندی وەکوو دوکتور قاسملوو ناکەین بە بنەما کە دەیگوت لە ئێراندا سێ ستەمی سیاسی، کۆمەاڵیەتی و نەتەوەیی هەیە و دەبێ ڕێگەچارە بۆ ئەو سێ ستەمە بدۆزرێتەوە و گرنگ ئەوەیە کە خەڵکی کورد لە نیشتمانی خۆیدا هەست بە بڕیاردەربوون لەسەر چارەنووسی خۆی بکا و، بیرە کوردییەکەمان پێ هەو نەبێ وهەر حەزمان لێ بێ کەسانی بیانی بدۆزینەوە و قسەکانیان وەربگرین، با بگەڕێین بە دوای ئەو نموونانەی کە هاوشێوەی کوردستانن. لانیکەم دەتوانین جەیمز تالی، بیرمەندی کەنەدایی بخوێنینەوە کە لە کەنەداش شوێنی وەکوو کێبێک هەیە و جەیمز تالی باس لەو ڕێگەچارانە دەکا و بیری «سەروەریی هاوبەش» دێنێتە ئاراوە کە ڕەنگە بە قازانجی نەتەوەکان لە ئێراندا بێ.

کوردستان
• ژمارە: ٩٣٠
١٥ی خەزەڵوەری ١٤٠٥ _ ٦ی نۆڤامبری ٢٠٢٦

پرسی شوناسی نەتەوەیی لە کرماشان و ئیلام: لە ئینکاری میژووییەوە بۆ خەسارناسیی هاوچەرخ

سارۆ خوسرەوی

لە چەند سالّی ڕابردوودا، لە هەردوو پارێزگای کرماشان و ئیلام، شەپۆلێکی بەهێزی شوناسخوازیی نەتەوەیی دەستی پێ کردووە. ئەگەر لە ڕابردوودا هەوڵێکی زۆر دەدرا بۆ کاڵکردنەوەی هەستی کورد‌ایەتی لەم دوو دەڤەرەدا، بەڵام ئەمڕۆ نەوەی نوێ بە ئاگاییەکی نەتەوەیی باڵاوە دێتە مەیدان.

دەستپێک

شوناس وەک ئاوێنە وایە؛ ئەگەر خۆت تێیدا نەبینیت، ئەوا کەسێکی تر وێنەی خۆی تێدا دەبینێت و بە ناوی تۆوە قسە دەکات. ئەمە چیرۆکی دوو سەد ساڵەی کرماشان و ئیلامە. لەسەر نەخشەدا ناوەکەیان هەیە، بەڵام دەنگیان لە میژوودا کاڵ کراوەتەوە.

پرسیاری گەورە ئەوە نییە کە ئایا خەڵکی کرماشان و ئیلام کوردن یان نا؛ چونکە زمان، خوێن، مۆسیقا و بەگشتی فەرهەنگی هاوبەشیان وەڵامەکە دەداتەوە. بەڵکوو پرسیارە بنەڕەتییەکە ئەوەیە: چۆن سیستەمێکی سیاسی توانی شوناسێکی چەند هەزار ساڵە بخاتە ژێر پرسیارەوە و مرۆڤ وا لێ بکات لە زمانی دایکی خۆی شەرم بکات؟

بۆ تێگەیشتنێکی زانستییانە لەم دیاردەیە، پێویستە پشت بە سێ تیۆریی سەرەکی ببەستین:

• **یەکەم:** مانوێل کاستێلز دەڵێت شوناس سێ جۆرە: شوناسی ڕەوادان کە دەسەڵات دەیخاتە سەر خەڵک، شوناسی بەرگری کە خەڵک بۆ پاراستنی خۆی دروستی دەکات، و شوناسی پڕۆژەیی کە بۆ بنیاتنانی داهاتووە. لە کرماشان و ئیلامدا، دەوڵەت هەمیشە هەوڵی داوە «شوناسی ڕەوادانی ئێرانی - شیعی» بسەپێنێت.

• **دووەم:** فرێدریک بارت پێی وایە شوناسی نەتەوەیی بە سنوورەکان دیاری دەکرێت، نەک بە نێوەڕۆکی نێوەوە. کاتێک سنووری زمان و کولتوور لە کرماشان کاڵ دەکرێتەوە، شوناسەکەش لاواز دەبێت.

• **سێیەم:** بێنێدیکت ئەندەرسۆن دەڵێت نەتەوە «کۆمەڵگەیەکی خەیاڵکراوە» کە بە زمان و چاپەمەنی دروست دەبێت. کاتێک ڕێگە نەدرا زمانی کوردی لە کرماشان ببێتە زمانی خوێندن و ڕۆژنامە، ئەو هەستە هاوبەشە پارچەپارچە بوو.

چوار قۆناغە مێژووییەکەی قەیرانی شوناس

قەیرانی شوناس لە کرماشان و ئیلام ڕووداوێکی لەناکاو نییە، بەڵکوو پرۆسەیەکی مێژوویی چوار قۆناغییە:

• **قۆناغی یەکەم:** سەفەوییەکان (١٥٠١ بەدواوە): لەم سەردەمەدا بۆ یەکەمجار مەزهەبی شیعەی دوازدە ئیمامی کرا بە ئایدیۆلۆژیای دەوڵەت. کوردانی خواروو، کە بەشێکیان سەر بە ئایینی یارسان و مەزهەبی شافیعین، لە چوارچێوەی ئایدیۆلۆژیای دەسەڵات، واتە شیعەی فەرمی، مامەڵەیان لەگەڵ کرا. جوغرافیای کرماشان وەک قەڵای بەرگریی ئێران لە دژی عوسمانییەکان سەیر کرا، نەک وەک بەشێک لە نیشتمانی کورد.

• **قۆناغی دووەم:** سەردەمی ڕەزاشا و دەوڵەت-نەتەوەی یەک زمان، یەک جلوبەرگ: ئەمە کوشندەترین قۆناغ بوو. بە نموونە: قەدەغەکردنی جلوبەرگی کوردی لەنێو فەرمانبەران و قوتابخانەکاندا، گۆڕینی ناوی سەدان گوند و شارۆچکە لە کرماشان و ئیلام بۆ ناوی فارسی، ناردنی مامۆستای فارسزمان بۆ قوتابخانەکان و سزادانی منداڵان لەبەر قسەکردن بە کوردی. ئەمە بووە هۆی دروستبوونی نەوەیەک کە پێی وابوو زمانی کوردی زمانی «دێهات و نەخوێندەوارییە».

• **قۆناغی سێیەم:** دوای ١٩٧٩، ئایدیۆلۆژیای ئوممەت لەبری نەتەوە: کۆماری ئیسلامی شوناسی ئایینی دانا لە جێگەی شوناسی نەتەوەیی. لەم لۆژیکەدا، کوردی شیعە «بۆ ئایینی» بوو و پێویستی بە مافی نەتەوەیی نەبوو. بەم شێوەیە هاوسۆزیی ئایینی کرا بە ئامرازێک بۆ توانەوە. لە هەمان کاتدا، شەڕی هەشت ساڵەی ئێران و عێراق ئابووریی کرماشان و ئیلامی وێران کرد و وای کرد ناوچەکە بە تەواوی پشت بە مووچە و بودجەی ناوەند ببەستێت.

• **قۆناغی چوارەم:** ئابووری - ئەمنییەتی: کرماشان و ئیلام لەسەر گەورەترین یەدەگی نەوت و گازی جیهان دانیشتوون. نزیکەی ١٠٪ی نەوتی ئێران لە کێڵگەکانی نەفتشار و دێهلۆرانەوەیە. بۆیە دەوڵەت هەمیشە لە ڕووی ئەمنییەوە مامەڵەی لەگەڵ کردوون و ڕێگەی بە گەشەکردنی سەرمایەی نەتەوەیی کوردی نەداوە.

دوو ئەزموونی جیاواز: مەهاباد و کرماشان

لە ساڵی ١٩٤٦دا، کۆماری کوردستان لە مەهاباد تەنیا ١١ مانگ تەمەنی بوو، بەڵام کارێکی کرد کە سەد ساڵی تر نەکرابوو: زمانی کوردی لە زمانی حەوشە و ماڵەوە کردی بە زمانی دەوڵەت، قوتابخانە، ڕۆژنامەی کوردستان، سوپا و شانۆ. ئەمە بوو بە «شوناسی پڕۆژەیی». منداڵێک لە مەهاباد فێر بوو بە کوردی بنووسێت «ئێمە کێین».

لە کرماشان ئەم بازنەیە شکا. بزووتنەوەیەکی نەتەوەیی ڕێکخراو لە ئارادا نەبوو تا ئەم پرۆسەیە تێکبشکێنێت. ئەنجامەکەی ئەوە بوو کە لە موکریان زمان بوو بە شانازی، لە کرماشان زمان بوو بە شەرم. تۆڕێنەوەکان دەری دەخەن تا ساڵانی شەستەکانی هەتاوی، لەنێو شاری کرماشان زیاتر لە ٦٠٪ی بنەماڵەکان لەگەڵ منداڵەکانیان بە فارسی قسەیان دەکرد، لە کاتێکدا لە گوندەکان هەر بە کوردی مابووەوە.

پرۆسەی ئەدەبی دەیەی حەفتای هەتاوی لە کرماشان و ئیلام: بەرگرییەکی دامەزراوەیی

ئەگەر سیاسەتی ئاسیمیلاسیۆن لەسەر سێ کۆڵەکە بنیات نرابوو — قوتابخانە، ئیدارە و میدیای فەرمی — ئەوا پرۆسەی ئەدەبی دەیەی حەفتای هەتاوی توانی لەسەر هەمان سێ کۆڵەکە بەرگرییەکی داهێنەرانە دروست بکات و تا ڕادەیەک پاشەکشە بەو سیاسەتە بکات. ئەم دەیە دەتوانین بە «دەیەی بەئاگاهاتنەوەی بیدەنگ» ناو ببەین.

لە ئاستی بەرهەمهێناندا، لە کاتێکدا دەوڵەت دەیویست نیشان بدات کە زمانی کوردی توانای نووسینی ئەدەبی مۆدێرنی نییە، نەوەیەکی نوێی نووسەران ئەم قەدەغەیەیان شکاند. لەم دەیەدا بۆ یەکەمجار بە شێوەیەکی بەرفراوان شێعری نوێی کوردی بە زاراوەی کوردیی خواروو نووسرایەوە و لە فۆلکلۆر و بەیتەوە گوازرایەوە بۆ شێعری مۆدێرن. لە بواری چیرۆک و ڕۆمانیشدا، دەقەکان بە زمانی کوردی نووسراون و نێوەڕۆک، جوغرافیا و ئازارەکانی نێوی هەمووی هی کرماشان و ئیلامە. ئەمە ڕێگەیەکی داهێنەرانە بوو بۆ گەیاندنی دەنگی ئەو دوو شارە بە خوێنەری گشتیی کوردستان.

چەسپاندن و پەیڕەوکردنی ئەلفبێی یەکگرتووی کوردی لە بزووتنەوە ئەدەبییەکەی دەیەی حەفتای هەتاوی لە کرماشان و ئیلامدا، خۆی لە بنەڕەتدا شۆڕشێکی مەزن بوو. تا سی ساڵ لەمەوبەر، کوردی ئەو دەڤەرە تەنانەت نووسراوە کوردییەکانی خۆشی هەر بە ڕێنووسی عەرەبی و فارسی دەنووسی؛ تەنانەت کەڵامەکانی دەفتەری ئایینی یاریش هەر بەو ڕەسمە دەنووسران. بۆیە ئەم یەکخستنەی ڕێنووس تەنیا هەنگاوێکی زمانەوانی نەبوو، بەڵکوو بازدانێکی مێژوویی بوو.

لە ئاستی کۆمەڵایەتیشدا، کاتێک ڕێگە بە هیچ چالاکییەکی فەرمیی کوردی نەدەدرا، ئەدەب چووە نێو ماڵەکانەوە. کۆڕ و کۆبوونەوە ئەدەبییە نهێنییەکانی نێو ماڵان لە کرماشان و ئیلام، بوونە قوتابخانەیەکی نافەرمی. لەوێ نووسەران و شاعیرانی گەنج کۆ دەبوونەوە و دەستیان کرد بە کۆکردنەوە و تۆمارکردنی ئەدەبی زارەکی کە خەریک بوو لەگەڵ مردنی پیرەکان لەنێو بچێت. ئەمە سەلمێنەری تیۆریی بەرگریی شاراوەی جەیمس سکۆتە و هەروەها تیۆرییەکەی فرێدریک بارتە کە دەڵێت کاتێک دەوڵەت سنووری فەرمی لاواز دەکات، کۆمەڵگە خۆی سنووری کولتووریی نافەرمی دروست دەکات.

هەروەها لە ئاستی دامەزراوەییدا، گرنگترین هەنگاو تێپەڕین بوو لە تاکەوە بۆ دامەزراوە. لە کۆتایی ئەم دەیەدا، بۆ یەکەمجار بڵاوکراوە و گۆڤار بە زمانی کوردی و بە شێوەیەکی نیمچەنهێنی لە کرماشان و ئیلام بڵاو کرانەوە. هەرچەندە تەمەنیان کورت بوو و زوو قەدەغە کران، بەڵام دوو شتی گرنگیان سەلماند: یەکەم، خوێندەر بۆ زمانی کوردی هەیە، و دووەم، دەکرێت زمانی کوردی ببێتە زمانی چاپەمەنی.

ئەم پرۆسەیە نەیتوانی سیاسەتی ئاسیمیلاسیۆن بە تەواوی بوەستێنێت، بەڵام سێ شتی ستراتیژی کرد: وای کرد زمانی کوردی لە ئاستی زمانی قەدەغەکراوی ماڵەوە ببێتە زمانی نووسین و شانازی، ئەرشیفێکی گەورەی ئەدەبی زارەکی کۆ کرایەوە، و نەوەیەکی نوێی ڕۆشنبیری پەروەردە کرد کە دواتر بوونە دامەزرێنەری بزووتنەوە مەدەنییەکانی دەیەکانی دواتر. بە کورتی، ئەگەر دەوڵەت دەیویست شوناس بسڕێتەوە، ئەم پرۆسە ئەدەبییە توانی بیخاتە سەر کاغەز و بپاریزێت.

شەپۆلی هاوچەرخی شوناسخوازی و نەورۆز

لە چەند ساڵی ڕابردوودا، لە هەردوو پارێزگای کرماشان و ئیلام، شەپۆلێکی بەهێزی شوناسخوازیی نەتەوەیی دەستی پێ کردووە. ئەگەر لە ڕابردوودا هەوڵێکی زۆر دەدرا بۆ کاڵکردنەوەی هەستی کوردایەتی لەم دوو دەڤەرەدا، بەڵام ئەمڕۆ نەوەی نوێ بە ئاگاییەکی نەتەوەیی باڵاوە دێتە مەیدان.

ئەوەی جێگەی سەرنجە، کوردانی کرماشان و ئیلام تەنیا لە چوارچێوەی ناوچەکەی خۆیاندا نەماونەتەوە، بەڵکوو خۆیان وەک بەشێکی دانەبڕاو لە نەتەوەی کورد دەبینن. ئەمەش بە شێوەیەکی زۆر ڕوون لە کاتی ڕووداوە دڵتەزێنەکانی بەشەکانی دیکەی کوردستاندا دەردەکەوێت، کە بە گیان و بە کردەوە هاوسۆزیی خۆیان دەردەبڕن و خۆیان بە هاوبەشی خەم و ئازارەکانی گەلەکەیان دەزانن.

لووتکەی دەربڕینی ئەم هەستە نەتەوەییە، لە جەژنی نەورۆزی کوردەواریدا دەبینرێت. لە کرماشان و ئیلام، نەورۆز چیتر تەنیا بۆنەیەکی وەرزی نییە، بەڵکوو بووەتە ڕۆژی یەکێتی و یەکڕیزی. خەڵک بە جلوبەرگی کوردی، بە هەڵکردنی ئاگر و بە بەڕێوەبردنی ڕێوڕەسمی بەرفراوان، نەورۆز دەکەنە هێمایەک بۆ پێوەستبوونیان بە کوردانی دیکە لە هەموو پارچەکانی کوردستان و جەختکردنەوە لەسەر مافخوازی و بوونی نەتەوەیی خۆیان.

شوناس شتێک نییە دەوڵەت پێت ببەخشێت و داوای لێ بکەیت؛ شوناس شتێکە دەبێت خۆڕسکانە و بە کردار بەرجەستەی بکەیت. ئەو وزە و ئاگاییە نوێیەی ئەمڕۆ لە کرماشان و ئیلام بە ئاگری نەورۆز و هاوسۆزیی نەتەوەیی تەقیوەتەوە، نیشانەی تێکشکانی بەستەڵەکی چەندین دەیە لە ئاسیمیلاسیۆنە.

خەسارناسی و ڕێگاچارەکان

ئەگەر شوناسخوازی وەک درەختێک بێت کە ڕەگێکی لە موکریان و ئەردەڵان بێت، ئەوا لق و گەڵاکانی لە کرماشان و ئیلامە. درەختێک بە ڕەگی بەهێز و لقی وشکەوە ناتوانێت لەبەردەم بای گەورەدا خۆڕاگر بێت.

• **یەکەم:** گرنگە ڕۆشنبیرانی موکریان و ئەردەڵان قەیرانی کرماشان بە قەیرانی خۆیان بزانن، تەنیا خۆیان بە ناوەند نەزانن و کرماشان و ئیلامیش وەک بەشێک لە ناوەندی شوناسخوازیی نەتەوەیی ببینن. تا ئێمە لەنێو خۆماندا ناوەند و پەراوێز دروست بکەین، گفتمانی هاوبەش دروست نابێت.

• **دووەم:** پێویستە زمانی کوردی بە هەموو زاراوەکانییەوە — سۆرانی، هەورامی و کوردیی خواروو — لە ئاستی سۆزەوە ببەینە ئاستی پلانی زانستی. واتە: دانانی فەرهەنگێکی یەکگرتوو، بەرهەمهێنانی ئەپ و کتێبی منداڵان، پۆدکاست و نێوەڕۆکی دیجیتاڵی بە شێوەزاری کوردیی خواروو.

• **سێیەم:** دەبێت مێژووی کرماشان و ئیلام لەژێر سێبەری مێژوونووسانی تاران دەربهێنین. مێژووی یارسان، مێژووی میرنشینی زەنگەنە و مێژووی بەرگرییەکانی سەردەمی ڕەزاشا، هەمووی دەبێت بە دەقی کوردی بنووسرێتەوە.

دەرئەنجام

لە کۆتاییدا، شوناس شتێک نییە دەوڵەت پێت ببەخشێت و داوای لێ بکەیت؛ شوناس شتێکە دەبێت خۆڕسکانە و بە کردار بەرجەستەی بکەیت. ئەو وزە و ئاگاییە نوێیەی ئەمڕۆ لە کرماشان و ئیلام بە ئاگری نەورۆز و هاوسۆزیی نەتەوەیی تەقیوەتەوە، نیشانەی تێکشکانی بەستەڵەکی چەندین دەیە لە ئاسیمیلاسیۆنە.

تا ئەو ڕۆژەی دایکێک لە کرماشان بە شانازییەوە بە کوردی لەگەڵ منداڵەکەی نەدوێت و گەنجێک لە ئیلام بە کوردی ناوی زێدەکەی نەنووسێتەوە، ئەم ئاگری شوناسە پێویستی بە گەشانەوەی بەردەوام هەیە. داهاتووی ڕۆژهەڵاتی کوردستان بە یەکگرتوویی و هاوسەنگەریی کرماشان و ئیلام لەگەڵ تەواوی کوردستانەوە بەستراوەتەوە، نەک بە جیاکردنەوەیان.

سەرچاوەکان

• حەسەنپوور، ئەمیر. (١٩٩٢). ناسیۆنالیزم و زمان لە کوردستان.

• ئەحمەدی، حەمید. (١٣٩٨). تغییر نامهای جغرافیایی و سیاست هویت در ایران. تاران: نشر نی.

• ئیسماعیلی، محەمەد. (١٣٩٥). جامعەشناسی زبان در کرمانشاه. کرماشان: زانکۆی ڕازی.

• سەفەرزادە، فەخرەدین. (١٣٩٩). میرنشینی زەنگەنە و یارسان. سنە: ئاراس.

• سارۆ خوسرەوی. (٢٠٢٠). ئەدەبیاتی کلاسیک و هاوچەرخی کرماشان و ئیلام. ستۆکهۆڵم: چاپخانەی ئەرزان.

• ناتقی، کەیوان. (١٤٠٠). اقتصاد سیاسی نفت و مناطق کردنشین.

• اندرسون، بندیکت. (١٣٨٧). اجتماعات تصوری: تأملاتی درباره خاستگاه و گسترش ناسیونالیسم. ترجمه محمد محمدی. تهران: نشر تیسا.

• بارت، فردریک. (١٣٨٦). گروههای قومی و مرزها: سازمان اجتماعی تفاوتهای فرهنگی. ترجمه حسن قاضی.

• کاستلز، مانوئل. (١٣٩٣). قدرت هویت. ترجمه حسن چاوشیان. تهران: نشر نی.

• الینگ، راسموس کریستین. (٢٠١٣). اقلیتها در ایران: ناسیونالیسم و قومیت پس از خمینی.

• مکدوال، دیوید. (١٣٨٣). تاریخ معاصر کردها. ترجمه ابراهیم یونسی. تهران.

• اسکات، جیمز. (١٩٩٠). سلطه و هنرهای مقاومت: روایتهای پنهان.

• ولی، عباس. (٢٠١١). کردها و دولت در ایران: ساختن هویت کردی.

کوردستان
• ژمارە: ٩٣٠
١٥ خەزەڵوەری ١٤٠٥ _ ٦ی نۆڤامبری ٢٠٢٦

خەبات لە پێناو چیدا؟

ناسر سااڵحی ئەسڵ

پرسیار لە شێوازە گونجاوەکانی خەبات لە واقیعی ئێستای ڕۆژهەاڵتی کوردستاندا، ڕاستەوخۆ دەمانباتە سەر پرسیاری چییەتیی خەبات و فەلسەفەی لەپێناوچیدابوونی ئەم ڕێگا و ڕێبازە. ڕەنگە ئەم پرسە بۆ نەتەوەیەک کە زیاتر لە سەدەیەکە لە پێناو دەستەبەرکردنی مافە سیاسی و نەتەوایەتییەکانیدا تێدەکۆشێت، سادە و سەرەتایی بێتە بەرچاو؛ بەاڵم لە کاتێکدا دەسەاڵتدارانی ناوەندی لە ئێران، بەردەوام هەوڵی چەواشەکردنی پێناسە و ئامانجەکانی خەباتی ڕەوای نەتەوەی کوردیان داوە، وەاڵمدانەوەی ئەو پرسیارانە و دەستنیشانکردنی میکانیزمە شیاوەکانی خەبات، دەبێتە باشترین خاڵی دەستپێک بۆ تێگەیشتن و خوێندنەوەیەکی واتادار.

پرسی مافە سیاسی و نەتەوایەتییەکانی نەتەوەی کورد، بەتایبەت لە دوای کۆتاییهاتنی شەڕی سارد، جەنگی دووەمی کەنداو، ڕووخانی ڕێژیمی سەدام حوسێن و چەسپانی قەوارەی هەرێمی کوردستان، ڕەهەندێکی نوێی لە ناوچەی پرقەیرانی ڕۆژهەاڵتی نێوەڕاستدا وەرگرتووە. لە ئێستادا ئەم پرسە ڕاستەوخۆ کەوتووەتە چەقی هاوسەنگییە هەرێمی و نێودەوڵەتییەکانەوە؛ چونکە بووەتە بەشێکی دانەبڕاو لە هاوکێشە سیاسی، ئابووری، کولتووری و کۆمەاڵیەتییەکانی ناوچەکە. بێگومان چارەسەرکردنی کێشە چارەنووسسازەکانی وەک وزە، ئاو و تەناهی لە ڕۆژهەاڵتی نێوەڕاستدا، بەبێ یەکالکردنەوەی دادپەروەرانەی مافەکانی نەتەوەی کورد لە هەر چوار پارچەی کوردستان، ناتەواو و لەنگ دەمێنێتەوە.

کەواتە نە شکستی کاتی و نە گەلەکۆمەکیی ناوچەیی بۆ کپکردنی دەنگ و پێگەی نەتەوەی کورد، ئەم دۆزە بەرەو پاشەکشە نابەن، بەڵکوو بەردەوام ڕوو لە هەڵکشانە بە ئاراستەی دۆزینەوەی میکانیزمی نوێ بۆ خەبات و وەدیهێنانی مافە ڕەواکانی. لەم نێوەندەشدا، هەرچەندە کاربەدەستانی کۆماری ئیسالمی دەیانەوێت خۆیان وەک نوێنەری سەرجەم خەڵکی ئێران پێشان بدەن و هەوڵ دەدەن سیمایەکی عەشیرەگەری بەسەر بزووتنەوەی ڕەوای کورددا بسەپێنن، بەاڵم ناتوانن لەژێر ئەم پەردەپۆشکردنەدا، خواستە مۆدێرن و پێشکەوتنخوازەکانی خەڵکی ڕۆژهەاڵتی کوردستان بۆ گەڕاندنەوەی دەسەاڵت بۆ خودی نەتەوە لە چاوان ون بکەن.

سەرهەاڵدان و پەرەسەندنی خێرای تێکنۆلۆژی، ئینتێرنێت و تۆڕە کۆمەاڵیەتییەکان، هاوتەریب لەگەڵ شۆڕشی زانیاری لە وااڵتانی ڕۆژاوادا، گۆڕانکارییەکی قوواڵی لە جیهاندا هێنایە ئاراوە. لە دەرئەنجامی ئەم وەرچەرخانەدا، لە کاتێکدا وااڵتانی پێشکەوتوو بە خێرایی بەرەو پێش دەچوون و کۆمەڵگە نەریتی و پێشمۆدێرنەکان لە چەقبەستوویدا دەمانەوە، دزەکردنی تێکنۆلۆژی، زانیاری و بیرۆکە هاوچەرخەکان بۆ ڕۆژهەاڵتی نێوەڕاست دۆخێکی تازەی خوڵقاند؛ بە جۆرێک کۆمەڵگەی کوردستانیش خۆی لە بەردەم جیهانێکی نوێدا بینییەوە. بەراوردکردنی واقیعی نێوخۆ بە پێشکەوتنەکانی جیهانی دەرەوە، خولیای گەشەسەندن و وەدیهێنانی ژیانێکی ئازادی لە تەواوی ناوچەکە و بەتایبەت لە هۆشیاریی نەوەی نوێی ڕۆژهەاڵتی کوردستاندا بزوواند.

لەم سۆنگەیەوە، بزووتنەوە کۆمەاڵیەتییەکان و ناڕەزایەتییە جەماوەرییەکانی نەتەوەکانی ئێران لە سەردەمی شۆڕشی زانیاریدا، بوونە خاڵی دەستپێک بۆ نوێبوونەوە و ڕزگاربوون لە سەرەڕۆیی و دەسەاڵتی تۆتالیتاری کۆماری ئیسالمی؛ چونکە ئامانجی بنەڕەتیی ئەم جووڵانەوە جەماوەرییانە، چەسپاندنی سەروەریی یاسا و بنەما دێموکراتیکەکان بوو لە ئێرانێکی فرەنەتەوە، فرەپێکهاتە و فرەئایینداً، تا حوکمڕانی بۆ نوێنەرانی ڕاستەقینەی نەتەوەکانی ئێران بگەڕێتەوە.

کەچی کۆماری ئیسالمیی ئێران هەمیشە بە بیانووی پاراستنی یەکپارچەیی خاکی وااڵت و بە ناوی شەڕ لە دژی جوداخوازان، پەنای بۆ سەرکوتی خوێناویی ئەم ناڕەزایەتییانە بردووە. بەتایبەت لە سااڵنی دواییدا، دەسەاڵت بەردەوام هەوڵی بێدەنگکردنی ئەو دەنگە ئازادیخوازانە دەدات و دەیەوێت لە ڕێگەی دەسەاڵتێکی ناوەندیی تووندی سەربازی و ئەمنییەوە، جڵەوی حوکمڕانی لە بازنەیەکی داخراودا بۆ تاقمێکی تایبەت قۆرخ بکات. ئەمەش دریژکراوەی ئەو ستراتیژە نەگۆڕەیە کە هەر لە سەرەتای دامەزراندنی کۆماری ئیسالمییەوە لەسەر دەستی خومەینی بنیات نرا؛ بە جۆرێک دەسەاڵتدارانی ئەم بازنە داخراوە لە الیەک ڕێکخراوە و حیزبەکانی سەربە نەتەوەکانی ئێران و بەتایبەت نەتەوەی کوردیان لە ڕۆژهەاڵتی کوردستان قەدەغە و سەرکوت کردووە و، لە الیەکی دیکەشەوە دژی هەر ڕەوت و دەنگێکی دێموکراتیکی ناوەند وەستاونەتەوە. کەواتە بۆ داڕشتن و چەسپاندنی حوکمڕانییەکی دێموکراتیکی سەردەمیانە لە ئێرانی داهاتوودا—کە تێیدا ژیانێکی ئازاد مسۆگەر بێت و نەتەوەکانی ئێران بگەنە مافە ڕەوا سیاسی و نەتەوایەتییەکانیان - پێویستە خەبات لەسەر سێ تەوەرەی سەرەکی چڕ بکرێتەوە، کە بریتین لە:

• **یەکەم:** خەبات بۆ دابەشکردنەوەی سەروەری، دەسەاڵت و سامانی نەتەوەیی لە نێوان نەتەوەکانی ئێراندا.

• **دووەم:** خەبات بۆ دێموکراتیزەکردنی دەسەاڵت و پێکهاتەی دەوڵەت و گەڕانەوە بۆ خواست و ئیرادەی نەتەوەکان لە ئێراندا.

• **سێیەم:** خەبات دژی سڕینەوە، تواندنەوە و ئاسیمیالسیۆنی نەتەوەکانی ئێران.

ئاوڕدانەوە لە مێژووی سەد ساڵی ڕابردووی ڕۆژهەاڵتی کوردستان دەری دەخات کە نەتەوەی کورد بە خۆڕاگرییەکی کەموێنەوە لەسەر ئەم سێ تەوەرەیە خەباتی سیاسی و چەکداریی خۆی دژێژە پێ داوە؛ خەباتێک کە لە بنەڕەتدا بۆ وەدیهێنانی ژیانێکی ئازاد، دەستەبەرکردنی مافە سیاسی و نەتەوایەتییەکان و بەڕێوەبردنی خاکی کوردستان بووە لەسەر بنەمای ئیرادە و خواستی ڕاستەقینەی نەتەوە. لەم مەیدانە پڕ لە قوربانیدانەدا، نەتەوەی کورد بۆ مسۆگەرکردنی مافەکانی، گەلێک هەوراز و نشێوی سەختی بڕیوە.

ئەم ڕێبازە لە تێکۆشان لە الیەک بەرهەمی ڕۆڵی پێشەنگانەی ڕێبەران و کەسایەتییە نەتەوەییەکان بوو لە بێچمگرتنی خەونی ڕزگاریی نەتەوەییدا و، لە الیەکی دیکەشەوە سەرچاوەگرتوو لە وشیاری و ئاگایی گشتی و تێکۆشانی کۆمەڵەی ژێکاف و حیزبی دێموکراتی کوردستان بوو، کە لە دامەزراندنی کۆماری کوردستان و کەڵکوەرگرتنی ژیرانە لە هەلومەرجی ناوچەیی و نێودەوڵەتیدا ڕەنگی دایەوە. کۆماری کوردستان وەک یەکەم ئەزموونی حکوومەتداریی کوردی لە ڕۆژهەاڵتی کوردستان، پێگەیەکی میژوویی و بێهاوتای لە کاروانی تێکۆشانی سیاسیی نەتەوەی کورد بەگشتی تۆمار کرد. پاش کەوتنی کۆمار، خەباتی چەکداریی ساڵەکانی ١٣٤٦ بۆ ١٣٤٧ی هەتاوی بەردەوامیی بەم ڕێبازە دا؛ ئەو جووڵانەوەیە لە ڕێگەی داڕشتنەوەی گوتاری ڕزگاریخوازی و پشتبەستن بە ئیرادەی جەماوەر، بووە دەرەوشاوەترین وەرچەرخانی میژوویی لە خەباتی سیاسی و چەکداریی ساڵانی پێش شۆڕشی ١٣٥٧ی نەتەوەکانی ئێران.

دەستبەسەرداگرتن و قۆرخکردنی دەسەاڵت لە الیەن پەیرەوانی خومەینییەوە لە چوارچێوەی بازنەیەکی داخراودا، خەباتی نەتەوایەتیی خەڵکی کوردی لە ڕۆژهەاڵتی کوردستان خستە قۆناغێکی نوێ و چارەنووسسازەوە. لەبەر ئەوەی خومەینی و هاوبیرانی لە بنەڕەتدا باوەڕیان بە ئێرانێکی فرەنەتەوە، فرەئایین و فرەچەشن نەبوو، هیچ هەنگاوێکی کردەییان بۆ چارەسەرکردنی پرسی سیاسی و نەتەوایەتیی نەتەوەکانی ئێران نەهاویشت؛ بەڵکوو بە پێچەوانەوە، باسکردن لە مافە بنەڕەتییەکانی نەتەوەکانیان لە چوارچێوەیەکی یاسایی و سیاسیدا وەک پیالنی ئەمریکا و ڕۆژاوا بۆ ڕووخاندنی دەسەاڵتەکەیان پێناسە دەکرد. هەر بۆیە لە بەرانبەر هەلومەرجی نوێی ڕۆژهەاڵتی کوردستاندا، ترسی لەدەستدانی دەسەاڵت دایگرتن و ئەم ناوچەیەیان وەک مەترسییەکی گەورە بۆ سەر دەسەاڵتی تۆتالیتاری خۆیان دەبینی؛ چونکە لە الیەک هۆشیاری و خودئاگایی نەتەوەیی خەڵکی کورد دوای ڕووخانی دەسەاڵتی پاشایەتی بە خێرایی لە بەرەوسەندندا بوو و، لە الیەکی دیکەشەوە ڕۆژهەاڵتی کوردستان بە هۆی بوونی کەشێکی سیاسیی کراوە و ئازاد، ببووە سەنگەر و مەکۆی تێکۆشانی سەرجەم ئەو حیزب و ڕێکخراوە ئازادیخوازانەی کە لە ناوچەکانی دیکەی ئێراندا دەرفەتی چاالکییان لێ زەوت کرابوو. لەسەر ئەم بنەمایە، ڕێژیمی کۆماری ئیسالمی بە پەلە هێزە سەربازییەکانی خۆی ڕەوانەی ڕۆژهەاڵتی کوردستان کرد، تا هەم کۆتایی بەو فەزا ئازاد و دێموکراتیکە بهێنێت و، هەمیش ئاستی وشیاری و خودئاگایی نەتەوەیی بە گرتن، زیندان و لەسێدارەدان دابمرکێنێتەوە.

ئەم سێ وێستگە سەرەکییەی خەباتی سیاسی و نەتەوەیی نەتەوەی کورد لە ڕۆژهەاڵتی کوردستان—واتا قۆناغی دامەزراندنی کۆمەڵەی ژێکاف و حیزبی دێموکرات و پێکهێنانی کۆماری کوردستان، قۆناغی ڕاپەڕینی چەکداری و خەباتی پێشمەرگانەی ساڵانی ١٣٤٦-١٣٤٧ی هەتاوی، و قۆناغی بەربەرەکانی لە بەرانبەر سەرکوتکارییەکانی کۆماری ئیسالمی دوای شۆڕشی ١٣٥٧ی نەتەوەکانی ئێران—هەر یەکەیان بە جۆرێک لە گەشەپێدانی ڕۆحی وشیاری و خودئاگایی نەتەوەییدا ڕۆڵی مێژوویی خۆیان گێڕا. لە دەرئەنجامی ئەم ئەزموونە سیاسی و مێژووییانەدا، تاک و کۆمەڵگەی کورد لەم بەشەی کوردستاندا چاویان زیاتر بەڕووی جیهانی هاوچەرخدا کرایەوە. لە الیەکی دیکەشەوە، پەرەسەندنی شارنشینی، بەرزبوونەوەی ئاستی خوێندەواری و زۆربوونی ژمارەی دەرچووانی زانکۆ، بوونە هەوێنی ئەوەی ئاستی وشیاری و پێگەیشتوویی نەتەوەیی بە شێوەیەکی بێوێنە لە ڕۆژهەاڵتی کوردستان هەڵکشێت. هاوکاتبوونی ئەم گۆڕانکارییانە لەگەڵ گەشەی تێکنۆلۆژی، فرەچەشنیی میدیا و ئامرازەکانی پێوەندیکردن، وەرچەرخانێکی بنەڕەتیی لە خەباتی نەتەوەی کورددا دروست کردووە. لە ئاستی دەرەوەشدا، گۆڕانکارییە ناوچەیی و نێودەوڵەتییەکان—لە چەسپانی قەوارەی حوکمڕانیی هەرێمی کوردستان و ڕووداوەکانی بەهاری عەرەبی تا دەستکەوتەکانی ڕۆژاوای کوردستان و قەیرانەکانی سووریە، بەتایبەتیش پێکدادانە سەربازییەکانی نێوان ئەمریکا و ئیسرائیل لەگەڵ کۆماری ئیسالمیی ئێران—سەرەڕای بەرزکردنەوەی ئاستی داخوازییە نەتەوەییەکانی کورد، زەمینەی پێویستیان بۆ گۆڕانکاری لە نێوخۆی ڕۆژهەاڵتی کوردستانیشدا ڕەخساندووە؛ تا ئەو ڕادەیەی دەکرێت قۆناغی ئێستای خەبات، وەک لووتکە و هەستیارترین خاڵی وەرچەرخان لە مێژووی سیاسیی سەد ساڵی ڕابردووی نەتەوەی کوردیدا ئەژمار بکرێت.

ئەمڕۆ نەتەوەی کورد لە ڕۆژهەاڵتی کوردستان بە هەموو چین و توێژەکانییەوە گەیشتووەتە ئەو خودئاگاییە سیاسییەی کە ڕێژیمی کۆماری ئیسالمی بە شێوەیەکی سیستماتیک، نەتەوەی کورد و نەتەوە ژێردەستەکانی دیکەی لە ناوەندەکانی بڕیاردان، حوکمڕانیی باڵ و بەڕێوەبردنی گشتی لەسەر ئاستی وااڵت بێبەش کردووە و وەک هاووااڵتیی پلە دوو و سێ مامەڵەیان لەگەڵ دەکات. لەم ڕوانگەیەوە، خەڵکی ڕۆژهەاڵتی کوردستان زیاتر لە هەر کاتێک لە ماهیەتی پێوەندیی ناوەند و پەراوێز تێدەگەن و هەوڵە بەردەوامەکان بۆ سڕینەوەی زمان و کولتوورەکەیان وەک میکانیزمێکی چەوساندنەوەی داگیرکەرانە دەبینن.

کەواتە لە یەکەیەکی سیاسیی وەک دەوڵەتی ئێراندا کە لە ڕووی نەتەوەیی، ئایینی و کولتوورییەوە فرەچەشن و فرەڕەهەندە، پێداگریی دەسەاڵتدارانی کۆماری ئیسالمی لەسەر مانەوەی حوکمڕانی لە چوارچێوەی بازنەیەکی داخراوی ئایینزایی و تەنیا لەسەر بنەمای باڵادەستیی نەتەوەی فارس، هاوکات لەگەڵ سیاسەتی ئاسیمیالسیۆن و تواندنەوەی نەتەوەکانی دیکە، کەلێنێکی قوواڵ لە نێوان نەتەوەی کورد و نەتەوە بندەستەکان لەگەڵ دەسەاڵتی ناوەند دروست کردووە. ئەم دابڕانە کاریگەرییەکی بنەڕەتی لەسەر دیاریکردنی ئاراستە و گوتاری خەباتی سیاسی و نەتەوەیی لە ڕۆژهەاڵتی کوردستان دادەنێت؛ چونکە پەیرەوکردنی ئەم شێوازە لە دەسەاڵتداری، کەلێنی نێوان نەتەوەی کورد و ناوەند قوواڵتر دەکاتەوە و بەردەوامبوونی، دەبێتە هۆی گەیشتن بە خاڵی دابڕانی یەکالکەرەوە لە نێوان ناوەندی دەسەاڵت و نەتەوە جیاوازەکانی ئێراندا. لە وەها دۆخێکیشدا، خەباتی سیاسی و نەتەوایەتیی نەتەوەی کورد لە ڕۆژهەاڵتی کوردستان تا دەستەبەرکردنی تەواوی مافە ڕەواکانی، بە شێواز و میکانیزمی هەمەچەشن و بە گوڕوتینێکی بێپسانەوە بەردەوام دەبێت.

دریژەی وتوێژی الپەڕەی ٧

... دوای شۆڕشی ٢٢ی ڕێبەندانی ١٣٥٧، بارودۆخی سیاسیی ئێران و هەڵوێستەکانی حیزبی تووەدەی ئێران لە بەرامبەر کۆماری ئیسالمی و بزووتنەوەی کوردستاندا، بوو بە هۆی کۆمەڵێک ناکۆکیی جیددی و دابڕانێکی قوواڵ لە پێوەندییەکانی نێوان هەردوو حیزبی دێموکراتی کوردستان و حیزبی تووەدەی ئێران، بەتایبەتی پاش ئینشعابی پێڕەوانی کۆنگرەی چوار.

لە باسکردنی ڕۆڵی عەلی گەاوێژ لە ڕەوتی ئینشعابی پێڕەوانی کۆنگرەی چواردا، پێویستە لە نێوان هەڵسەنگاندنی سیاسی و بەڵگەی مێژووییی جیاوازی بکرێت. هەرچەندە لە هەندێک لێکدانەوەدا گەاوێژ بە بەشداری لە ڕێکخستن و پەرەپێدانی ڕەوتی جیابوونەوە تۆمەتبار دەکرێت، بەاڵم بەپێی ئەو شایەتییانەی لەالیەن هەندێک لە بەرپرسانی ڕێکخراوی ئیالەتیی حیزبی تووەدەی ئێران لە کوردستانەوە گێڕدراونەتەوە، لە کاتی سەرهەڵدانی ئینشعابی پێڕەوانی کۆنگرەی چواردا، گەاوێژ لە دەرەوەی وااڵت و لە ڕۆژهەاڵتی ئەڵمانیا بووە. بیرەوەریی کەسانێک وەک ئیرەجی ئەسکەندەری و زانیارییە گێڕدراوەکانی بنەماڵەی گەاوێژ، ئەم مەسەلەیە پشتڕاست دەکەنەوە.

لە هەمان کاتدا، گەاوێژ دوای گەڕانەوەی بۆ ئێران، سەرەڕای ئەوەی گوایە ناڕەزایەتیی خۆی لە ئینشعابەکە دەربڕیوە، بەاڵم بەپێی ویستی ڕێبەرایەتیی حیزبی تووەدەی ئێران، لە پێوەندییەکی نزیکدا لەگەڵ ڕێبەرانی ڕەوتی پێڕەوانی کۆنگرەی چوار کار و چاالکیی کردووە.

چارەنووسی کۆتاییی ئەم کەسایەتییانە، هەر یەکەیان بە شێوەیەک، ڕەنگدانەوەی ئەو قۆناغە ئاڵۆزەیە کە بزووتنەوەی چەپی ئێران و بزووتنەوەی سیاسیی کورد تێیدا دەژیان. د. عەلی گەاوێژ و مامۆستا حەسەنی قزڵجی لە زیندانی ئیڤینی تاراندا بە دەستی دەسەاڵتدارانی کۆماری ئیسالمی گیانیان لەدەست دا. د. عەبدولڕەحمان قاسملوو لە ڤییەندا لە ساڵی ١٩٨٩دا لە کاتی گفتوگۆ لەگەڵ نوێنەرانی کۆماری ئیسالمیی ئێران تیرۆر کرا. د. ڕەحیم قازی، دوای گەڕانەوەی بۆ یەکیەتیی سۆڤیەت، کۆچی دوایی کرد. کاک کەریمی حیسامی، دوای چەند دەیە چاالکیی سیاسی، لە ڕێزەکانی حیزبی دێموکراتی کوردستان دەرکرا و لە سوید بەهۆی نەخۆشییەوە کۆچی دوایی کرد. هەروەها، د. سوڵتان وەتەمیشی لە یوگسالڤیا، د. حەسەن حیسامی لە ئەڵمانیا، د. ڕەحمان گەرمیانی و د. مستەفا شەڵماشی لە ڕووسیە، د. قادر مەحمودزادە لە ئێران، موراد ڕەزمئاوەر لە ئیسپانیا و عەبدوڵاڵ ڕەزمئاوەر لە کۆماری ئازەربایجان کۆچی دواییان کرد. عەزیز شەمزینیش بە شێوەیەکی گوماناوی لە حەساری ماڵەکەی لە ورمێدا تیرۆر کرا.

وەک پرسیاری کۆتایی و بۆ هەڵسەنگاندنی ئاکادێمیی ئەم توێژینەوەیە؛ بە ڕای ئێوە، نووسینەوە و لێکۆڵینەوە لە مێژووی ئەم ڕۆژنامەیە لەم سەردەمەدا، چ پەیام و گرنگییەکی بۆ نەوەی نوێی توێژەران و مێژوونووسانی کورد هەیە لە پێناو ناسینەوەی قۆناغێکی ونبوو و فەرهەنگیی خەباتی کوردی تاراوگەدا؟

ژیانی سیاسیی دێموکراتەکانی ڕۆژهەاڵتی کوردستان دوای هەرەسهێنانی کۆماری کوردستان، وەک ژیانی خودی حیزبەکەیان، پڕ بووە لە هەوراز و نشێو و ڕووبەڕووبوونەوەی ئاستەنگ و تەنگژەی جۆراوجۆر. کار و تێکۆشانی تاکتاکی دێموکراتەکان، لە هەر شوێنێکی جیهان کە بووبێت، پێویستە لە نووسینەوەی مێژووی بزووتنەوەی ڕزگاریخوازیی کورد بەگشتی و مێژوونووسیی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران بەتایبەتی، وەک الپەڕەیەکی گرنگ و پڕشنگدار لە مێژووی سیاسیی نەتەوەی کورد لەبەرچاو بگیرێت و بایەخی شایستەیان پێ بدرێت.

بوون و مانەوەی حیزبی دێموکراتی کوردستان، لەگەڵ هەموو هەوراز و نشێوەکانی هەشت دەیەی ڕابردوودا، بەرهەمی فیداکاری، گیانبەختکردن و تێکۆشانی هەزاران تێکۆشەری ئەو حیزبەیە؛ ئەوانەی بێ هیچ چاوەڕوانییەک، ماڵ و گیانی خۆیان کردە قوربانیی بزووتنەوەی ڕزگاریخوازیی کورد لە ڕۆژهەاڵتی کوردستان. لەم ڕەوتە مێژووییەدا، چاپ و باڵوکردنەوەی ڕۆژنامەی «کوردستان» لە وااڵتە جیاوازەکان، لەوانەش ئازەربایجانی سۆڤیەت، هەنگاوێکی گرنگ بوو بۆ پاراستن و زیندووڕاگرتنی ناو، ناسنامە و تێکۆشانی حیزبی دێموکراتی کوردستان و ڕۆژنامەکەی. ئەو تێکۆشەرانە، سەرەڕای هەموو ئاستەنگ و کەموکوڕییەکان، قەڵەمیان وەک چەکێک بۆ خەبات هەڵبژاردبوو و لە نێو بێدەنگی و بێدەنگکردندا، هەوڵیان دەدا ببنە دەنگی نەتەوەیەک کە نەیدەویست لە مێژوودا لەبیر بکرێت. لەبەر ئەوە، پێویستە ڕۆژنامەی «کوردستان» لە باکۆ وەک بەڵگەنامەیەکی زیندووی بەرخۆدانی فەرهەنگی و سیاسیی بەشێک لە ڕووناکبیرانی کورد هەڵبسەنگێندرێت؛ ڕووناکبیرانێک کە، بە پشتبەستن بە بیر و هزری مارکسیستی، هەوڵیان دەدا خەباتی نەتەوەیی بەردەوام بێت، ئاستی ئاگاییی زانستی، فەرهەنگی و نەتەوەیی بەرز بکرێتەوە و ناو و ڕێبازی حیزبی دێموکراتی کوردستان بپارێزرێت و زیندوو بمێنێتەوە. لەم ڕوانگەیەوە، ڕۆژنامەی «کوردستان» لە باکۆ تەنیا پەڕەیەک لە میژووی چاپەمەنیی کوردی نییە؛ بەڵکوو بەشێکە لە میژووی بەردەوامیی خەباتی سیاسی و نەتەوەیی کورد و حیزبی دێموکراتی کوردستان و هەوڵی ڕووناکبیران بۆ پاراستنی ناسنامە و بیرەوەریی نەتەوەیی.

KURDISTAN

Publishing by Democratic Party of Iranian Kurdistan

NO: 930 6 November 2026

ناونیشانی ڕۆژنامەی «کوردستان» و ماڵپەڕی ناوەندیی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران لە تۆڕی جیهانیی ئینتێرنێتدا:

www.kurdistanmedia.com

info@kurdistanmedia.com www.kurdch.tv

Yahsat 1A @ 52.5° East Frequency: 12149

polarization: Vertical -27500 FEc : 3/4

ئیمەیلی ڕۆژنامەی کوردستان:

info@kurdistanmedia.com

ئیمەیلی تەشکیلاتی نهێنی:

Tashkilat.kdp92@gmail.com

پەیامی هاوبەشی ئەنجومەنی زیندانییە سیاسییەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان و ناوەندی مافی مرۆڤ

بۆ ڕۆژهەڵاتی کوردستان بە بۆنەی ڕۆژی جیهانیی بەندکراوانی سیاسی

٣٠ی ئۆکتۆبر، ڕۆژی جیهانیی بەندکراوانی سیاسی، دەرفەتێکە بۆ تاوتوێکردنی ئازار و خۆڕاگریی بەندکراوانی سیاسی، ئەو کەسانەی کە بە تاوانی بیرکردنەوە، مافخوازی و بەرگریکردن لە کەرامەتی مرۆیی، دیوارە بەرزەکانی زیندانیان کردووەتە سەنگەری بەرگری. لەم نێوانەدا، ڕۆژهەڵاتی کوردستان کە بەهۆی سیاسەتە سەرکوتکەرەکانی کۆماری ئیسلامیی ئێران پشکی شێریان لە ژمارەی بەندکراوانی سیاسی و ئێعدام و بەندکردنی درێژماوە بەردەکەوێت، یەکێک لە دژوارترین سەردەمەکانی خۆی لە بەرەوڕووبوونەوە لەگەڵ پێشێلکارییە سیستماتیکەکانی مافی مرۆڤ لە جوغرافیای ئێرانی ژێردەسەڵاتی کۆماری ئیسلامیی ئێران ئەزموون دەکات.

لە مێژووی پڕ لە هەوراز و نشێوی مرۆڤایەتیدا، تێکۆشان بۆ بەدەستهێنانی مافە سەرەتاییەکان و پاراستنی کەرامەتی مرۆڤ، هەمیشە لە پێشەنگی بیری ئازادیخوازان و ڕووناکبیراندا بووە. لەم نێوانەدا، دوو پرسی ئازادی و دادپەروەری، جێگەی بایەخن: ئازادکردنی بێمەرجی بەندکراوانی سیاسی و هەڵوەشاندنەوەی یەکجاریی سزای سێدارە.

ئەو کەسانەی لە پێناوی باوەڕ و بیروڕای سیاسیی خۆیاندا، ئازادیبیان لێ زەوت دەکرێت و ڕووبەڕووی دیوارە بڵیندەکانی زیندان دەبنەوە، لە ڕاستیدا قوربانیی پەرچەکردارە نادیموکراتییەکانن. بەندکردنی مرۆڤ بەهۆی بیرکردنەوەی جیاوازەوە، نیشانەی لاوازیی ئەو سیستمەیە کە ناتوانێت لە ڕێگەی دیالۆگ و ئاڵوگۆڕی فیکرییەوە وەڵامی ڕەخنەکان بداتەوە کە کۆماری ئیسلامیی ئێران نامۆیە لەگەڵ ئەو بنەما و پرەنسیپانە.

ئەوەی جێگای سەرنجە سزای سێدارە، بە هەر پاساوێک بێت، لە بنەڕەتدا شکاندنی شکۆی مرۆڤە. هیچ دەسەڵاتێک مافی ئەوەی نییە ژیانێک بستێنێتەوە کە نەیتوانیوە بەرهەمی بهێنێت. سێدارە نەک هەر کێشە کۆمەڵایەتییەکان چارەسەر ناکات، بەڵکوو توندوتیژی لە کۆمەڵگەدا بەرهەم دەهێنێت.

ئاماری ترسناکی لەسێدارەدانی زیاتر لە ٥٠ کەس لە بەندکراوانی سیاسی لە سەرەتای ساڵی ١٤٠٥ی هەتاوی، نیشانەی ڕەوتێکە کە چالاکانی مافی مرۆڤ بە "ماشێنی کوشتاری کۆماری ئیسلامیی ئێران" ناوی دەبەن. لە کاتێکدا کە کۆمەڵگە نێونەتەوەییەکان جەخت لەسەر مافی ژیان وەک بنەڕەتیترین مافی مرۆیی دەکەنەوە، لە ئێران، سزای سێدارە بووەتە ئامرازێک بۆ ترساندن و ماندووکردنەوەی دەسەڵات. دۆسیە دروستکراوەکان بۆ ناڕازییانی ساڵانی ڕابردوو و بەندکراوانی سیاسی، نیشاندەری ئەوەیە کە دەیان کەس لە ڕۆڵەکانی ئەم خاکە، چاوەڕێی سزای نامرۆڤانەی ئێعدام دەکەن.

ناوەندی مافی مرۆڤ بۆ ڕۆژهەڵاتی کوردستان و ئەنجومەنی زیندانییە سیاسییەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان، لە ڕۆژی جیهانیی زیندانیانی سیاسی، وێڕای ئەوەی داوای ئازادیی بێمەرجی بەندکراوانی سیاسی و ڕاگرتن و هەڵوەشانەوەی سزای نامرۆڤانەی سێدارە دەکەین، داواکارین لە کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی، ناوەندەکانی بڕیار لە جیهان، ناوەندەکانی مافی مرۆڤی نێودەوڵەتی، لە بەرامبەر پێشێلکارییەکانی مافی مرۆڤ و بێمافیی بەندکراوانی سیاسی لە ئێران بێدەنگ نەبن و پێداچوونەوە بە پێوەندییەکانیاندا لەگەڵ کۆماری ئیسلامیدا بکەن و تێچووی ئەو پێشێلکارییانە بۆ ڕێژیمی کۆماری ئیسلامی ببەنە سەرەوە.

بێدەنگی بەرانبەر بڕیاردەران و ئەنجامدەرانی تاوان دژی مرۆڤایەتی لە ئێران و ڕۆژهەڵاتی کوردستان قبوڵکراو نییە و پێویستە میکانیزمە دادوەرییە نێونەتەوەییەکان بۆ دادگاییکردنی بەرپرسانی ئەو تاوانانە چالاک بکرێن.

لە کۆتاییدا، دەنگی بەندکراوانی سیاسی، دەنگی ئەو وێژدانە زیندووانەیە کە لە زیندانە تاریکەکانی ڕێژیمی کۆماری ئیسلامیی ئێراندا بەدوای تیشکی ئازادیدا دەگەڕێن. بەدیهاتنی دادپەروەری، نەک بە بێدەنگی، بەڵکوو بە بەردەوامیی گوشاری ڕای گشتی و هەنگاوی یاسایی و جیددی دێتە دی. دڵنیاین لەوە کە تا بەندکراوی سیاسی لە زیندانا بێت، خەبات بۆ مافی ژیان و ئازادی بەردەوام دەبێت.

بژی ئازادی و دادپەروەری

نا بۆ سێدارە، بەڵێ بۆ ئازادیی بەندکراوانی سیاسی

ئەنجومەنی زیندانییە سیاسییەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان

ناوەندی مافی مرۆڤ بۆ ڕۆژهەڵاتی کوردستان

٣٠ی ئۆکتۆبری ٢٠٢٦ی زایینی

٨ی خەزەڵوەری ١٤٠٥ی هەتاوی

بەر لە مالاوایی

ئیبراهیم لاجانی

یادی عەلیئەشرەف دەرویشیان؛ نووسەرێک لە تەنیشت هەژاران

چواری خەزەڵوەر، ساڵڕۆژی کۆچی دوایی عەلیئەشرەف دەرویشیان، دەرفەتێکە بۆ یادکردنەوەی نووسەرێک کە ئەدەبیاتی بە ژیانی خەڵک و ئاواتی ئازادییەوە گرێ دا. ئەو گێڕەرەوەی هەژاری، جیاکاری و ئازاری ئەو مرۆڤانە بوو کە کەمتر دەرفەتی دەربڕینی دەنگیان هەبوو؛ مامۆستایەک کە ئەزموونی ژیان لەنێو بێبەشیاندا کردە کەرەسەی چیرۆک و تا کۆتایی تەمەنی لە بەرگری لە ئازادیی ڕادەربڕین و بەرەنگاربوونەوەی سانسۆردا بەردەوام بوو. بۆ ئەو، نووسین بەرپرسیارێتییەک بوو بەرامبەر بە مرۆڤ و کەرامەتە پێشێلکراوەکەی.

دەرویشیان لە سێی خەرمانانی ١٣٢٠ی هەتاوی، لە بنەماڵەیەکی کرێکاری و پڕئەندامی کرماشاندا لەدایک بوو. هەژاری بۆ ئەو چەمکێکی دوور لە ژیان نەبوو؛ لە منداڵییەوە لە ماڵ، گەڕەک و شوێنی کاردا هەستی پێ کردبوو. دوای تەواوکردنی خوێندن لە پەیمانگای سەرەتایی پەروەردەی مامۆستایان، نزیکەی دە ساڵ لە گوندەکانی دەوروبەری کرماشان و گیلانی ڕۆژئاوا مامۆستایەتی کرد. ڕووبەڕووبوونەوەی ڕۆژانەی لەگەڵ ئەو منداڵانەی بێبەشی سێبەری بەسەر ژیان و داهاتوویاندا کێشابوو، تێگەیشتنی لە نایەکسانی قوواڵتر کردەوە؛ ئەزموونێک کە دواتر لە جیهانی چیرۆکەکانیدا ڕەنگی دایەوە.

کۆچکردن بۆ تاران و درێژەدان بە خوێندن، ئاسۆی تازەیان لەبەردەمدا کردەوە. ئاشنابوونی بە کەسایەتییەکانی وەک سیمین دانشوەر، جەلال ئالئەحمەد، ڕەزا بەراهەنی و ئەمیرحوسێن ئارینپوور، کاریگەریی لەسەر ڕێبازی نووسینی دانا. بەڵام سەرچاوەی سەرەکیی بەرهەمەکانی هەر ئەو ئەزموونانە بوون کە لە کۆڵانەکانی کرماشان، ماڵە کرێکارییەکان و پۆلەکانی گوندەوە لەگەڵ خۆی هێنابوونی. کارەکتەرەکانی لە دڵی هەمان جیهانەوە سەریان هەڵدا؛ خەڵکانێکی دەستەنگ کە لەنێو تەنگانەکاندا بۆ پاراستنی ژیان و شکۆی خۆیان تێدەکۆشان.

ڕوانینی ڕەخنەگرانەی دەرویشیان بۆ پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان، بە دژایەتیی ستەمکاریی سیاسییەوە گرێ درابوو. چالاکییە سیاسی و فەرهەنگییەکانی لە سەردەمی پەهلەویدا، بوونە هۆی چەندین جار دەستبەسەرکردنی، دەرکردنی لە پیشەی مامۆستایەتی و سەپاندنی حوکمی یازدە ساڵ زیندان بەسەریدا. زیندان و سەرکوت نەیانتوانی لە ڕێگاکەی پاشگەزی بکەنەوە. ئەزموونی بێبەشبوون لە ئازادی، هەستیاریی ئەوی بەرامبەر بە چارەنووسی زیندانیان و شێوازەکانی بێدەنگکردنی ناڕازییان زیاتر کرد؛ هەستیارییەک کە لە نووسین و هەڵوێستەکانی دواتریشیدا ڕوون بوو.

لە ئەدەبیاتی هاوچەرخی ئێراندا، دەرویشیان یەکێک لە ڕووخسارە دیارەکانی ڕیالیزمی کۆمەڵایەتییە. چیرۆکەکانی ژیانی کرێکاران، منداڵە بێبەشەکان، بێکاران، زیندانیان و پەراوێزنشینان دەخەنە بەرچاوی خوێنەر. گرنگیی ئەم بەرهەمانە، لە پاڵ خستنەڕووی کێشە کۆمەڵایەتییەکان، لە وێناکردنی هەست، ئاوات و پەیوەندییە مرۆییەکان لەنێو بێبەشیدایە. لە جیهانی چیرۆکەکانی ئەودا، هەژاری کاریگەری لەسەر سفرە و ماڵ، خوێندن و تەندروستی، تەنانەت لەسەر خەونەکانی مرۆڤیش دادەنێت. خوێنەر ڕووبەڕووی مرۆڤگەلێک دەبێتەوە کە ئازارەکانیان ڕووخسار، دەنگ و چارەنووسی دیاریکراویان هەیە.

دەرویشیان لەوە نەدەپرینگایەوە کە بەرهەمەکانی بە سیاسی ناو ببرێن. بەوەڕی وابوو نووسەر ناتوانێت ئازاری کۆمەڵگە ببینێت و بەرامبەر بە نادادپەروەری بێدەنگ بێت. دەربڕینی «چریکی فەرهەنگی» کە بۆ خۆی بەکاری دەهێنا، هەڵقوڵاوی هەمان تێگەیشتن بوو لە بەرپرسیارێتیی نووسەر. ئەو هونەری بە مەیدانی خەبات بۆ گۆڕینی ژیان دەزانی؛ خەباتێک بۆ نەهێشتنی هەژاری و بەهرەمەندبوونی هەمووان لە ئازادیی بیرکردنەوە و ڕادەربڕین. سەرچاوەی ئەم پابەندییە، هاوسۆزییەکی قووڵ بوو لەگەڵ ئەو خەڵکانەی دەنگیان لە هاواری دەسەڵات و ساماندا ون دەبوو.

ئەم ڕوانینە لە چالاکییەکانی لە کانوونی نووسەرانی ئێرانیشدا بەردەوام بوو. لە ساڵی ١٣٧٣دا یەکێک لە واژۆکارانی نامەی «ئێمە نووسەرین»، ناسراو بە «دەقی ١٣٤ نووسەر»، بوو و لە هەوڵەکانی زیندووکردنەوەی چالاکییەکانی کانووندا بەشداریی‌یەکی چالاکی هەبوو. بەرهەمەکانی لە هەردوو سەردەمی پێش و دوای شۆڕشدا ڕووبەڕووی سانسۆر بوونەوە، بەڵام بەرگریی ئەو ئازادیی ڕادەربڕین بەردەوام مایەوە. ناونانی وەزارەتی ئیرشاد بە «وەزارەتی سانسۆر»، ناڕەزایەتییەکی ڕاشکاوانە بوو بەرامبەر بە دەستێوەردانی دەسەڵات لە داهێنانی ئەدەبی و مافی خوێنەران بۆ دەستڕاگەیشتنی ئازادانە بە بەرهەمەکان.

کارنامەی دەرویشیان، چیرۆکنووسی، ئەدەبیاتی منداڵان و هەرزەکاران، ڕەخنە و توێژینەوەی فەرهەنگی دەگرێتەوە. «از این ولایت»، «آبشوران»، «فصل نان»، «درشتی» و ڕۆمانی «سالهای ابری» لە بەرهەمە دیارەکانی ئەون. لە پاڵ ئەم نووسینانەدا، «فەرهەنگی کوردیی کرماشانی» و «ئەفسانە و مەتەڵە کوردییەکان» نیشاندەری گرنگیدانی ئەون بە زمان و فەرهەنگی زێدی خۆی. هاوکاری لەگەڵ ڕەزا خەندان مەهابادی لە ئامادەکردنی «فەرهەنگی ئەفسانەکانی خەڵکی ئێران»یش، بەشێکی گرنگی هەوڵەکانی بوو بۆ کۆکردنەوە و پاراستنی میراتی زارەکیی خەڵک.

چیرۆکنووسی و توێژینەوەی فەرهەنگی لە کاری ئەودا پەیوەندییەکی ڕوونیان هەبوو: گرنگیدان بە ژیان و یادەوەریی خەڵکی ئاسایی. هەمان نووسەر کە ئازاری هەژارانی دەگێڕایەوە، زمان، چیرۆک و ئەزموونەکانیانیشی بە شایەنی تۆمارکردن و گواستنەوە دەزانی. لەم ڕوانگەیەوە، پاراستنی فەرهەنگی خەڵک و بەرگری لە مافەکانیان، دوو لایەنی پەیوەست بە یەکی چالاکییەکانی بوون. میراتەکەی بیرمان دەخاتەوە کە ناسینی کۆمەڵگە، پێویستی بە گوێگرتن لەو دەنگانە هەیە کە زۆرجار لە گێڕانەوە فەرمییەکاندا پەراوێز دەخرێن.

عەلیئەشرەف دەرویشیان لە چواری خەزەڵوەری ١٣٩٦، دوای ماوەیەک نەخۆشی کۆچی دوایی کرد، بەڵام ئەو پرسیارانەی لە بەرهەمەکانیدا خستنیە ڕوو، هێشتا لەبەردەماندان: بەشی هەژاران لە ژیان چییە و نووسەر بەرامبەر بە نادادپەروەری چ بەرپرسیارێتییەکی هەیە؟ ڕێزگرتن لە ئەو، بە خوێندنەوەی چیرۆکەکانی و وردبوونەوە لە خۆڕاگرییەکەی واتا دەدۆزێتەوە؛ خۆڕاگریی نووسەرێک کە بە مرۆڤ، ئازادی و دادپەروەری وەفادار مایەوە و ئازاری خەڵکی کردە بەشێکی ماندگاری یادەوەریی ئێمە.